

Pohjanmaa Österbotten

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet
Nationellt värdefulla landskapsområden

VAMA 2021

Kuva: Tapio Heikkilä, Härkmeri, Kristiinankaupunki/Kristinestad

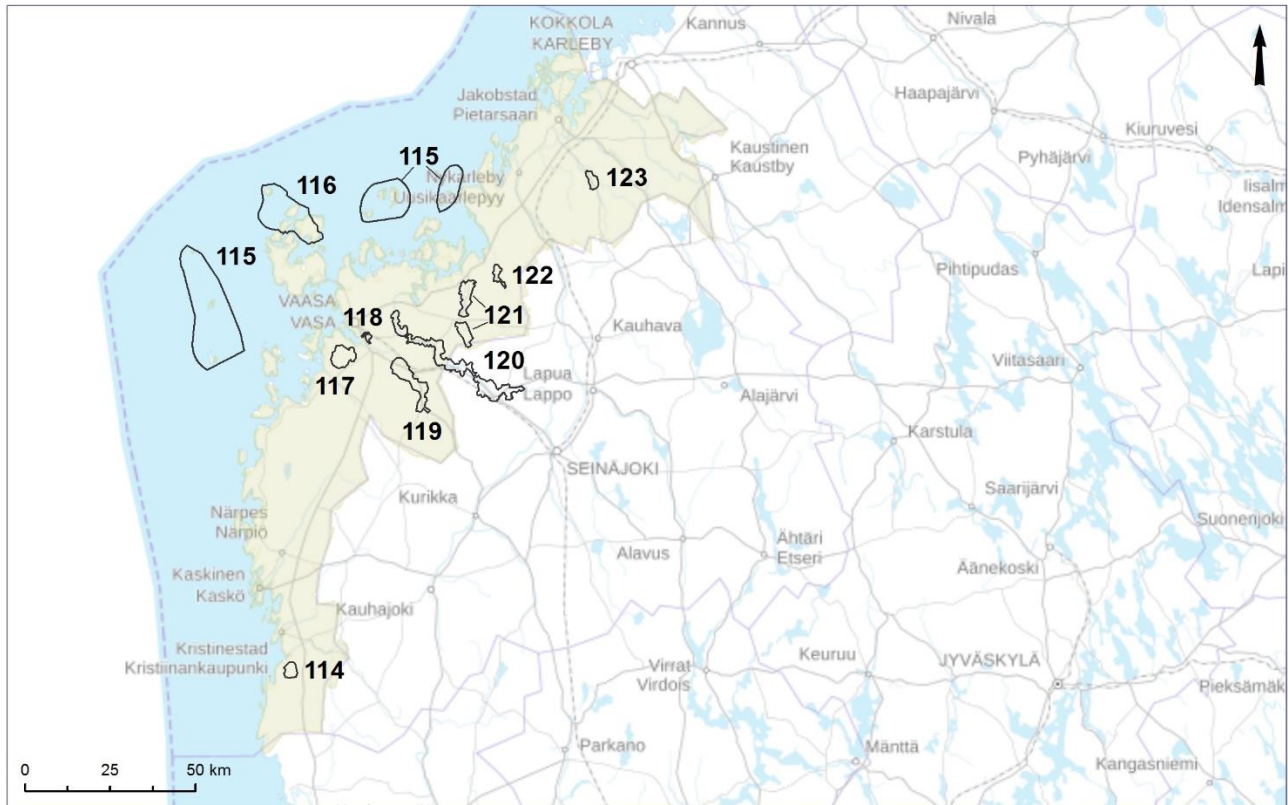

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment

S Y K E

Pohjanmaa / Österbotten

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet / Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE
Taustakartta / Bakgrundskarta: ESRI/MML, 06/2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet / Nationellt värdefulla landskapsområden

- 114. Härkmeren kulttuurimaisema
- 114. Härkmeri kulturlandskap
- 115. Merenkurkun saaristomaisemat
- 115. Kvarkens skärgårdslandskap
- 116. Björköbyn saariston kulttuurimaisema
- 116. Björköby skärgårds kulturlandskap
- 117. Söderfjärdenin viljelyaukea
- 117. Söderfjärdens odlingslätt
- 118. Vanhan Vaasan kulttuurimaisema
- 118. Gamla Vasa kulturlandskap
- 119. Laihianjoen kulttuurimaisema
- 119. Laihela ås kulturlandskap
- 120. Kyrönjokilaakson kulttuurimaisemat
- 120. Kyro älvdals kulturlandskap
- 121. Vöyrinjokilaakson kulttuurimaisemat
- 121. Vörå ådals kulturlandskap
- 122. Kimojokilaakson viljelymaisemat
- 122. Kimo ådals odlingslandskap
- 123. Purmonjokilaakson viljelymaisemat
- 123. Purmo ådals odlingslandskap

Kuva: Tapio Heikkilä

I 4. Härkmeren kulttuurimaisema

Maakunta	Pohjanmaa
Kunta	Kristiinankaupunki
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu
Pinta-ala	1 447 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 239 ha maatalousalueita: 429 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 385 ha rakennettuja alueita: 86 ha vesialueita: 308 ha

Arviointi

Härkmeren kulttuurimaisema on Pohjanmaan rannikolle tyypillinen maankohoamisen myötä kehittynyt elinkeinomaisema. Maisema-alueella näkyvät kaikki maankohoamisrannikon kulttuurimaiseman vaiheet umpeen kasvavasta merenlahdesta rantaniittyihin ja vanhan merenpohjan päälle raivattuihin viljelmiin. Maisema-alueella on säilynyt joitakin omaleimaisia ja arvokkaita talonpoikaisrakennuksia.

Luonnonpiirteet

Härkmeren kulttuurimaisema on tunnusomaista maankohoamisrannikon maisemaa, joissa yhdistyvät merestä irti kuroutunut vesistöalue ja kuiviomaalle raivatut pellot. Maisema-alueen kallioperä koostuu vanhemmasta porfyrygraniitista, jonka korkeimmat kohdat kohoavat viljelysalueita ympäröivillä avokallioalueilla noin 20 metrin korkeuteen. Maaperässä vaihtelevat vanhan merenpohjat sulfaattipitoiset alunamaat, viljelyalueiden savikot ja hiesualat sekä vesi- ja peltoalueita ympäröivät moreenimaat. Rehevän vesikasvillisuuden täyttämän Härkmerifjärdenin rannoilla on muta-alueita. Maa kohoaa Härkmeren seudulla edelleen noin 0,8 senttimetriä vuodessa.

Maisema-alueen merkittävin vesistö on vanha merenlahti, Härkmerifjärden, joka on muuttunut maankohoamisen myötä matalaksi sisäjärveksi. Keskimäärin 1,2 metrin ja syvimmillään 2,5 metrin syvyinen Härkmerifjärden on yhteydessä mereen peratun Stora sundetin kautta. Järven rannat ovat alavia niittyarantoja ja itäreunalla kohoaa muutama jyrkkärantainen, mantereeseen kiinni kasvanut luoto. Kalojen kutualueena arvokkaan Härkmerifjärdenin avovesialueita reunustavat laajat järviruoko-, kaisla- ja sarakastaleet. Järvessä kasvaa joitakin murtovesilajeja.

Maisema-alueen arvokkaimpia metsiä ovat Härkmerifjärdenin rantalepikot, joiden aluskasvillisuus on rehevää. Kuivemmilla ranta-alueilla kasvaa havu- ja sekametsää. Metsät ovat pirstaleisia ja viljelymaisemassa esiintyy useita metsäsaarekkeitä. Kaikkiaan alueen kasvillisuus on monipuolista ja lajistosta löytyy niin rantaniityille, perinnebiotoopeille, reheville metsille kuin lehdoillekin tyypillisiä lajeja. Linnustollisesti arvokkaimpia kohteita ovat Härkmerifjärdenin eteläpuolella sijaitseva, muuttolintujen levähdyspaikkana tunnettu peltoaukea Innerfjärden, sekä itse Härkmerifjärden, joka on monien vesi- ja rantalintulajien sekä yölaulajien suosiossa.

Kulttuuripiirteet

Maisema-aluetta reunustavat harjanteet paljastuivat merestä hitaasti rannoiksi noin 2 000 vuotta sitten. Tuolta ajalta ovat myös vanhimmat Härkmeren seudulta tunnetut arkeologiset löydöt, joista useimmat ajoittuvat roomalaiselle rautakaudelle. Härkmeren kylän ydinosat nousivat merestä vasta 1300-luvulle tultaessa. 1700-luvulle saakka alueen asutus sijaitsi Härkmerifjärdenin etelärannalla Byholmenissa. Tilojen rakennukset muodostivat tuolloin tiiviin rykelmän Byholmenin kyläkummulle, jonka pohjoispuolella Gyltborgissa oli kolmen sotilastorpan muodostama mökkiryhmittymä. Varhaiset pellot sijaitsivat kyläkeskuksen eteläpuolella.

1700-luvulla Härkmerifjärdenin etelärannalle perustettiin uudistiloja maantien varrelle. Asutus tiivistyi 1800-luvulla tien eteläpuoleista harjannetta myötäileväksi rivikyläksi, josta muodostui hiljalleen kylän keskus. Alueen nykyinen asutus sijaitsee pääasiassa maantien varrella, mutta myös vanhoilla kyläkumpareilla on asutusaarekkeitä. Alueen yleisilme on muuttunut vain vähän viime vuosikymmenten aikana, ja maisemalle tyypilliset avoimet pellot ovat edelleen käytössä. Kylän vanha rakennuskanta on kuitenkin katoamassa. Vanhan ryhmäkylärakenteen piirteitä on havaittavissa enää satunnaisesti.

Härkmeren perinteinen rakennustyyli on perustunut koristeellisiin puurakenteisiin talonpoikaistaloihin. Toisen maailmansodan jälkeen alueelle on kuitenkin noussut lukuisia perinteisestä tyylistä poikkeavia rakennuksia, joiden myötä kylän rakennuskanta on muuttunut vaihtelevaksi. 1800-luvun talonpoikaista rakennuskulttuuria edustaa avoimen viljelymaiseman keskellä vanhan rantatien varressa sijaitseva Lauhan ja Öströmin tilojen muodostama rakennusryhmä.

Härkmeren kylä on tyypillinen Pohjanmaan rannikkokylä, jonka tärkeimpiä elinkeinoja ovat aikoinaan olleet metsästys, kalastus ja laivanrakennus. Entisen merenpohjan kuivatuksen sekä pellonraivauksen avulla tuotetun lisämaan myötä kylä on muuttunut vähitellen maatalousvaltaiseksi. Härkmeren maatalous perustuu nykyisin ennen kaikkea perunanviljelyyn, ja kylän entisistä karjatilastoista enää muutama on aktiivinen. Kylätien varressa on jonkin verran kasvihuoneviljelmiä. Maisema-alueella on runsaasti rantaniittyjä ja kallioisia perinnebiotooppialueita, jotka lisäävät luonnon ja maatalousmaiseman monimuotoisuutta.

Maisemakuva

Härkmeren kulttuurimaiseman keskeisimmät elementit ovat rehevä, merenlahdesta järveksi kuroutunut Härkmerifjärden sekä sen rannoille raivattu laaja viljelytasanko. Härkmerifjärden on luonnonarvoiltaan arvokas flada-allas, jota yhdistää mereen lyhyt kanaali. Järven runsaskasvisilla rannoilla ja luhdilla on vain vähän rakennuksia.

Alueen maatalousmaiseman ytimen muodostaa Innerfjärdenin laaja peltoaukea, jonka eteläpuolelle valtaosa kylän asutuksesta on keskittynyt. Yksityiskohtina kylän asutusmaisemassa erottuvat peltoalueen eteläpuolen rinneasutus, peltoalueen asutussaarekkeet sekä Dalbackenin–Byholmenin mäkialue Byvikenin rannan tuntumassa.

Härkmeren maatalousmaisema on pysynyt avoimena ja hyvin hoidettuna, vaikka perinteinen karjatalous on vähentynyt alueella tuntuvasti. Kylässä on jäljellä vanhaa rakennuskantaa ja pihapiirejä, mutta maisemassa näkyy myös autioituneita ja rapistuvia pihapiirejä. Perinteisten elinkeinojen synnyttämä maisemakuva on säilynyt parhaiten kylän vanhan ydinalueen, Byholmenin ja Dahlbackenin, tienoilla. Byvikenin rannalla sijaitsevalta virkistysalueelta avautuu näkymiä niin vanhaan kulttuurimaisemaan, perinnebiotoopeille kuin arvokkaaseen luonnonympäristöönkin.

Härkmeren kulttuurimaisema

Kunta: Kristiinankaupunki

Maakunta: Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Tapio Heikkilä

I 4. Härkmeri kulturlandskap

Landskap	Österbotten
Kommun	Kristinestad
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion
Area	1 447 ha, varav öppna våtmarker: 239 ha jordbruksmarker: 429 ha skog och halvnaturliga marker: 385 ha anlagda ytor: 86 ha vatten: 308 ha

Bedömning

Härkmeri kulturlandskap är ett näringslandskap som uppkommit i och med landhöjningen och är typiskt för den österbottniska kusten. I landskapsområdet kan man urskilja alla skeden i landhöjningskustens kulturlandskap, från den igenvuxna havsviken till strandängarna och odlingarna som röjts på den gamla havsbotten. En del säregna och värdefulla allmogehus har bevarats på landskapsområdet.

Naturens särdrag

Härkmeris kulturlandskap är karakteristiska landskap vid landhöjningskusten där vattendrag som avsnörts från havet och åkrar som röjts på torrlagda områden samsas. Landskapsområdets berggrund består av äldre porfyrgranit, och dess högsta ställen på de öppna klippområdena som omger odlingsmarkerna reser sig till ca 20 meters höjd. I berggrunden varierar den gamla havsbottnens sulfathaltiga alunjord, odlingsmarkernas lermarker och mjäljord samt moränmarkerna som omger vatten- och åkerområdena. Härkmerifjärden är fylld av frodig vattenväxtlighet, och dess stränder är dyiga.

Landskapsområdets viktigaste vattendrag är den gamla havsviken Härkmerifjärden, som i och med landhöjningen har förvandlats till en grund insjö. Härkmerifjärden är i medeltal 1,2 meter djup och 2,5 meter som djupast, och förenas med havet genom Stora sundet som rensats. Sjöns stränder är låglänta strandängar och på sjöns östra kant reser sig några branta skär som vuxit fast i fastlandet. Härkmerifjärden är ett värdefullt lekområde för fiskar, och dess öppna vatten kantas av breda remsor med vass, säv och starr. I sjön växer ett antal brackvattenarter. På området kring Härkmeri är landhöjningen fortfarande ca 0,8 centimeter per år.

Bland landskapsområdets värdefullaste skogar är aldungarna med frodig undervegetation på Härkmerifjärdens stränder. På de torrare strandområdena växer barr- och blandskog. Skogarna är splittrade och i odlingslandskapet förekommer flera skogsöar. I sin helhet är områdets växtlighet mångsidig, och bland arterna finns sådana som är typiska för strandängar, vårdbiotoper, frodiga skogar och lundar. De mest värdefulla fågelområdena är Innerfjärden, en åker söder om Härkmerifjärden som används som viloplats av flyttfåglar, samt själva Härkmerifjärden som är populär bland många sjö- och strandfåglar samt nattsångare.

Kulturella särdrag

Ryggarna som omger landskapsområdet höjdes långsamt från havet och blev stränder för ca 2000 år sedan. De äldsta arkeologiska fynden som gjorts i närheten av Härkmeri är också från den tiden, och de flesta är daterade till den romerska järnåldern. Härkmeri bys centrala delar höjdes ur havet först in på 1300-talet. Fram till 1700-talet låg bosättningen på området i Byholmen på Härkmerifjärdens södra strand. Gårdarnas byggnader låg då i en tät klunga på Byholmens kulle, och norr om den i Gyltborg låg tre soldattorp. De tidiga åkrarna låg söder om byns centrum.

På 1700-talet grundades nybyggargårdar på Härkmerifjärdens södra strand längs med landsvägen. På 1800-talet blev bosättningen tätare och formade en byrad längs ryggen på vägens södra sida, och så småningom blev detta byns centrum. Områdets nuvarande bosättning ligger i huvudsak läng landsvägen, men det finns även bosättningsöar på de gamla bykullarna. Områdets utseende har endast förändrats lite under de senaste årtiondena, och de öppna åkrarna som är typiska för landskapet är fortfarande i bruk. Däremot håller byns gamla byggnadsbestånd på att försvinna. Den gamla gruppbystrukturen kan numera ses bara på vissa ställen.

Härkmeris traditionella byggnadsstil baserade sig på dekorativa allmogehus i trä. Efter andra världskriget har det ändå byggts flera byggnader på området som avviker från den traditionella stilen, och i och med detta har byns byggnadsbestånd blivit varierande. Gruppen av byggnader som utgörs av Lauhas och Öströms gårdar som ligger vid den gamla strandvägen mitt i det öppna odlingslandskapet representerar 1800-talets allmogestil och byggnadskultur.

Härkmeri by är en typisk österbottnisk kustby vars viktigaste näringar har varit jakt, fiske och skeppsbygge. I och med torrläggning av den gamla havsbotten och röjning av åkrar fick man mer mark, och så småningom blev jordbruket dominerande i byn. I dag grundar sig Härkmeris jordbruk framför allt på potatisodling, och endast ett fåtal av byns tidigare boskapsgårdar är fortfarande aktiva. Längs byvägen finns en del växthusodlingar. På landskapsområdet finns gott om strandängar och klippiga vårdbiotopområden som ökar naturens och jordbrukslandskapets mångfald.

Landskapsbild

Härkmeri kulturlandskaps mest centrala element är den frodiga Härkmerifjärden som förvandlats från havsvik till insjö, samt odlingslättan som röjts fram på sjöns stränder. Härkmerifjärden är en naturmässigt värdefull flada-bassäng som förenas med havet genom en kort kanal. Det finns endast ett fåtal byggnader på sjöns växtrika stränder och madkärr.

Stommen i områdets jordbrukslandskap består av Innerfjärdens vida åkermarker. Största delen av byns bosättning ligger söder om åkrarna. Detaljer som kan urskiljas i byns bosättningslandskap är sluttningsbosättningen söder om åkerområdet, åkerområdets bosättningsöar samt Dalbackens–Byholmens kulle vid Byvikens strand.

Härkmeri jordbrukslandskap har bevarats öppet och välskött trots att den traditionella boskapsskötseln minskat betydligt på området. En del av det gamla byggnadsbeståndet med sina gårdsplaner finns kvar, men man kan även se ödelagda och förfallna gårdar i landskapet. Landskapet som uppkommit genom de traditionella näringarna har bevarats bäst i byns gamla kärna runt Byholmen och Dalbacken. På rekreationsområdet på Byvikens strand öppnar sig vyer över det gamla kulturlandskapet, vårdbiotoperna och den värdefulla naturmiljön.

Härkmeri kulturlandskap

Kunta: Kristinestad

Maakunta: Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Kaj Höglund

I 15. Merenkurkun saaristomaisemat

Maakunta	Pohjanmaa
Kunta	Maalahti, Mustasaari, Uusikaarlepyy, Vöyri
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu
Pinta-ala	57 532 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 607 ha maatalousalueita: 94 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 3 004 ha rakennettuja alueita: 94 ha vesialueita: 53 733 ha

Arviointi

Merenkurkun saaristomaisemat on geologisesti ja maisemallisesti ainutlaatuinen alue. Merenkurkun saaristo on luonnonoloiltaan laajalti tunnettu maailmanperintökohde, jonka maisemien kulttuuripiirteet kuvastavat pyynti- ja luotsielinkeinojen kehitystä. Alueen arvoa nostavat useat suojellut luontokohteet sekä merenkulun historiaan liittyvät rakenteet. Merenkurkun saaristo on valittu yhdeksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Luonnonpiirteet

Merenkurkun saaristomaisemien maisemanähtävyys muodostuu useista saarista ja saariryhmistä lähivesialueeseen. Näitä ovat Stömmingsbådarna, Malaxkallan, Bergögaddarna ja Rönnskären Maalahdessa, Norrskären ja Märaskäret Mustasaassa, Mikkelsaaret Vöyrissä sekä Jöysan, Svartörarna ja Stubben

Uudessakaarlepyyssä. Maisemanähtävyys kuvastaa monipuolisesti Merenkurkun saariston maankohoamis-
maisemaa ainutlaatuisine luontokohteineen, kalastuselinkeinon maisemineen sekä merenkulun historiaan liit-
tyvine rakenteineen.

UNESCO:n maailmanperintökohteeksi valitun Merenkurkun saariston laakean maiseman perustan muodostavat 1 880–1 270 miljoonaa vuotta vanhan vuorijonon juuret, jotka eroosio ja sedimentaatio ovat kuluttaneet esiin. Alueen kiteinen kallioperä koostuu pääosin gneisseistä, amfiboliiteistä ja granodioriittisista kivistä. Kallioperää peittävät monenlaiset moreenimuodostumat, kuten kumpumoreenit sekä De Geer- ja rogenmoreeniselänteet. Saarten maaperä on tyypillisesti hiekka- ja soramoreenia, mutta paikoin alueella on myös kallio- maata sekä sora-, hiesu- ja hiekka-alueita.

Merenkurkun saaristo on edelleen jatkuvan maankohoamisen tulosta. Alueen ensimmäiset saaret paljastuivat merestä noin 5 000 vuotta sitten ja uutta maata nousee kahdeksan millimetrin vuosivauhdilla. Saariston ranta-viiva on hyvin rikkonainen ja ranta-alueita leimaavat louhikot, pienet saaret sekä lukuisat merenlahdet ja pou-kamat. Aallokko ja talvijäät muovaavat uutta maata sekä luovat rantakivikoita ja rantavalleja. Maankohoamis-rannikolle tunnusomaisia erityispiirteitä alueella ovat kluuvijärvet, fladat, muinaisrannat, kivikot, rantavallit, luonnonhiekkarannat, suot, silokalliot ja siirtolohkareet.

Lohkarerantojen kasvillisuus on tyypillisesti matalaa ja vaatimatonta. Maankohoamisrannikolle on ominaista kasvillisuuden vyöhykkeisyys, joka alkaa vesi- ja rantakasvien vyöhykkeestä ja vaihtuu korkeampien kasvien kautta leppä- ja kuusimetsävyöhykkeeksi. Tyypillinen kasvupaikkatyypiksi saarilla on tuore kangas, joka muuttuu paikoin kuivahkoksi ja lehtomaiseksi kankaaksi. Saarten rantavyöhykkeet ovat usein karukkokangasta. Alueen linnusto on poikkeuksellisen runsasta ja monipuolista sekä pesintä- että muuttoaikaan. Merenkurkun saariston nisäkäslajistoon kuuluvat muun muassa saukko, minkki, piisami, harmaahylje ja itämeren-norppa. Matalaulappainen, matalien lahtien ja fladojen kirjoma alue tarjoaa otollisen elinympäristön myös monille kalalajeille. Suurin Merenkurkun saariston kalaharvinaisuuksista on äärimmäisen uhanalainen meressä kuteva harjus, joka on alueella endeeminen.

Luonnonoloiltaan alueen merkittävimpiä kohteita ovat Mikkelsaarten ryhmä sekä Rönnskärenin ja Bergögaddarnan muodostama kokonaisuus. Mikkelsaarten ryhmä koostuu yli 300 vaihtelevankokoisesta kivikoisesta saaresta, joiden ranta-alueita leimaavat fladat, kluuvijärvet ja umpeutuvat matalat lahdemat. Saarilla kasvaa matalia koivumetsiä sekä satunnaisia kuusikoita, joita on hakattu ennen alueen suojelemista. Rönnskärenin metsäkasvillisuus on niin ikään koivuvoittoista ja pienten kuusivyöhykkeiden halkomaa. Pienemmillä luodoilla on laajoja edustavia nummia. Saarten diabaasisen kallioperän ansiosta alueen kasvillisuudesta löytyy harvinaisia kalkinsuosijoita. Bergögaddarna on puolestaan linnustollisesti arvokas kohde, jossa pesii muun muassa merkittävä osa Suomen lapasotkakannasta. Linnustoltaan tärkeitä kohteita ovat myös Mustasaaren ulkomerellä sijaitsevat Norrskären sekä Uudenkaarlepyyn Stubben.

Kulttuuripiirteet

Merenkurkun saaristossa on harjoitettu merellisiä pyyntielinkeinoja kivikauden loppupuolelta lähtien. Vaikka asuinpaikat ovat olleet maankohoamisen takia lyhytikäisiä, on saaristossa paljon muinaisjäännöksiä. Tyypillisesti jäännökset ovat luonnonkivestä kasattuja rakenteita, kuten kalastajien tai hylkeenpyytäjien leirien jälkiä, kiviuneja (ryssäuneja), kivikomasseja sekä kivistä tehtyjä labyrinthteja (jatulintarhoja). Kivistä on kasattu aikojen saatossa myös vaihtelevankokoisia röykkiöitä ja valjeja, venevalkamia, merimerkkejä ja verkonkuivaustelineitä. Lisäksi kivikkoihin on raivattu polkuja, veneenvetopaikkoja sekä pyynnissä tarvittuja varastokuoppia ja ampumasuojia.

Ensimmäiset kirjalliset maininnat Merenkurkun saaristoalueesta ovat 1300-luvulta, jolloin alueen asukkaiden pääelinkeinot olivat kalastus ja hylkeenpyynti. Keskiajalla Merenkurkun saarilla liikuttiin lähinnä pyyntimatkoilla. Pysyvää asutusta muodostui ainoastaan merestä nousseille alueille kasvaneiden rantaniittyjen ympäristöihin. 1500-luvulla kalamaja-asutusta on ollut muun muassa Rönnskärenin Storskäretillä sekä Stubbenilla. Näiden lisäksi kalastusyhteisöjä ja -yhdyskuntia on ollut Malaxkallanilla, silakanpyyntitukikohtana toimineella Norrskärillä sekä 1830-luvulta 1980-luvulle pysyvästi asutuilla Mikkelinsaarilla.

Saarten nykyinen rakennuskanta muodostuu lähinnä kalastajamökeistä, jotka ovat suureksi osaksi vapaa-ajan käytössä. Alueen kalasatamia luonnehtivat pienet punamullatut ja satulakattoiset venevajat, jotka ovat säilyneet tyyliltään perinteisinä lukuun ottamatta 1900-luvulla yleistynyttä ulkomaalausta. Satamien tuntumaan on rakennettu myös muita rakennuksia, kuten suolaamoita. Kalastuselinkeinon synnyttämien rakennettujen

ympäristöjen ohella alueelta löytyy jonkin verran maataloustoiminnan merkkejä. Esimerkiksi Uudenkaarlepyyn Svartörarnan saariryhmää on käytetty laidunsaarina.

Matalassa ja kivikkoisessa saaristossa on harjoitettu myös luotsitoimintaa. Lisäksi alueelle on rakennettu lukuisia kummeita, pookeja ja loistoja. Rönnskärenin Fällskäretissä sijaitsee Suomen vanhin pystyssä oleva puupooki, joka rakennettiin vuonna 1784. 1800-luvulla rakennettuja majakoita alueella ovat vuonna 1847 rakennettu Norrskärin tiilimajakka, Strömningsbådanin hyvin säilynyt teräsrakenteinen majakka vuodelta 1885 sekä Stubbenin tunnusmajakka vuodelta 1857. Stubbenin uudempi luotsiasema-majakkarakennus on vuodelta 1954. 1900-luvun rakennusperintöä alueella edustavat myös Lillsandenin loisto ja loistonhoitajan rakennukset 1900-luvun alusta, Strömningsbådanin asuinrakennus 1940-luvulta, luontoasemakäyttöön muutettu Mikkelin-saarten entinen merivartioasema vuodelta 1950, sekä Rönnskärenin luotsiasema vuodelta 1967. Majakoiden yhteydessä on majakanvartijoiden ja majakkayhteisöjen rakennuksia, joiden tyypit ja iät vaihtelevat. Alueen majakat on automatisoitu toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Suomen viimeinen miehitetty majakka, Norrskär, tyhjäksi vuonna 1987.

Maisema-alueelta tunnetaan 24 vedenalaista kohdetta. Maalahden ja Mustasaaren edustalta tunnetaan 20 kauppa-alusten hylkyä, jotka ajoittuvat 1800–1900-luvuille. Lisäksi Vöyrin Mickelsörarna -saariryhmästä tunnetaan neljä purjealuksen hylkyä 1900-luvulta. Usein hylyt sijaitsevat matalilla vesialueilla kivien ja aaltojen rikkomina ja jäiden kuluttamina. Pohjanlahden hylyt voidaan monesti tunnistaa arkistolähteiden perusteella ja hylkyjen tarinat tunnetaan, kuten esimerkiksi 1920-luvulla uponnut Atlanta Vöyrillä ja höyrylaiva Christiansborg Maalahdessa. Alueen hylyt kertovat matalan ja kivikkoisen maankohoamissaariston vaarallisuudesta merenkululle.

Nykyisin perinteisten kalastus- ja merenkäyntielinkeinojen rinnalle on noussut Merenkurkun saaristossa matkailu, joka on alueella suhteellisen laajamittaista väylien vaikeakulkaisuudesta ja saarten käyttörajoituksista huolimatta. Alueen matkailukohteissa korostuvat niin luonto kuin perinteiset elinkeinotkin. Mikkelin-saarten luontokeskuksen yhteydessä on luontopolku, jonka varrella voi tutustua saarten luontoon sekä kalastushistoriaan. Stubbenin majakka- ja luotsiasemarakennuksessa toimii puolestaan kesähotelli. Monille alueen saarille järjestetään venekuljetuksia. Lintujen pesimäaikaan retkeilyä on rajoitettu useilla saarilla.

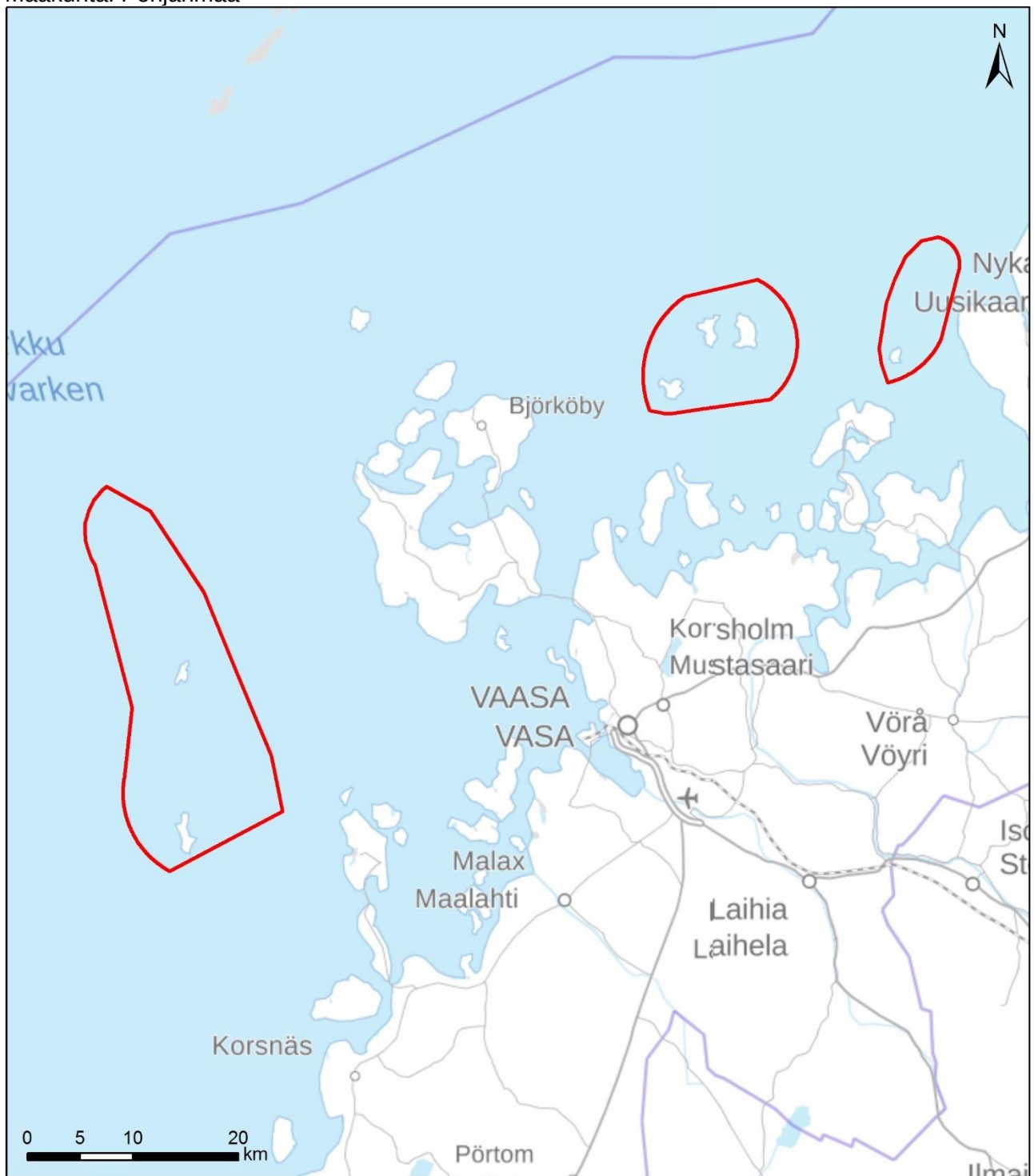
Maisemakuva

Merenkurkku on matalavetinen merialue, josta vaikeakulkuiset matalikot ja nopea maankohoaminen tekevät ainutlaatuisen. Alueen kallioperää peittävät monenlaiset moreenimuodostumat, jotka antavat maisemalle omaileimaisen luonteen. Saarten rannat ovat kivikkoisia ja niitä leimaavat soistuneet vesialueet, kluuvijärvet ja fladat. Rantaviiva on tyypillisesti hyvin rikkonainen ja maankohoamisen jäljet näkyvät kaikkialla luonnossa. Kasvillisuudeltaan saaret vaihtelevat karuista nummisaarista matalaa koivu- ja havumetsää kasvaviin saariin. Saarten välissä on kivikkoisia vesialueita sekä hieman syvempiä väyliä ja selkiä.

Merenkurkun saaristo on täynnä monenikäisiä ihmistoiminnan jälkiä, jotka kertovat maankohoamissaariston asumusten väliaikaisuudesta. Saaristossa on lukuisia vanhoja kalastajien ja hylkeenpyytäjienkin leirien jälkiä, kuten kivikkoihin raivattuja yöpymispaikkoja, kiviuneja, kivirivejä ja kivisiä sokkelolatomuksia. Alueen rakennuskanta koostuu enimmäkseen vapaa-ajankäytössä olevista kalastajamökeistä sekä majakka- ja luotsitoiminnan rakennuksista. Alueella on monta pookia, loistoa ja majakkaa sekä niihin liittyviä huolto- ja asuinrakennuksia, jotka ovat avarassa merimaisemassa huomattavia maamerkkejä.

Merenkurkun saaristomaisemat

Kunta: Maalahti, Mustasaari, Uusikaarlepyy, Vöyri
Maakunta: Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Kaj Höglund

I 15. Kvarkens skärgårdslandskap

Landskap	Österbotten
Kommun	Korsholm, Malax, Nykarleby, Vörå
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion
Area	57 532 ha, varav öppna våtmarker: 607 ha jordbruksmarker: 94 ha skog och halvnaturliga marker: 3 004 ha anlagda ytor: 94 ha vatten: 53 733 ha

Bedömning

Kvarkens skärgårdslandskap är ett geologiskt och landskapsmässigt unikt område. Kvarkens skärgårds naturförhållanden gör det till ett välkänt världsarv, och landskapets kulturdrag reflekterar fångst- och lotsnäringarnas utveckling. Områdets värde ökar i och med de flera skyddade naturobjekten samt strukturerna som hör ihop med sjöfartshistorien. Kvarkens skärgård har valts till ett av Finlands 27 nationallandskap.

Naturens särdrag

Kvarkens skärgårdslandskap består av flera öar och ögrupper med närliggande vattenområden. Dessa är Strömmingsbådarna, Malaxkallan, Bergögaddarna och Rönnskären i Malax, Norrskären och Märaskäret i Korsholm,

Mickelsörarna i Vörå samt Jöysan, Svartörarna och Stubben i Nykarleby. Landskapssevärdheten reflekterar på ett mångsidigt sätt Kvarkens skärgårds landhöjningslandskap med dess unika naturobjekt, fiskenärlandskapet och strukturer som hör ihop med sjöfartshistorian.

Kvarkens skärgård finns med på Unescos världsarvslista, och grunden till dess flacka landskap utgörs av rötterna till en 1 880–1 270 miljoner år gammal bergskedja som erosion och sedimentation har nått fram. Områdets kristallina berggrund består i huvudsak av gnejser, amfiboliter och granodioritiska stenar. Berggrunden täcks av flera olika typer av moränformationer, till exempel kullmoräner samt De Geer- och rogenmoränryggar. Öarnas jordmån består vanligen av sand- och grusmorän, men ställvis förekommer även bergig terräng samt grus-, mjäla- och sandområden.

Kvarkens skärgård är resultatet av landhöjningen som fortfarande pågår. De första öarna på området steg från vattnet för ca 5000 år sedan, och landhöjningen fortsätter med 8 millimeter per år. Skärgårdens strandlinje är mycket oenhetlig och strandområdena karakteriseras av blockfält, små öar och åtskilliga havsvikar och bukter. Vågsvallet och vinterisarna formar den nya jorden och skapar stenstränder och strandvallar. Särdrag som är typiska för landhöjningskusten är glosjöarna, fladorna, fornstränderna, stenjordarna, strandvallarna, de naturliga sandstränderna, myrarna, rundhällarna och flyttblocken.

Blocksträndernas växtlighet är vanligen låg och anspråkslös. Det är typiskt för landhöjningskusten att växtligheten förekommer i zoner som börjar med vatten- och strandväxternas zon, och övergår via högre växter till en al- och granskogszon. En typisk växtplatstyp på öarna är frisk mo, som ställvis övergår i en torr mo eller lundartad mo. Öarnas strandzoner består ofta av karga moskogar. Områdets fågelbestånd är ovanligt rikt och mångsidigt under både häckningen och flyttningen. Bland Kvarkens skärgårds däggdjursarter finns bland annat utter, mink, bisamråtta, gråsäl och östersjövikare. Området med grunda fjärdar, vikar och flador erbjuder även en gynnsam livsmiljö för flera olika fiskarter. Den mest sällsynta fiskarten i Kvarken är den starkt hotade havslekande harren som är endemisk på området.

De objekt på området som har de mest betydelsefulla naturförhållandena är Mickelsörarnas ögrupp samt helheten som utgörs av Rönnskären och Bergögaddarna. Mickelsörarna består av över 300 steniga öar i olika storlek vars stränder karakteriseras av flador, glosjöar och små grunda igenväxande vikar. På öarna växer låg björkskog och sporadiska grandungar som huggits innan området skyddades. Rönnskärens skogsväxtlighet är likaså björkdominerad med små granzoner. På de mindre skären finns stora representativa hedar. Tack vare öarnas diabasiska berggrund förekommer det sällsynta kalkgynnade arter på öarna. Bergögaddarna är ett värdefullt fågelobjekt, där bland annat en betydande del av Finlands bergandbestånd häckar. Andra objekt med värdefulla fågelbestånd är Norrskären som ligger i yttre havsbandet utanför Korsholm samt Stubben i Nykarleby.

Kulturella särdrag

I Kvarkens skärgård har man utövat marina fångstnäringar sedan slutet av stenåldern. Trots att boplatserna var kortvariga på grund av landhöjningen finns det gott om fornlämningar i skärgården. Vanligen är lämningarna strukturer av natursten, till exempel spår av fiskares eller sälångares läger, stenugnar (ryssugnar), stenkompasser och labyrinter byggda av stenar (jungfrudanser). Genom tiderna har stenar även hopats för att skapa olika stora rösen och vallar, båthamnar, sjömärken och ställningar för att torka nät. Dessutom har man på steniga fält röjt stigar, platser för att dra upp båtar samt förvaringsgropar och skytteskydd som behövdes vid fångst.

Kvarkens skärgårdsområde nämns första gången i skrift på 1300-talet, då huvudnäringarna på området var fiske och sälångst. På medeltiden rörde man sig på Kvarkens öar mest i samband med fångst. De enda platserna som fick fast bosättning var runt strandängarna som vuxit fram på områden som höjts ur havet. På 1500-talet fanns det bosättning i fiskarkojor bland annat på Storskäret i Rönnskären samt på Stubben. Dessutom fanns det fiskarsamhällen på Malaxkallan, på Norrskär som fungerade som bas för strömmingsfisket, samt på Mickelsörarna som hade fast bosättning från 1830-talet fram till 1980-talet.

Öarnas nuvarande byggnadsbestånd består främst av fiskarstugor som till stor del är i fritidsbruk. Områdets fiskehamnar karakteriseras av små rödmyllade båthus med sadeltak som bevarat sin traditionella stil, med undantag av fasadmålningen som blev vanlig på 1900-talet. I närheten av hamnarna byggdes även andra byggnader, till exempel salterier. Förutom de byggda miljöer som uppkommit i och med fiskenäringen finns det

även en del tecken på jordbruksverksamhet på området. Till exempel Svartörarna i Nykarleby har använts som betesöar.

I den grunda och steniga skärgården utövades även lotsverksamhet. Dessutom byggdes flera kumlen, båkar och ledfyrrar på området. På Fallskäret i Rönnskären ligger Finlands äldsta bevarade träbåk, som byggdes 1784. Områdets fyrrar som byggdes på 1800-talet är Norrskärs tegelfyr från 1847, Strömmingsbådans välbevarade fyr med stålkonstruktion från 1885 samt Stubbens båk från 1857. Stubbens nyare lotsstation-fyrbyggnad är från 1954. På området representeras 1900-talets byggnadsarv även av Lillsandens ledfyrr och fyrvaktarbyggnaderna från början av 1900-talet, Strömmingsbådans bostadshus från 1940-talet, Mickelsörarnas före detta sjöbevakningsstation från 1950 som gjorts om till naturstation, samt Rönnskärens lotsstation från 1967. I samband med fyrrarna finns fyrvaktarnas och fyrsamhällenas byggnader av varierande typ och ålder. Områdets fyrrar automatiserades under årtiondena efter andra världskriget. Finlands sista bemannade fyr Norrskär tömdes 1987.

I landskapsområdet finns 24 kända undervattensobjekt. Utanför Malax och Korsholm ligger 20 kända vrak av handelsfartyg från 1800–1900-talen. Vid Mickelsörarna i Vörå finns fyra segelfartygsvrak från 1900-talet. Ofta ligger vraken i grunda vatten där de nöts av isarna och skadats av stenarna och vågorna. Bottniska vikens vrak kan ofta identifieras med hjälp av arkivkällor och deras historier är kända, t.ex. när det gäller Atlanta som sjönk på 1920-talet i Vörå eller ångbåten Christiansborg i Malax. Områdets vrak vittnar om den grunda och steniga landhöjningsskärgårdens faror för sjöfarten.

Nuförtiden har de traditionella fiske- och sjöfartsnäringarna i Kvarkens skärgård fått sällskap av turismen, som är ganska omfattande på området trots de svårframkomliga farlederna och öarnas användningsbegränsningar. På områdets besöksmål framhävs både naturen och de traditionella näringarna. I samband med Mickelsörarnas naturstation finns en naturstig längs med vilken man kan bekanta sig med öarnas natur och fiskarhistoria. I Stubbens fyr- och lotsstationsbyggnad fungerar ett sommarhotell. Båttransport ordnas till många av öarna i området. Under fåglarnas häckningstid begränsas tillgången till flera av öarna.

Landskapsbild

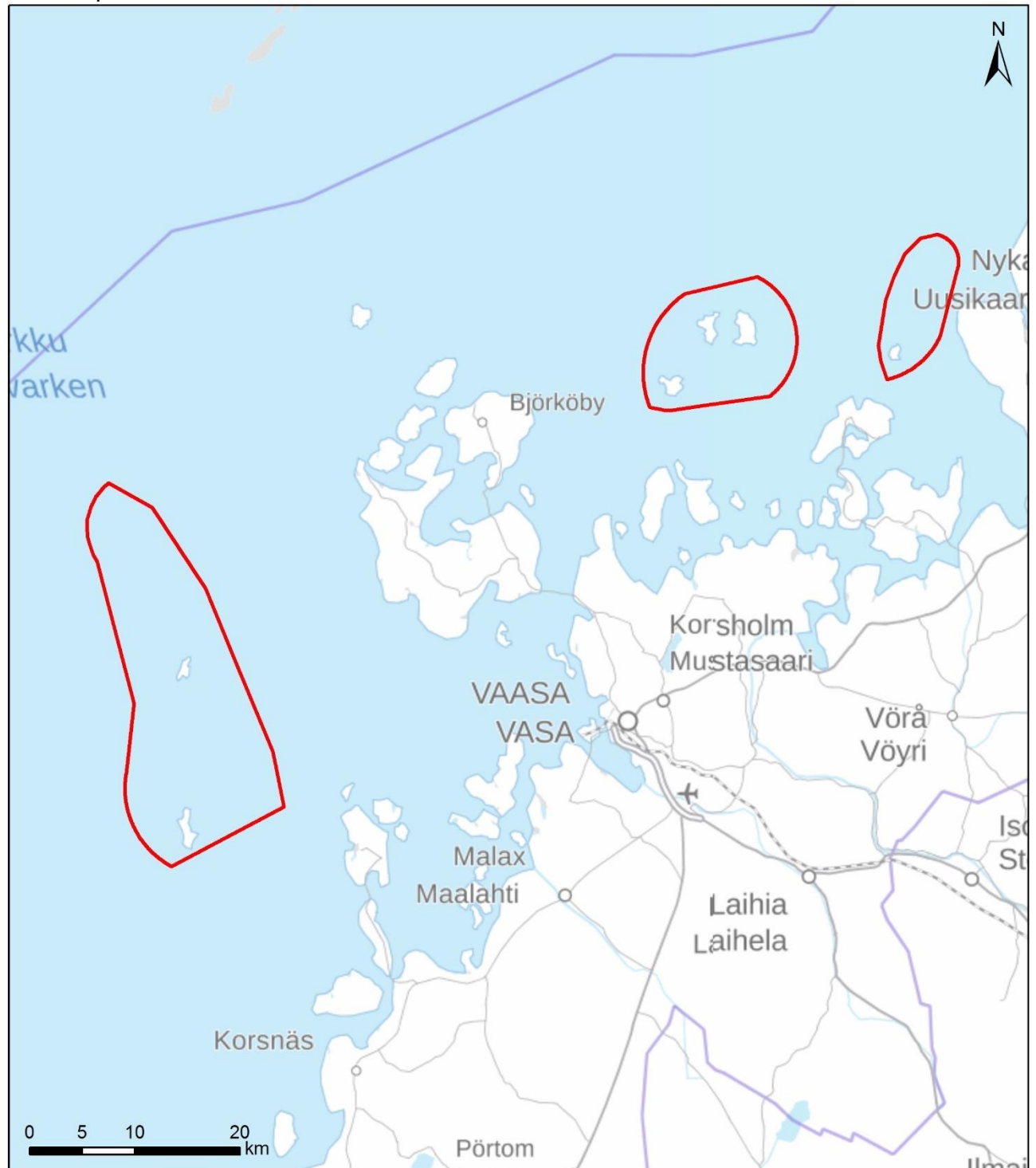
Kvarken är ett grunt havsområde som görs unikt av dess svårframkomliga grynnor och snabba landhöjning. Områdets berggrund täcks av många olika typers moränformationer som ger områdets naturlandskap dess säregna karaktär. Öarnas stränder är steniga och de karakteriseras av försumpade vattenområden, glosjöar och flador. Strandlinjen är mycket oenhetlig, och tecken på landhöjningen är synliga överallt i naturen. Öarnas växtlighet varierar från karga hedar till låg björk- och barrskog. Mellan öarna finns stenrika vattenområden samt lite djupare farleder och fjärdar.

Kvarkens skärgård är full av tecken på mänsklig verksamhet av olika åldrar som reflekterar tillfälligheten av landhöjningsskärgårdens boplatser. I skärgården finns åtskilliga tecken på gamla fiskar- och sälfångarläger, till exempel övernattningsställen som röjts upp bland stenar, stenugnar, stenrader och stenlabyrinter. Områdets byggnadsbestånd består till största delen av fiskarstugor i fritidsbruk samt fyr- och lotsverksamhetens byggnader. På området finns många båkar, ledfyrrar och fyrrar samt tillhörande ekonomibyggnader och bostadshus som är tydliga landmärken i det öppna havslandskapet.

Kvarkens skärgårdslandskap

Kommun: Korsholm, Malax, Nykarleby, Vörå

Landskap: Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

I 16. Björköbyn saariston kulttuurimaisema

Maakunta	Pohjanmaa
Kunta	Mustasaari
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu
Pinta-ala	17 992 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 859 ha maatalousalueita: 365 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 4 815 ha rakennettuja alueita: 173 ha vesialueita: 11 780 ha

Arviointi

Björköby on ehyenä säilynyt Merenkurkun saaristokylä. Alueen ainutlaatuinen saaristoluonto ja saaristolainen kulttuurimaisema muodostavat omaleimaisen kokonaisuuden, jonka arvotekijöitä ovat Merenkurkun saariston geomorfologia, Björköbyn aktiivinen maatalous- ja kalastajakylä hyvin säilyneine rakennettuine kulttuuriympäristöineen sekä Valassaarten majakka ympäristöineen. Merenkurkun saaristo on yksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Luonnonpiirteet

Björköbyn saariston kulttuurimaisema on erittäin arvokas esimerkki Pohjanmaan maankohoamisrannikon saaristoasutuksesta ja luonnonoloista. Maisemaa rytmittävät lounaasta koilliseen kulkevat De Geer -moreenit, jotka ovat syntyneet jääkauden aikana veteen päättäneen jäätikön reunaan. De Geer -moreenit näkyvät maastossa ja vesialueilla pyykkilautamaisena kuviona, jolle ovat tunnusomaisia pitkät, matalat ja kivikkoiset pohjamoreeniselänteet sekä niiden väliset soistuneet painanteet. Moreeniharjanteiden välisiin mataliin salmiin ja lahtiin on kerrostunut hienojakoisia sedimenttejä. Alueella on myös päätemoreeneja vastaan kohtisuorasti kulkevia rogenmoreenimuodostumia, jotka ovat luonteenomaisia etenkin Valassaarten maisemalle. Kuivalla maalla on monin paikoin kivisiä pirunpeltoja osoittamassa taannoisten rantaviivojen sijainteja.

Geomorfologiastaan johtuen Björkön ja sen lähisaarten rannat ovat matalia ja kivisiä. De Geer -moreenien reunoilla on kapea rantakasvillisuusvyöhyke, jossa kasvaa tyrniä. Saariston suojaisia lahtia luonnehtii rehevä ja korkea, järviruo'on hallitsema kasvillisuus. Alueen yleisin metsätyyppi on mustikkapohjainen tuore kuusimetsä, jota on 1900-luvulla korvattu mäntyistutuksilla. Korkeilla ja kuivilla paikoilla on kuivaa kangasmetsää ja siellä täällä esiintyy myös lehtomaista kangasmetsää. Björkön länsipuolella ja joillakin luodoilla kasvaa pitkään kestäneen laiduntamisen jäänteinä koivua. Rantoja reunustavat leppävyöhykkeet. Björköbyn ympäristössä on myös paikoittaisia haapametsiköitä, jotka ovat maiseman ja luonnon monimuotoisuuden kannalta merkittäviä. Björkön luoteispuolella sijaitsevilla Valassaarilla on merellisen metsäluonnon ohella hienoja kannervanumia. Lappörarna ja muutamat muut pienemmät saaret sekä Långgrund ovat laajoja perinnebiotooppialueita.

Björköbyn saaristo on osa Merenkurkun saariston maailmanperintökohdetta, joka on Suomen ainoa luontokohde Unescon maailmanperintöluettelossa. Merenkurkun saaristolla on suuri geologinen arvo, sillä maa koostuu alueella lähes 90 senttimetriä vuosisadassa, nopeammin kuin juuri missään muualla maailmassa. Björköbyn lajistoltaan monimuotoisella alueella tavataan muun muassa 13 uhanalaista kasvilajia sekä harvinaisia lintulajeja. Valassaaret on suosittu muutonseurantakohde, jossa sijaitsee lintuasema. Valassaarten-Björkögrundenin luonnonsuojelualueella on voimassa yleinen mairinnousukielto lintujen pesimäaikana.

Kulttuuripiirteet

Alueen De Geer -moreenit ovat ohjanneet maankäyttöä silmiinpistävästi. Kiviset ja pitkänomaiset moreeniselänteet ovat olleet suotuisia rakennuspaikkoja, ja valtaosa kylän rakennuksista sijaitsee selänteiden päällä. Kyläkeskuksen ulkopuolella moreeniselänteitä on laidunnettu. Aikaisemmin lehmät laidunsivat vapaasti koko saarella, ja vain pellot ja puutarhat aidattiin niiden ulottumattomiin. Nautakarjan ohella Björköbyssä on ollut runsaasti lampaista, jotka ovat laiduntaneet kesäisin lähisaarilla. Muutamilla saarilla laidunnus jatkuu edelleen ylläpitäen arvokkaita perinnebiotooppeja.

Björköbyn pellot sijaitsevat melko tiiviisti kylän keskellä pitkänomaisissa painanteissa kiviaitojen reunustamina. Yksittäisiä viljelyksiä on raivattu kauemmaksi metsän keskelle. Kyläläisten laidun- ja niittyalueita on sijainnut myös Valassaarilla. Lisäksi Lappörarnalla on ollut asutusta viljelyksineen. Björkössä on edelleen jäljellä joitakin vanhoja latoja, jotka kertovat niittytilkkujen ja luhta-alueiden rehunkeruuhistoriasta. Alueelta tunnetut historiallisen ajan muinaisjäännökset sijaitsevat asuttamattomilla saarilla ja rannoilla.

Björköbyn asutus sijaitsee tiiviinä ryhmittyminä selänteitä pitkin kulkevien teiden varsilla. Tiheintä asutus on vuonna 1859 rakennetun kirkon ympäristössä. Kylän rakennukset ovat Pohjanmaan saaristokylille tunnusomaisia puolitoistakerroksisia punamullattuja puutaloja. 1800-luvulta periytyvää rakennuskantaa on jäljellä melko paljon, mutta kylässä on myös jonkin verran rintamamiestaloja ja myöhempien vuosikymmenten rakennuksia. Rannat ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta säästyneet mökkirakentamiselta. Björköbyn korkeimmalla mäellä on Björkön kotiseutumuseona toimiva 1700-luvun lopulla rakennettu mökki, joka toimi Suomen sodan aikana venäläisen kenraali Barclay de Tollyn majapaikkana hänen siirtäessään joukkojaan Merenkurkun yli sotaretkelle Uumajaan.

Björköbyn saariston sijainti Merenkurkun kapeimmassa kohdassa on vaikuttanut voimakkaasti alueen liikenne- ja merenkulkuhistoriaan. Björköbystä on kulkenut keskiajan lopulla Pohjanmaan Rantatiehen liittynyt talvitie Uumajaan. Myös historiallinen postireitti Pohjanlahden yli on kulkenut Björköbyn ja Valassaarten kautta. Valassaarille on pystytetty vuonna 1886 rautaristikon tukema sirorakenteinen majakka, jonka on piirtänyt Pariisin Eiffel-tornin suunnitellut ranskalainen toiminimi Henry Lapointe. Majakan rakentamisen yhteydessä Ebbskärin ja Storskärin välille tehtiin pengertie, johon liittyvä kivisilta on edelleen olemassa. Huojunnalle ja tärinälle alttiin majakan miehitys loppui vuonna 1964 ja nykyisin majakassa palaa kaukokäyttöinen

sähkövalo. Ebbskärillä on sijainnut myös merivartio- ja säähavaintoasema, jonka toiminta lopetettiin vuonna 2009.

Maisema-alueella on viisi hylkykohdetta. Tunnetuimmat ovat Lappörarna Märaskatviken -lahden kaksi 1700-luvun hylkyä, joista toisen arvellaan olleen palaamassa Ruotsista kauppatavaralastissa. Muut kohteet ovat hajonneita purjealusten jäännöksiä. Hylyt kertovat matalan ja kivikkoisen maankohoamissaariston vaarallisuudesta merenkululle.

Björköbyn vanhimmat satamat ovat jääneet pois käytöstä rantaviivan vetäytyessä. 1930-luvulle saakka käytössä ollessa Bodbackin vanhassa kalasatamassa kylän pohjoispuolella on jäljellä muutama kala-aitta ja pari vanhaa venevajaa. Myös Svedjehamnin satamassa kyläkeskuksen ulkopuolella on vanhoja rantavajoja. Svedjehamn on edelleen käytössä, mutta alkaa olla ruoppauksista huolimatta liian matala suurille veneille. Kookkaimmille kalastusveneille on rakennettu uusi satama Vikarskatiin Björkön pohjoisrannalle vuonna 1994. Pengertie- ja siltayhteys Björköbystä Raippaluotoon valmistui vuonna 1954. Pengertietä valmistettaessa monet Björköbyn kiviröykkiöistä purettiin tien pohjaksi.

Maisemakuva

Björköbyn saariston kulttuurimaisema on monimuotoista ja ainutlaatuista saaristomaisemaa, jossa yhdistyvät maankohoamisrannikon omaleimaiset geomorfologiset muodot sekä hyvin säilyneen kalastaja- ja pienviljelyskylän ominaispiirteet. Alueen merimaisemaa luonnehtii rikkonainen saarten, karikkojen ja vesien mosaiikki. Peräkkäiset De Geer -moreeniselänteet antavat maisemalle luonteenomaisen juovaisuuden, joka näkyy vesialueella pitkänomaisten luotojen jonoina ja saarten sisäosissa metsäselänteiden, soiden ja peltojen vuorotteluna.

Björköbyn kyläkuva on säilyttänyt perinteisen asunsa yhtenäisine rakennuskantoineen sekä lukuisine peltoaloja rajaavine kiviaitoineen. Kylän asutus sijaitsee moreeniharjanteiden lakialueilla. Kylän pihapiirejä luonnehtivat päärakennusten suuret kuistit sekä asuintontteja rajaavat pitkärunkoiset talousrakennukset. Uudempi rakentaminen istuu vanhaan kyläkuvaan sijainniltaan, värivalinnoiltaan ja mittakaavaltaan hyvin. Alueen pelto-ot ovat suhteellisen aktiivisesti viljeltyjä, mutta pusikoituneet tienvarret vaikeuttavat paikoin maiseman hahmottamista. Alueella on huomattavan vähän uusia vapaa-ajan rakennuksia.

Valassaaret muodostavat oman monimuotoisen kokonaisuutensa Björkön luoteispuolelle. Valassaarten luonnonmaisemat vaihtelevat havumetsistä nummialueisiin sekä maankohoamisrannikolle tyypillisiin fladoihin ja umpeutuviin merenlahtiin. Valassaarten maisemaa hallitsee vuonna 1886 rakennettu punainen majakka.

Björköbyn saariston kulttuurimaisema

Kunta: Mustasaari

Maakunta: Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Annukka Kuoppala

I 16. Björköby skärgårds kulturlandskap

Landskap	Österbotten
Kommun	Korsholm
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion
Area	17 992 ha, varav öppna våtmarker: 859 ha jordbruksmarker: 365 ha skog och halvnaturliga marker: 4 815 ha anlagda ytor: 173 ha vatten: 11 780 ha

Bedömning

Björköby är en välbevarad skärgårdsby i Kvarken. Områdets unika skärgårdsnatur och skärgårdens kulturlandskap utgör en särpräglad helhet vars värdefaktorer är Kvarkens skärgårds geomorfologi, Björköbys aktiva jordbruks- och fiskarby med sin välbevarade byggda kulturmiljö samt Valsörarnas fyr med omgivning. Kvarkens skärgård är ett av Finlands 27 nationallandskap.

Naturens särdrag

Björköby skärgårds kulturlandskap är ett mycket värdefullt exempel på skärgårdsbosättningen och naturförhållandena vid Österbottens landhöjningskust. Landskapet struktureras av De Geer-moräner som går från sydväst till nordöst och som uppkommit under istiden vid kanten av isen som slutat vid vattnet. De Geer-moränerna kan ses i terrängen och på vattenområden som ett tvättbrädesliknande mönster som karakteriseras av långa, låga och steniga ryggar av bottenmorän och försumpade sänkor mellan dem. I de låga sunden och vikarna mellan moränryggarna finns skiktat finfördelat sediment. På området finns även rogenmoränformationer som ligger lodrätt mot ändmoränerna och som är typiska särskilt för Valsörarnas landskap. På land finns djävulsåkrar på många ställen som visar var strandlinjerna en gång legat.

På grund av sin geomorfologi är Björkö och dess grannöars stränder grunda och steniga. På De Geer-moränernas kanter finns en smal strandväxtlighetszon där det växer havtorn. Skärgårdens skyddade vikar karakteriseras av frodig och hög växtlighet som domineras av vass. Områdets vanligaste skogstyp är frisk granskog med blåbär i markskiktet som på 1900-talet har ersatts med tallplanteringar. På höga och torra ställen finns det torr moskog, och här och där förekommer även lundliknande moskog. På Björköns västra sida och på vissa skär växer det björk som lämning efter långvarigt bete. Stränderna kantas av alzoner. Omkring Björköby finns även ställvis aspskogar som är viktiga för landskapet och naturens mångfald. På Valsörarna som ligger nordväst om Björkö finns förutom marin skogsnatur även fina ljunghedar. Lappörarna och några andra mindre öar samt Långgrund är stora vårdbiotopområden.

Björköby skärgård är en del av världsarvsobjektet Kvarkens skärgård, som är Finlands enda naturobjekt i UNESCOs lista över världsarv. Kvarkens skärgård har ett stort geologiskt värde eftersom landhöjningen på området är nästan 90 centimeter per århundrade, vilket är snabbare än någon annanstans i världen. Björköbyområdet är artrikt, och där förekommer bland annat 13 utrotningshotade växtarter och sällsynta fågelarter. Valsörarna är en populär plats för att se flyttfåglar, och där finns en fågelstation. På Valsörarnas–Björkögrundens naturskyddsområde gäller ett allmänt landstigningsförbud under fåglarnas häckningstid.

Kulturella särdrag

Björkö var sannolikt bebodd redan på 1300-talet, och där har funnits odlingar redan på 1400-talet. I början av 1500-talet fanns det tre gårdar på ön, men i mitten av århundradet hade antalet hus som betalade skatt stigit till 12. Områdets tidigaste näringar var säljakt och fiske, och så småningom började man även utöva jordbruk och boskapsskötsel i liten skala. Björköbysamhället levde under flera århundraden ett ganska isolerat liv med stöd av självhushållning. Förutom primärproduktion fanns det båtbyggar- och nättillverkningsverksamhet och sågindustri på området. Björköbyborna skötte även om post- och passagerartrafiken över Kvarken. Idag grundar sig områdets lantbruk på boskaps- och fårskötsel.

Det är tydligt hur områdets De Geer-moräner har styrt markanvändningen. De avlånga och steniga moränryggarna har varit lämpliga byggplatser, och största delen av byns byggnader ligger på ryggarna. Utanför byns centrum har moränryggarna använts som betesmarker. Tidigare betade korna fritt på hela ön, och endast åkarna och trädgårdarna inhägnades så att de var utom räckhåll för korna. Förutom nötboskap har det funnits rikligt med får på Björkö som på somrarna betat på de närliggande öarna. Vissa öar används fortfarande som betesmarker, vilket upprätthåller värdefulla vårdbiotoper.

Björköbys åkrar ligger ganska tätt i mitten av byn i avlånga sänkor som omgärdas av stengärdsgårdar. Enskilda odlingar har också röjts längre bort i skogarna. Byborna har även haft betes- och ängsområden på Valsörarna. Dessutom har det funnits bosättning och odlingar på Lappörarna. På Björkö finns det fortfarande några gamla lador som berättar om de små ängarnas och myrarnas foderinsamlingshistoria. Områdets kända fornlämningar från den historiska tiden ligger på obebodda öar och stränder.

Björköbys bosättning ligger i täta grupper längs vägarna som går längs med landryggarna. Bosättningen är som tätast omkring kyrkan som byggdes år 1859. Byns byggnader är rödmyllade 1,5-planshus som är typiska för Österbottens skärgårdsbyar. En ganska stor del av byggnadsbeståndet från 1800-talet står kvar, men det finns även en del frontmannahus och byggnader från senare årtionden i byn. Bortsett från några undantag har stränderna undgått stugbyggen. På Björköbys högsta backe ligger en 1700-talsstuga som fungerar som Björköns hembygdsmuseum. Under 1808–1809-års krig övernattade den ryska generalen Barclay de Tolly i stugan då han flyttade sina trupper över Kvarken på ett fälttåg till Umeå.

Läget vid Kvarkens smalaste ställe har haft en stor inverkan på trafik- och sjöfartshistorian i området runt Björköbys skärgård. I slutet av medeltiden gick en vinterväg från Österbottens strandväg till Umeå genom Björköby. Även den historiska postrutten över Bottniska viken har gått genom Björköby och Valsörarna. 1886 byggdes en smal fyr med ett stödkorsverk i järn på Valsörarna. Fyren ritades av firman Henry Lapointe, som också ritade Eiffel-tornet i Paris. I samband med att fyren byggdes anlade man även en vägbank mellan Ebb-skär och Storskär, och stenbron vid vägen står fortfarande kvar. Den svajande och skakande fyren var bemannad ända fram till 1964, och nuförtiden lyser ett fjärrstyrt elljus i fyren. På Ebb-skär har det funnits också en sjöbevaknings- och väderstation, vars verksamhet upphörde 2009.

I landskapsområdet finns fem vrak. De berömdaste är två 1700-talsvrak i Märaskatviken på Lappörarna, varav det ena antas ha varit på hemväg från Sverige lastat med handelsvaror. De andra objekten är sönderfallna lämningar av segelfartyg. Vraken vittnar om den grunda och steniga landhöjningsskärgårdens faror för sjöfarten.

Björköbys äldsta hamnar har slutat användas då strandlinjen dragit sig tillbaka. I Bodbacks gamla fiskehamn, som ligger norr om byn och som var i bruk ända fram till 1930-talet, står några fiskebodar och ett par gamla båthus kvar. Också i Svedjehamn utanför byns centrum finns gamla strandbodar. Svedjehamn är fortfarande i bruk, men trots muddring börjar hamnen vara för grund för större båtar. För större fiskebåtar byggdes en ny hamn 1994 i Vikarskat på Björköns norra strand. Vägbank- och broförbindelsen från Björkö till Replot blev färdig 1954. Då man anlade vägbanken revs flera av Björköns stenrösen till grund för vägen.

Landskapsbild

Björköby skärgårds kulturlandskap är ett mångsidigt och unikt skärgårdslandskap där landhöjningskustens särpräglade geomorfologiska former kombineras med en välbevarad fiskar- och småbrukarbys särdrag. Områdets havslandskap karakteriseras av en oenhetlig mosaik av öar, grynnor och vatten. De på varandra följande De Geer-moränryggarna ger landskapet dess karakteriserande randighet, som på vattenområdet kan ses i skär på rad, och på öarnas inre delar i alterneringen av skogsryggar, myrar och åkrar.

Björköby har bibehållit sin traditionella karaktär med enhetligt byggnadsbestånd och åtskilliga stengårdsgårdar som avgränsar åkrarna. Byns bosättning ligger på moränryggarnas krön. Gårdsplanerna karakteriseras av huvudbyggnadernas stora verandor och de långa hushållsbyggnaderna som avgränsar bostadstomterna. De nya husens läge, färger och skala passar väl in i den gamla bybilden. Områdets åkrar är relativt aktivt odlade, men vägkanterna som tagits över av buskage gör det ställvis svårt att urskilja landskapet. Det finns anmärkningsvärt få nya fritidsbyggnader på området.

Valsörarna utgör en egen mångsidig helhet nordväst om Björkö. Valsörarnas naturlandskap varierar från barrskog till hedområden samt landhöjningskustens typiska flador och igenvuxna havsvikar. Valsörarnas landskap domineras av den röda fyren från 1886.

Björköby skärgårds kulturlandskap

Kommun: Korsholm

Landskap: Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I 17. Söderfjärdenin viljelyaukea

Maakunta	Pohjanmaa
Kunta	Maalahti, Mustasaari, Vaasa
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu
Pinta-ala	3 464 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 1 ha maatalousalueita: 2 408 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 669 ha rakennettuja alueita: 382 ha vesialueita: 5 ha

Arviointi

Söderfjärden on Suomen oloissa poikkeuksellinen viljely- ja kylämaisema, joka on syntynyt halkaisijaltaan noin viiden kilometrin laajuiseen meteoriittikraatteriin. Kuiviomaalle raivattu peltolakeus kuvastaa maanköhoamisrannikon maankäytön historiaa. Edustavaa ja yhtenäistä viljelymaisemaa täydentää lakeuden reunoille

keskittynyt asutus, joka on säilyttänyt perinteisen rakenteensa varsin hyvin. Alueella on useita kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia.

Luonnonpiirteet

Söderfjärdenin tunnusomaisen maisemakuvan runko syntyi noin 520 miljoonaa vuotta sitten, kun graniittiseen kallioperään iskeytynyt meteoriitti synnytti alkuperäissyvyydeltään 300 metriä syvän kraatterin. Kraatterin pohjalle kerrostui nopeasti iskun jälkeen savea, joka on kovettuessaan muodostanut saviliuske-, hiekkakivi- ja liejukivikerroksia. Kallioperän päälle on kerrostunut kvartäärikaudella noin 40–70 metrin paksuisia maakerrostumia, joita peittävän, syvimmillään 40-metrinen savipatjan päällimmäiset kerrostumat ovat liejunsekaisia. Kraatterialueen ympärillä on laakeita hiekka- tai sora-moreenimaita. Peltoalueen pohjoispuolella maisemaa hallitsee noin 55 metrin korkeuteen (mpy) kohoava Öjberget.

Söderfjärden on entinen merenlahti, joka on kuivattu viljelymaaksi. Nykyistä peltoaluetta halkoo ojien muodostama vesiväyläverkosto, joka laskee Munsmo Strömmenin kautta Sulvanjoen suulle Eteläiseen kaupunginselkään. Osa Söderfjärdenin sekä Sulvanjoen suistoalueiden pelloista sijaitsee merenpinnan alapuolella, ja niitä pidetään kuivina pumppaamalla. Söderfjärden ja Sulvanjoen alaosa kuuluvat vanhana merenpohjana happamien sulfaattimaiden alueeseen.

Kraatterin alue on puhtaasti viljelykäytössä, ja peltoalan keskellä kasvaa lähinnä ojanvarsien pajupensaita. Luonnonpiirteiltään rikasta Öjbergetiä lukuun ottamatta kaikki Söderfjärdeniä reunustavat metsäalueet ovat talouskäytössä. Mäkien lakialueilla on kuivia kangasmetsiä, rinteillä tuoreita metsiä, ja notkoissa kosteikkokasvillisuutta sekä kosteita kangasmetsiä. Vanhan Öjbergetintien varrella on umpeenkasvaneita niittyjä ja hakamaita. Söderfjärden tunnetaan muuttolintujen, erityisesti kurkien, levähdys- ja taukopaikkana. Se on myös Suomen ainoa keräkurmitsan pysyvä taukopaikka.

Kulttuuripiirteet

Söderfjärdenin alueen kulttuurihistoria ulottuu kivikaudelle, jolloin alue oli vielä saaristoa. Tuolloin Öjbergetillä sijaitsi asuinpaikka. Maisema-alueelta tunnetaan myös pronssikautinen hautaröykkiö, joka sijaitsee Söderfjärdenin koillisreunan kallioalueella. Pysyvä asutus saapui Söderfjärdenin rannoille viimeistään 1500-luvulla, jolloin Söderfjärdenillä oli suuri merkitys ympäröivien kylien kalastusvetenä. 1600-luvulla meren syvyys oli kraatterialueella noin neljä metriä ja rantojen vesijättömaita viljeltiin niittyinä. Kraatterialueen kuivatus alkoi 1700-luvulla, jolloin alueelle kaivettiin valtaoja, Riddardiket. Ojitukset ja pengerrykset saatettiin loppuun vuosina 1919–1927, jolloin alueelle luotiin noin 1 430 hehtaaria uutta peltomaata. Tuolloin Söderfjärdenin reunalle rakennettiin myös pato ja pumppuasema.

Söderfjärdenin viljelykset muodostivat pitkään kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti ainutkertaisen esimerkin säteittäisestä sarkajaosta eli aurinkojaosta. Uusjako on kuitenkin muuttanut viljelysten omistussuhteita ja hävittänyt alueelta aiemmin tunnusomaisen latomaiseman. Vielä 1970-luvulla Söderfjärdenillä kerrotaan olleen noin 3 000 latoa, mutta nykyisin valtaosa ladoista on purettu tai romahtanut. Tiheimmin latoja on jäljellä viljelyalueen koillisosassa Sulvan kylän länsipuolella.

Söderfjärdenin asutus on keskittynyt nauhamaisesti viljelylakeutta ympäröivän kehämäisen tien varrelle. Asutus on tiheintä laakson lämpimillä luoteis- ja itäselänteillä, joilla sijaitsevat Sundomin ja Sulvan kylät. Sulvan kirkonkylän tärkeimpiä historiallisia kohteita ovat vuonna 1786 rakennettu kirkko, sitä ympäröivä hautausmaa, pappila, Stundarsin käsityöläismuseo sekä kirkolta itään johtavan kylätien varrella sijaitseva Sandbackan rakennuskanta. Stundarsin laajalla museoalueella on 66 muualta siirrettyä rakennusta 1700- ja 1800-luvuilta.

Myös Sundomin kylässä on jäljellä jonkin verran vanhaa rakennuskantaa. Kyläkuva on kuitenkin muuttunut epäyhtenäiseksi runsaan uudisrakentamisen myötä. Kylän hirsirunkoinen kirkko on rakennettu vuonna 1929 ja maisema-alueen ulkopuolelle rajautuva pappila vuonna 1877. Sundomissa sijaitsee myös kotiseutumuseo ulko- ja talousrakennuksineen. Sundomin eteläpuolella, Södersundissa, on vuonna 1809 rakennettu mamselli-tyyppinen tuulimylly.

Alue on säilyttänyt vahvan maatalousleiman, vaikka Sundomin asukkaista valtaosa käy Vaasassa töissä ja kylän perinteinen pienviljely- ja kalastajakylän rakenne on osin hävinnyt. Söderfjärden on tunnettu maisema- ja lintukohde, jonne saapuu paljon retkeilijöitä etenkin kurkien kevät- ja syysmuuton aikaan. Lintuharrastajia

varten alueelle on rakennettu lintutorneja. Alueen virkistyspalveluihin kuuluvat myös Öjbergetin hiihtokeskus sekä keskellä Söderfjärdenin peltolakeutta sijaitsevaan vanhaan riiheen pystytetty observatorio.

Maisemakuva

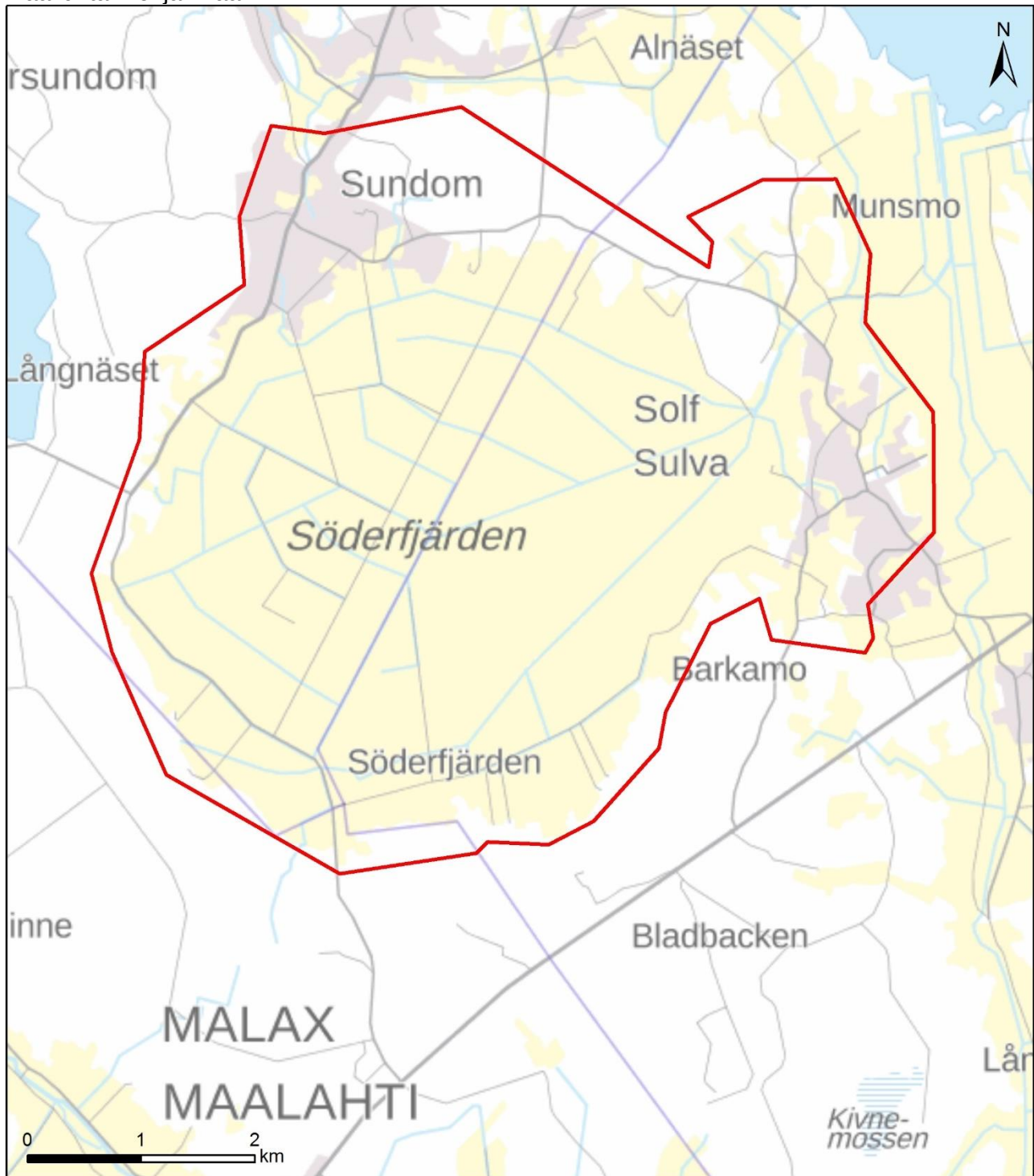
Söderfjärdenin meteoriittikraatteriin syntyneiden viljelymaisemien maisemakuva on erikoinen ja edustava. Kraatterialueen lähes pyöreää peltolakeutta kehystävät kallioiset mäet, joista korkein, Öjberget, nousee noin 55 metrin korkeuteen merenpinnasta. Peltolakeus on alava, laaja ja yhtenäinen. Hyvin hoidettua viljelymaata elävöittävät vielä muutamat ladot, joita on runsaimmin alueen koillisosassa.

Söderfjärdenin viljelylakeutta kehystävä maantie seurailee peltoalojen reunoja. Maisema-alueen perinteikkäät kylät ovat sijoittuneet nauhamaisesti kraatterimuodostumaa kiertävän tien varrelle. Kylissä on paljon arvokasta rakennuskantaa, mutta niiden yleisilme on runsaan uudisrakentamisen vuoksi paikoin hajanainen. Sulvan kirkonkylässä kirkko ja Stundarsin museon rakennukset muodostavat edustavan kokonaisuuden.

Söderfjärdenin viljelyaukea

Kunta: Maalahti, Mustasaari, Vaasa

Maakunta: Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Tapio Heikkilä

I 17. Söderfjärdens odlingslätt

Landskap	Österbotten
Kommun	Korsholm, Malax, Vasa
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion
Area	3 464 ha, varav öppna våtmarker: 1 ha jordbruksmarker: 2 408 ha skog och halvnaturliga marker: 669 ha anlagda ytor: 382 ha vatten: 5 ha

Bedömning

Söderfjärden är ett för finska förhållanden unikt odlings- och bylandskap som uppkommit i en meteoritkrater som är ca fem kilometer i diameter. Åkerslättan som röjts upp på den torrlagda jorden beskriver väl markanvändningshistorien på landhöjningskusten. Det representativa och enhetliga odlingslandskapet kompletteras

av bosättningen som uppkommit på slättens kanter och som bevarat sin traditionella struktur ganska väl. På området finns flera kulturhistoriskt betydelsefulla byggnader.

Naturens särdrag

Grunden till Söderfjärdens karakteristiska landskapsbild uppkom för ca 520 miljoner år sedan då en meteorit träffade berggrunden i granit och skapade en krater som ursprungligen var 300 meter djup. På kraterns botten sedimenterades lera, som då den stelnade bildade lager av lerskiffer, sandsten och muddersten. Under kvartär sedimenterades ca 40–70 meter tjocka jordlagringar ovanpå berggrunden. Dessa täcks av ett upp till 40 meter tjockt lerlager, vars översta skikt är gyttejblendade. Kratern omges av flacka sand- eller grusmoränmarker. Norr om åkerområdet domineras landskapet av Öjberget, som reser sig ca 55 meter över havsytan.

Söderfjärden är en före detta havsvik som dränerats för odlingsbruk. Det nuvarande åkerområdet korsas av ett nätverk av diken som mynnar ut i Södra Stadsfjärden genom Munsmo Strömmen och Solf å. En del av åkrarna i Söderfjärdens och Solf ås delta ligger under havsytan och de hålls torra genom pumpning. Söderfjärden och Solf ås nedre del är gammalt havsbotten och ingår därmed i de sura sulfatjordarnas område.

Kraterområdet är helt och hållet i odlingsbruk, och på mitten av åkermarkerna växer främst videbuskar på dikenas kanter. Med undantag för Öjbergets rika natur är alla skogar som kantar Söderfjärden ekonomiskogar. På kullarnas krön finns karg moskog, på sluttningarna växer frisk skog, och i sänkorna förekommer våtmarks-växtlighet och fuktiga moskogar. Längs Gamla Öjbergsvägen finns igenvuxna ängar och hagar. Söderfjärden är känd som ett vilo- och rastställe för flyttfåglar, i synnerhet tranor. Det är även fjällpiparens enda permanenta rastställe i Finland.

Kulturella särdrag

Söderfjärdens kulturhistoria sträcker sig ända till stenåldern då området ännu var skärgård. Då fanns det en boplatz på Öjberget. På landskapsområdet finns även ett gravröse från bronsåldern som ligger på klippområdet i Söderfjärdens nordöstra kant. Söderfjärden fick sin fasta bosättning senast på 1500-talet då fjärden hade en stor betydelse som de omringande byarnas fiskevatten. På 1600-talet var kraterns havsdjup ca fyra meter, och strändernas landhöjningsmark odlades som ängar. Kratern började torrläggas på 1700-talet då utloppsdiket Riddardiket grävdes. Dikningen och invallningen slutfördes 1919–1927 och 1430 hektar ny åkermark skapades på området. Vid samma tid byggdes även en damm och en pumpstation på Söderfjärdens kant.

Söderfjärdens odlingar utgjorde länge ett kulturhistoriskt och landskapsmässigt enastående exempel på ett strålförmigt tegskifte, d.v.s. solskifte. Nyskiftet ändrade dock på odlingarnas ägarförhållanden och gjorde av med områdets tidigare så karakteristiska landskap med talrika lador. Ännu på 1970-talet lär det ha funnits ca 3000 lador i Söderfjärden, men nu har största delen av ladorna rivits eller rasat. Flest lador har bevarats i odlingsområdets nordöstra del, väster om Solf by.

Söderfjärdens bosättning ligger som ett band längs den cirkelformade vägen som omger odlingsslätten. Bosättningen är som tätast på dalens varma sydvästra och östra ryggar, där byarna Sundom och Solf ligger. Solf kyrkbys viktigaste historiska objekt är kyrkan från 1786, begravningsplatsen som omger den, prästgården, Stundars hantverkarmuseum samt Sandbackas byggnadsbestånd längs byvägen som leder österut från kyrkan. På Stundars stora museiområde finns 66 byggnader från 1700- och 1800-talen som flyttats dit från andra ställen.

Även i Sundoms by finns det en del gammalt byggnadsbestånd som bevarats, även om bybilden blivit oenhetlig i och med det riktiga nybygget. Byns kyrka med timmerstomme byggdes 1929, och prästgården som ligger utanför landskapsområdets gränser är från 1877. I Sundom ligger även ett hembygdsmuseum med uthus och hushållsbyggnader. Söder om Sundom i Södersund finns en väderkvarn av mamselltyp som byggdes 1809.

Området har bevarat sin starka jordbruksprägel trots att största delen av invånarna i Sundom arbetar i Vasa och byns traditionella struktur som småbrukar- och fiskarby delvis har försvunnit. Söderfjärden är ett välkänt landskaps- och fågelobjekt som många besöker i synnerhet under tranornas vår- och höstflyttning. Flera fågel-torn har byggts på området för fågelskådarnas bruk. I områdets fritidstjänster ingår även Öjbergets skidcentrum och observatoriet som byggts i en ria mitt på Söderfjärdens åkerslätt.

Landskapsbild

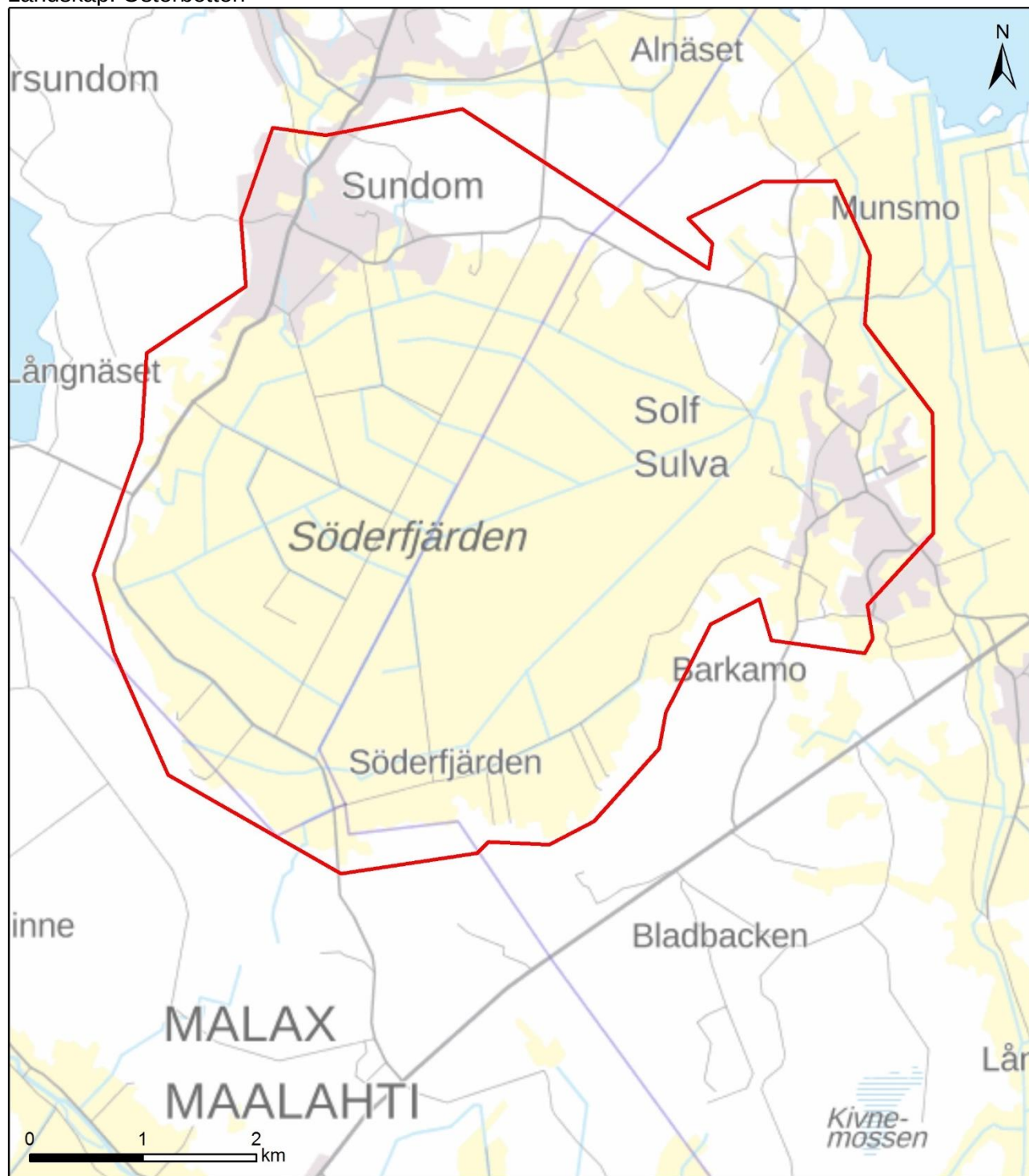
Söderfjärds odlingslandskap som uppkommit i en meteoritkrater är speciellt och representativ. Söderfjärdens nästan helt runda åkerslätt omges av klippiga kullar, varav den högsta, Öjberget, reser sig 55 meter över havsytan. Områdets åkerslätt är låglänt, vidsträckt och enhetlig. Det välvårdade odlingslandskapet upplivas fortfarande av några lador, som det finns mest av i områdets nordöstra del.

Landsvägen som omger Söderfjärdens odlingsslätt följer åkermarkernas kanter. Landskapsområdets traditionsrika byar ligger som ett band längs vägen som omger kraterformationen. Det finns gott om värdefullt byggnadsbestånd i byarna, men deras karaktär är ställvis oenhetlig på grund av det rikliga nybygget. I Solf kyrkby utgör kyrkan och Stundars museibyggnader en representativ helhet.

Söderfjärdens odlingsslätt

Kommun: Korsholm, Malax, Vasa

Landskap: Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I 18. Vanhan Vaasan kulttuurimaisema

Maakunta	Pohjanmaa
Kunta	Vaasa
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu
Pinta-ala	387 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 3 ha maatalousalueita: 97 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 172 ha rakennettuja alueita: 111 ha vesialueita: 4 ha

Arviointi

Vanhan Vaasan kulttuurimaisema sijaitsee noin seitsemän kilometriä kaakkoon Vaasan nykyisestä keskustasta. Alue on kanavineen edustava esimerkki maakohoamisrannikosta, ja se muodostaa maisemallisesti ja ekologisesti monipuolisen ja kiinnostavan kokonaisuuden. Vanhan Vaasan ruutukaava-alue ympäröivine arvorakennuksineen sekä raunio- ja puistoalueineen on merkittävä osa Pohjanmaan kaupungistumisen historiaa. Alueen maanviljelys on jatkunut maisemallisesti keskeisellä laaksoalueella mahdollisesti 1200-luvulta saakka.

Luonnonpiirteet

Vanhan Vaasan kulttuurimaisema avautuu viljavan Vanhan Vaasan laakson ympärille. Laakso on muodostunut Vanhan Vaasan selännettä reunustavaan luode-kaakkosuuntaiseen kallioperän murroslinjaan, johon on lajittunut liejusavea sekä Litorinameren synnyttämiä happamia sulfidisavia. Laakson vetisimpiin kohtiin on kertynyt ohuita turvekerrostumia. Alueen hienojakoiset maalajit ovat suhteellisen nuorta, 1300-luvun jälkeen merestä paljastunutta maata.

Maankohoamisrannikolla sijaitseva alue kohoaa merestä runsaan kahdeksan millimetrin vuosivauhdilla. Voimakkaaimmin maankohoamisen vaikutus näkyy maisema-alueen länsipuolisella meri- ja ranta-alueella, jonne perustettu luonnonsuojelualue ulottuu Vanhan Vaasan kanavan (Vanhan Vaasan kanaalin) suulle. Itse maisema-alueella vanha merenpohja on otettu suurilta osin viljely- tai rakennuskäyttöön, eikä maankohoamisrannikolle tyypillinen kasvillisuuden vyöhykkeisyys näy alueella selvästi.

Maisema-alueen merkittävin vesistö on Eteläisen kaupunginselän matalaan Sundominlahteen laskeva Vanhan Vaasan kanava, johon vesi tulee Pitkäselän laaksosta laskevaa ojaa pitkin. Kanavaan tulee vettä myös maisema-alueen pohjoispuolella sijaitsevasta Karperönjärvestä. Valtaosa Vanhan Vaasan peltoalueista sijaitsee lähes merenpinnan tasolla, ja kanavan pohjoispuoleisia peltöjä kuivataan pumppaamalla.

Kallioperältään Vanha Vaasa on biotiittiparagneissia sekä karkearakenteista ja helposti lohkeilevaa graniittia (Vaasan graniittia). Maiseman peruslinjaa määrittelevän murroslaakson ympärillä kohoavat matalat ja kumpuilevat selänteet, joiden maaperä on hiekkamoreenia. Moreenikumpujen yhteydessä on huomattavia kivikoita ja louhikoita. Alueella ei ole merkittäviä kalliopaljastumia.

Alueen metsät sijaitsevat moreenikummuilla, joiden laet ovat pääsääntöisesti kivikkoista männikköä. Selänteiden yleisin metsätyyppi on tuore kangas, mutta karuimmilla paikoilla on kuivahkoa kangasta. Hovioikeudenmetsä maisema-alueen keskellä on pääosin vanhaa mäntymetsää, jossa on myös lehtikuusi-istutuksia. Hovioikeudenmetsän kosteissa painanteissa kasvaa lehtomaista metsää.

Maisema-alueen pienilmasto-olot ovat suurilta osin suotuisia, sillä Risön selänne suojaaa laaksoa länsi- ja etelätuulilta. Ilmasto-oloihin vaikuttavat myös lämpimät etelän- ja lännenpuoleiset moreenirinteet sekä avointen laaksojen hallaisuus. Alueen luontoarvoista kertovat monet linnustollisesti merkittävät alueet sekä Hovioikeudenmetsässä esiintyvät vaarantuneet ja uhanalaiset kasvilajit. Vanhan Vaasan kanavan ja Vanhan sataman ympäristössä, Risössä, Korsholman koulutilalla (nykyisen Campus Kungsgårdenin alueella) ja Hovioikeudenmetsässä on liito-oravan reviirejä.

Kulttuuripiirteet

Vanhan Vaasan alueen korkeimmat kohdat nousivat merestä noin tuhat vuotta sitten, ja alueen maata alettiin viljellä mahdollisesti 1200-luvulla. 1300-luvulla nykyiset viljavimmat alat olivat vielä meren peittämiä, ja karja laidunsi rantaniityillä. Keskiajan jälkeen savikot muuttuivat laitumiksi, jotka raivattiin myöhemmin pelloiksi. Metsittyneitä laaksoja kaskettiin, ja vetisimmät paikat kehittyivät korpimetsiksi ja lehdoiksi.

Alue kietoutuu tiiviisti koko Pohjanmaan taloudelliseen ja hallinnolliseen historiaan. Vanhan Vaasan paikalla sijaitsi kauppasatama jo 1300-luvun lopulla, jolloin alueen hallintokeskukseksi rakennettiin Korsholman linna. Vanhalle kauppa- ja satamapaikalle perustettiin vuonna 1606 Mustasaaren kaupunki (Mussar stad), jonka nimi muutettiin vuonna 1611 Vaasa-hallitsijasuvun mukaan Vaasaksi.

Nykyisen maisema-alueen koillisreunassa sijaitseva vanha keskusta kehittyi Pyhälle Marialle nimetyn, 1400- ja 1500-luvuilla rakennetun kivikirkon eteläpuolelle. 1700-luvun alussa Vaasan kaupunkirakenne vastasi 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa laadittua ruutukaavaa. 1700-luvun kuluessa kaupunkiin rakennettiin muun muassa raatihuone, tullirakennus, vankila ja lasaretti. Lisäksi kaupungissa oli vuonna 1638 perustettu triviaalikoulu sekä Korsholman linnan paikalle pystytetty maaherran residenssi. Vaasan hovioikeus perustettiin vuonna 1776, ja yli-intendentti Carl Fredrik Adelcrantzin suunnittelemaat hovioikeuden rakennukset puistoistutuksineen ja lehmuskujineen valmistuivat vuonna 1785.

Vaasan kaupunkialue rajautui lännessä merensalmeen, joka ulottui vielä 1650-luvun puolivälissä nykyisen Läntisen Pitkänkadun tuntumaan. Maankohoamisen takia salmi madaltui 1600-luvun kuluessa laivaliikenteen kannalta käyttökelvottomaksi, ja kauppavarat kuljetettiin vuosisadan lopulla kaivettua kanavaa pitkin kaupunkiin veneillä Hästholmenin saarella sijainneesta kaupungin ulkosatamasta. Hästholmenin satama madaltui

hankalasti saavutettavaksi 1700-luvun aikana, ja ulkosatama siirrettiin 1790-luvulla Vaasan nykyisen keskustan luoteispuolelle Palosaareen. Kanavayhteys kaupungilta Eteläisen kaupunginselän rannalla sijainneeseen Vanhaan satamaan kuitenkin säilytettiin, ja nykyinen kanava rakennettiin vuosina 1838–1845.

Vanha Vaasa tuhoutui lähes kokonaan tulipalossa vuonna 1852. Tuholta säästyivät varsinaisella ruutukaava-alueella vain hovioikeuden talo sekä jotkin puistokadun varressa sijainneet yksityistalot. Alueen uusi asemakaava valmistui nopeasti palon jälkeen, mutta jo vuonna 1854 tehtiin päätös Vaasan siirtämisestä nykyisen keskustan alueelle lähemmäs ulkosatamaa. Vanhan Vaasan viimeiset asukkaat häädettiin vuonna 1865, minkä jälkeen kaupungin maat vuokrattiin laidunmaaksi. Palossa säästynyt hovioikeuden talo muutettiin vuosina 1862–1863 Mustasaaren kirkoksi. 1900-luvun alussa Vanhan Vaasan maisemakuvaa hallitsi maatalous lähes puuttomaksi hakattuine hakamaineen ja kivisine karja-aitoineen. Alueelle alkoi tulla 1920-luvulla uutta asutusta, joka myötäili vanhaa tontti- ja korttelijakoa.

Vanhan Vaasan nykyinen rakennuskanta muodostuu ennen kaikkea sotien jälkeisistä tyyppitaloista, moderneista asuinrakennuksista sekä elinkeinoihin liittyvistä rakennuksista ja merkkirakennuksista. Alueen historiallisiin elementteihin kuuluvat vanha hovioikeuden talo, Falanderin talo, Pyhän Marian kirkon raunioalue sekä kanavan länsipuolella sijaitseva vanhan lääninlasaretin (nykyisen Vanhan Vaasan sairaalan) rakennuskanta. Historiallista kaupunkikuvaa edustavat lisäksi hovioikeuden presidentin puutarha ja siihen rakennettu lampi kiviaitoineen, hovioikeuden talolta Korsholman linnakummulle johtava Suomen vanhin julkisessa käytössä oleva puistokatu, Runsorin museotie, klassisistinen päävartiorakennus, sekä raunioalueen ja radan välissä oleva Mustasaaren asema. Vanhan Vaasan rautatienpuiston on suunnitellut rautateiden ylipuutarhuri Johan Konrad vuonna 1909.

Nykyisellään Vanha Vaasa on tärkeä virkistysalue ja huomattava matkailukohde, johon kohdistuu jonkin verran rakennuspainetta. Alueella on useita kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia ja miljöitä, ja osa Vanhasta Vaasasta on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Alueen maataloushistoria hahmottuu parhaiten Vanhan Vaasan laaksossa sijaitsevalta entisen kuninkaankartanon peltolaakso-alueelta, jonka maanviljelystoimintaa jatkaa vuonna 1859 perustettu Korsholman koulutila (Yrkesakademin i Österbotten). Vanhassa Vaasassa on myös kulttuuri- ja luontoarvoltaan huomattavia vanhoja lehtoja, puistoja ja puutarhoja oheisrakenteineen.

Maisemakuva

Vanhan Vaasan kulttuurimaisema on lähes merenpinnan tasossa olevaa aluetta, jonka maisemakuvassa vaihtelevat kapeat ja pitkänomaiset peltolaaksot sekä rakennetut ja metsäiset matalat selänteet. Loivapiirteisestä topografiasta johtuen selänteiden ja laaksojen raja on häilyvä, ja avointa laaksoa rajaava reunapuusto puuttuu. Alueen kulttuurihistoriallisesta merkityksestä kertovat Mustasaaren kirkoksi restauroitu Vaasan hovioikeuden entinen palatsi, Korsholman linnakumpu, Vanhan Vaasan ruutukaava sekä merenlahdelle johtava Vanhan Vaasan kanava. Historiallisten muistomerkkien ympäristöä elävöittävät vanhat ja vakiintuneet metsä- ja puistoalat, kuten Hovioikeudenmetsä, kirkolta linnakumpareelle johtava nelirivinen lehmuskuja, sekä sen eteläpuolella sijaitseva kulttuurivaikutteinen lehto.

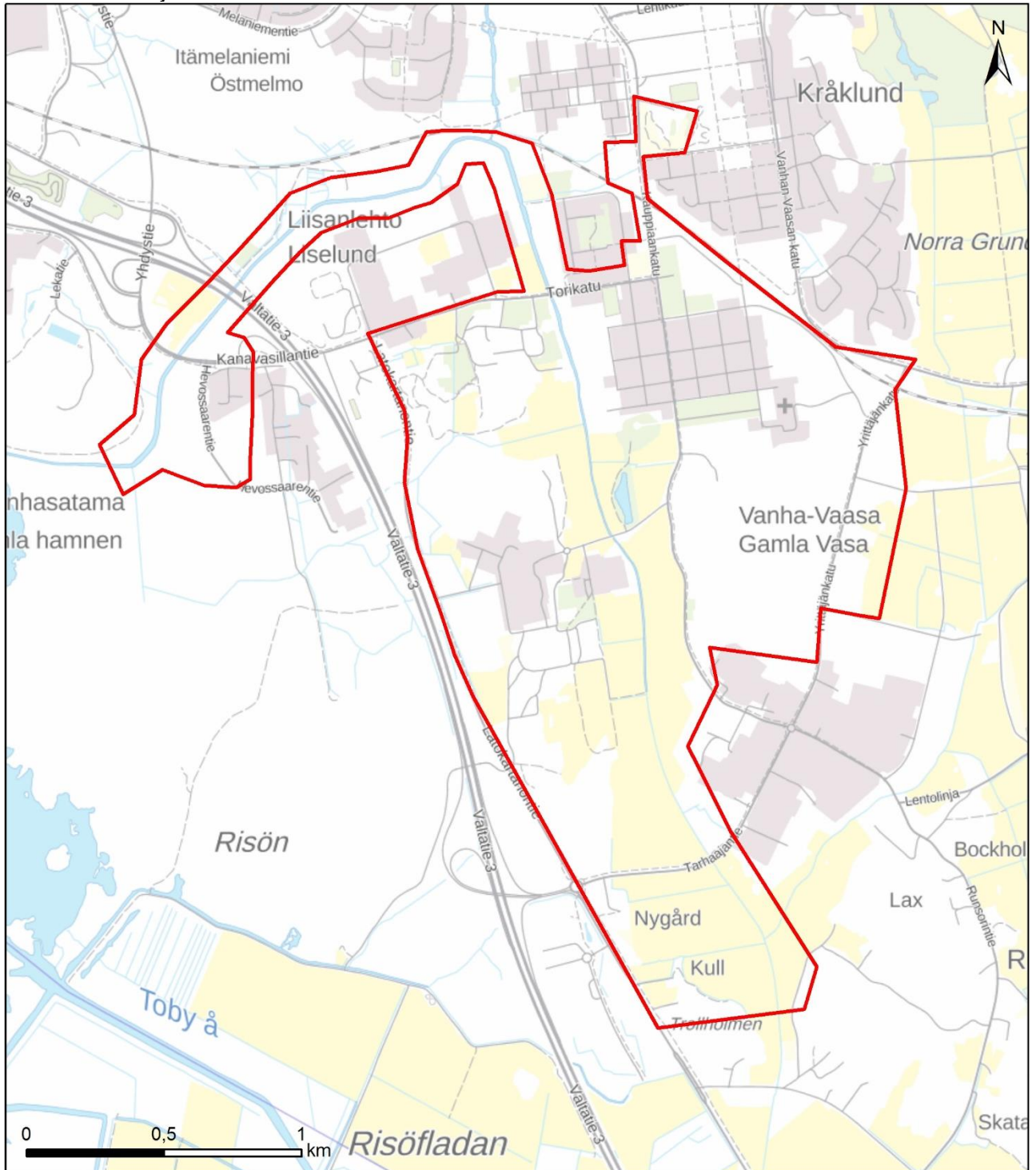
Hovioikeuden talo (Mustasaaren kirkko) puukujineen ja ympäröivine metsäalueineen jakaa maisematilan kaupunkimaiseen ja maaseutumaiseen. Maatalousmaiseman keskeiset elementit reunustavat kapeahkoa, Korsholman koulutilan viljelemää peltolaaksoa. Koulutila metsineen sijoittuu laakson lounaisreunalle. Maisema-alueen pohjoisosaa hallitsee vanha ruutukaava-alue, jonka reunassa sijaitsevassa rauniopuistossa ovat keskiaikaisen Pyhän Marian kivikirkon ja triviaalikoulun rauniot. Matalan ja monilta osin umpeenkasvaneen merenlahden rantaan vievää Vanhan Vaasan kanavaa reunustavat viheralueet.

Alueen rakennukset ovat pääasiassa 1–2-kerroksisia asuinrakennuksia, joiden ilme on esikaupunkimainen. Lisäksi alueella on muutamia kookkaita kivirakenteisia julkisia rakennuksia, koulutila sekä joitakin uusia liike- ja teollisuusrakennuksia.

Vanhan Vaasan kulttuurimaisema

Kunta: Vaasa

Maakunta: Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Tapio Heikkilä

I 18. Gamla Vasa kulturlandskap

Landskap	Österbotten
Kommun	Vasa
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion
Area	387 ha, varav öppna våtmarker: 3 ha jordbruksmarker: 97 ha skog och halvnaturliga marker: 172 ha anlagda ytor: 111 ha vatten: 4 ha

Bedömning

Gamla Vasa kulturlandskap ligger cirka sju kilometer sydost om Vasas nuvarande centrum. Området med sina kanaler är ett representativt exempel på landhöjningskust och det utgör en landskapsmässigt och ekologiskt sett mångsidig och intressant helhet. Gamla Vasas rutplaneområde med sina omgivande värdebyggnader samt ruin- och parkområden utgör en viktig del av den österbottniska urbaniseringens historia. Jordbruket i området har pågått i det landskapsmässigt centralt belägna dalområdet eventuellt ända sedan 1200-talet.

Naturens särdrag

Gamla Vasa kulturlandskap öppnar sig kring den bördiga Gamla Vasa dal. Dalen har bildats i en nordväst-sydöstlig brottlinje i berggrunden. I brottlinjen, som kantar åsryggen i Gamla Vasa, har gyttjelera och sur svavelhaltig sulfidlera som uppkommit i Litorinahavet sorterats. På de sankaste ställena i dalen har tunna torvskikt bildats. Områdets mer finfördelade jordarter är förhållandevis ungt land, som höjt sig ur havet efter 1300-talet.

Landskapsområdet ligger vid en landhöjningskust och landhöjningen i området är drygt åtta millimeter per år. Landhöjningens effekter syns tydligast i havs- och strandlandskapet i landskapsområdets västra del, och det naturskyddsområde som inrättats där sträcker sig till Gamla Vasa kanals mynning. I själva landskapsområdet har den gamla havsbotten till stora delar tagits i odlings- eller byggnadsbruk och den för landhöjningskuster typiska förekomsten av växtlighet i olika zoner kan inte tydligt skönjas i området.

Landskapsområdets viktigaste vattendrag är Gamla Vasa kanal som mynnar ut i den grunda Sundomviken i Södra Stadsfjärden. Till Gamla Vasa kanal kommer vattnet via ett dike från Långfjärdsdalen. Till kanalen kommer även vatten från Karperöfjärden som ligger norr om landskapsområdet. Merparten av åkerområdena i Gamla Vasa ligger nästan i nivå med havsytan och åkrarna norr om kanalen dräneras genom pumpning.

Berggrunden i Gamla Vasa består av biotitparagnejs och grovkornig granodiorit som lätt spjälks sönder (s.k. Vasagranit). Runt den sprickdal som definierar landskapets grundlinje reser sig låga och böljande åsar, vars jordmån består av sandmorän. I anslutning till moränkullarna finns avsevärda sten- och blockfält. I området finns inga betydande klipphällar.

Skogarna i området ligger på moränkullar, där krönen huvudsakligen består av tallbestånd. Den vanligaste skogstypen på åsarna är frisk moskog, medan det på de kargare platserna finns tämligen torr moskog. Hovrättsskogen mitt i landskapsområdet består huvudsakligen av gammal tallskog med inslag av planterade lärkträd. I Hovrättsskogens fuktiga sänkor växer lundartad skog.

Landskapsområdets mikroklimat är mestadels gynnsamt, eftersom Risöåsen skyddar dalen från västliga och sydliga vindar. Klimatförhållandena påverkas även av de varma sydliga och västliga moränåsarna samt frostläntheten i de öppna dalarna. Förekomsten av områden som är viktiga för fågelbeståndet samt förekomsten av hotade och utrotningshotade växtarter i Hovrättsskogen vittnar om områdets naturskyddsvärden. Områdena kring Gamla Vasa kanal och Gamla hamnen, Risö, Korsholms skollägenhet (nuvarande Campus Kungsgårdens område) och Hovrättsskogen utgör revir för flygekorrar.

Kulturella särdrag

De högsta platserna i Gamla Vasa-området reste sig ur havet för cirka tusen år sedan och jordbruk inleddes eventuellt på 1200-talet. På 1300-talet låg dagens bördigaste odlingsmarker ännu under vatten och boskap betade på strandängarna. Efter medeltiden blev lermarkerna först betesmarker och röjdes senare till åkermark. Skogbevuxna dalar svedjades och de sankaste ställena blev ödemarksskogar och lundar.

Området är av stor betydelse för hela Österbottens ekonomiska och administrativa historia. På den plats där Gamla Vasa ligger fanns redan i slutet av 1300-talet en handelshamn och Korsholms slott byggdes då som områdets förvaltningscentrum. På den gamla stads- och hamnplatsen grundades 1606 Mustasaari eller Mussar stad, som år 1611 döptes om till Vasa efter den kungliga ätten Vasa.

Det gamla centrumet, som ligger i det nuvarande landskapsområdets nordöstra hörn, utvecklades söder om den stenkyrka som uppfördes under 1400- och 1500-talet och uppkallades efter jungfru Maria. I början av 1700-talet motsvarade Vasas stadsstruktur den rutplan som uppgjordes i skiftet mellan 1600- och 1700-talen. Under 1700-talet byggdes bland annat ett rådhus, en tullbyggnad, ett fängelse och ett lasarett. I staden grundades dessutom en trivialskola år 1638 och på platsen för Korsholms slott inrättades landshövdingens residens. Vasa hovrätt grundades 1776, och hovrättens byggnader med sina parkplanteringar och lindalléer planerades av överintendent Carl Fredrik Adelcrantz och färdigställdes 1785.

Vasa stadsområde avgränsades i väst av ett havssund som ännu i mitten av 1650-talet sträckte sig ända till nuvarande Västra Långgatan. På grund av landhöjningen blev sundet under 1600-talet så grunt att det blev oanvändbart för fartygstrafiken, och i slutet av århundradet transporterades handelsvarorna till staden med båtar längs en kanal som grävts från stadens uthamn på Hästholmen. Under 1700-talet blev också hamnen på

Hästholmen för grund och svår att nå och uthamnen flyttades under 1790-talet till Brändö, som ligger nordväst om Vasas nuvarande centrum. Kanalförbindelsen från staden till Gamla hamnen vid Södra stadsfjärden bevarades dock och den nuvarande kanalen byggdes under åren 1838–1845.

Gamla Vasa förstördes nästan helt i en brand 1852. Inom det egentliga rutplaneområdet var det bara hovrätts- huset och några privatägda hus längs med esplanaden som klarade sig. Den nya detaljplanen för området färdigställdes snabbt efter branden, men redan 1854 fattades beslutet om att flytta Vasa närmare uthamnen, till det område där stadens nuvarande centrum ligger. Gamla Vasas sista invånare vräktes år 1865, varefter stadens mark utarrenderades som betesmark. Hovrätts- huset, som hade förskonats från branden, omvandlades åren 1862–1863 till Korsholms kyrka. I början av 1900-talet dominerades landskaps- bilden i Gamla Vasa av jord- bruk med uthuggna och nästan trädlösa hagmarker samt boskapsin- hägnader i sten. På 1920-talet började ny bebyggelse uppföras utgående från den gamla kvarters- och tomtindelningen.

Gamla Vasas nuvarande byggnadsbestånd utgörs framför allt av efterkrigstida typhus, moderna bostadshus samt näringslivsrelaterade byggnader och karaktärsbyggnader. Till områdets historiska element hör det gamla hovrätts- huset, Falanders hus, ruinområdet kring Sankta Maria kyrka samt det gamla läns- lasarettets byggnads- bestånd på kanalens västra sida (nuvarande Gamla Vasa sjukhus). Den historiska stads- bilden representeras dessutom av hovrätts- presidentens trädgård med damm och stenmurar, Finlands äldsta esplanad i officiellt bruk som leder från hovrätts- huset till Korsholms slottskulle, Runsor musei- väg, en klassicistisk högvaktsbyggnad, samt Korsholms station, som ligger mellan ruinområdet och järnvägsspåret. Gamla Vasa stationspark har planerats av statens järnvägars överträdgårdsmästare Johan Konrad.

I dagens läge är Gamla Vasa ett viktigt rekreationsområde och ett betydande turistmål, som är utsatt för ett visst byggnationstryck. I området finns flera kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer och en del av Gamla Vasa har definierats som byggd kulturmiljö av riksintresse. Områdets jordbruks- historia kan bäst visu- aliseras från åkerfälten vid den före detta kungsgården i Gamla Vasa dal, vars jordbruks- verksamhet drivs vi- dare vid Korsholms skollägenhet som grundades 1859 (Yrkesakademin i Österbotten). I Gamla Vasa finns också betydande gamla lundar, parker och trädgårdar med bikonstruktioner som har både stort kulturellt värde och naturskyddsvärde.

Landskapsbild

Gamla Vasa kulturlandskap är del av ett område som ligger nästan i höjd med havsytan, vars landskaps- bild präglas av smala och långsträckta åkerdalar varvade med bebyggda och skogsklädda låga åsar. Till följd av den flacka topografin är gränsen mellan ryggarna och dalarna flytande och det saknas kanträd som avgränsar den öppna dalen. Om områdets kulturhistoriska betydelse vittnar Vasa hovrätts tidigare palats som restaurerats till Korsholms kyrka, Korsholms slottskulle, Gamla Vasa rutplan samt Gamla Vasa kanal som leder till en havsvik. Omgivningen kring de historiska minnesmärkena upplevs av områdets gamla och etablerade skogs- och parkbestånd, såsom Hovrättsskogen, den fyrradiga lindallé som leder från kyrkan till slottskullen, samt på dess södra sida en kulturpåverkad lund.

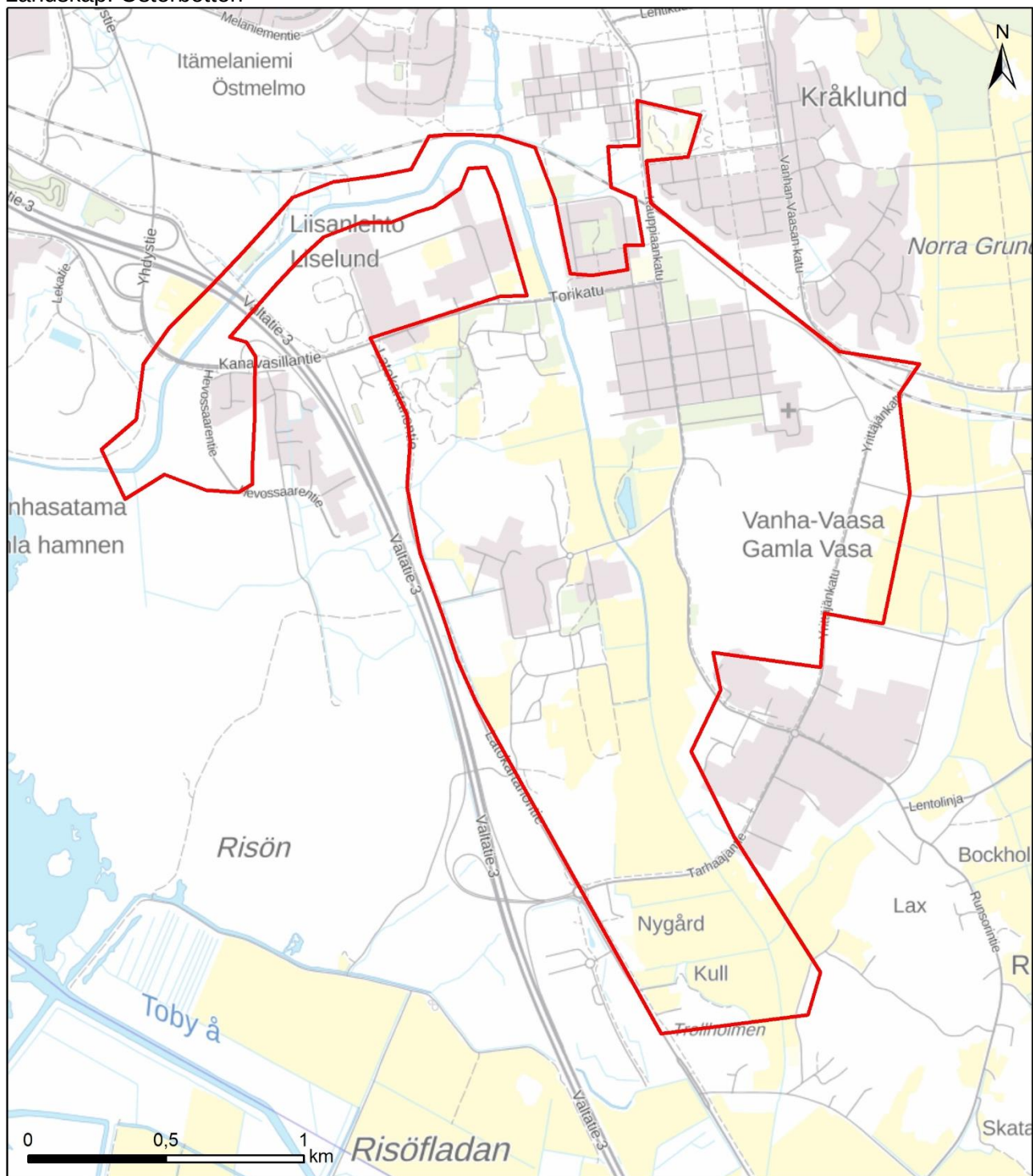
Hovrätts- huset (Korsholms kyrka) med sina alléer och omkringliggande skogsområden delar landskaps- rummet i en mer urban del och landsbygd. De centrala elementen i jordbruks- landskapet avgränsas av den relativt smala åkerdal som odlas av Korsholms skollägenhet. Skollägenheten med sina skogar ligger vid dalens sydvästra rand. Landskapsområdets norra del domineras av det gamla rutplaneområdet, och i kanten av detta ligger ruin- parken med ruinerna av Sankta Maria medeltida stenkyrka och trivials- skolan. Gamla Vasa kanal, som leder till stranden av en grund och på många ställen igen- vuxen havsvik, omges av grönområden.

Byggnaderna i området är företrädesvis 1–2-plans bostadshus, som har karaktären av förstadsbebyggelse. I området finns dessutom några stora offentliga stenbyggnader, en skollägenhet samt vissa nya affärs- och in- dustribyggnader.

Gamla Vasa kulturlandskap

Kommun: Vasa

Landskap: Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Riikka Asunmaa

I 19. Laihianjoen kulttuurimaisema

Maakunta	Pohjanmaa
Kunta	Laihia, Mustasaari
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	5 563 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 1 ha maatalousalueita: 3 815 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 125 ha rakennettuja alueita: 592 ha vesialueita: 31 ha

Arviointi

Laihianjoen kulttuurimaisema edustaa laaja-alaista pohjalaista viljelykäyttöön otettua jokivarsitasankoa. Alueen viljelymaisema on säilynyt avoimena ja edustavana, ja sen keskellä sijaitsee luonnonpiirteiltään arvokkaita tulvaniittyjä ja -lehtoja. Maisema-alueella on runsaasti arvokasta pohjalaista rakennusperintöä sekä perinteisiä kyläkokonaisuuksia.

Luonnonpiirteet

Laihianjokilaakso edustaa Pohjanmaalle tyypillistä selvärajaista viljeltyä jokilaaksoa, jota reunustavat laajahkot kumpuilevat ja soiset selännealueet. Laihian seutu kuuluu kivilajialueiden vaihtumisyöhykkeeseen, jossa tavataan niin Vaasan graniittialueen, Pohjanmaan liuskevyöhykkeen kuin Keski-Suomen syväkivi-

alueenkin kivilajeja. Alueen kallioperä on migmatiittista biotiitti-plagioklaasigneissistä sekä porfyryristä graniidiirittia, joka sisältää gneissisulkeumia. Kallioperä on näkyvillä vain muutamain paikoin jokilaakson tuntumassa.

Lähes kaikki Laihianjokilaakson laajat ja tasaiset viljelysalueet ovat muodostuneet liejuhiesun tai liejuisen hienohiedan ohuelti päällystämälle liejusavikolle. Jokilaaksoa ympäröivät selännealueet ovat pitkälti moreenipäällysteisiä ja niiltä löytyy pohjamoreenin lisäksi paikoin runsas- ja suurilohkareisiksi louhikoiksi kehittyneitä kumpumoreenimuodostumia. Louhikkoiset saarekkeet ovat tunnusomaisia myös alueen viljelymaisemille. Laihian taajaman tuntumassa sijaitseva Santaloukon Korkeamäki on huomattavan suuri louhikko. Kumpumoreenin lisäksi alueella on muinaisen mannerjäätikön reunan suuntaisia reunamoreenimuodostumia sekä kapeita ja matalahkoja päätemoreenivalleja. Laihian alueella kulkee myös kaksi harjujaksoa.

Maisema-aluetta halkoo maisemallisesti arvokas Laihianjoki, jonka perkaamaton uoma on luonnontilaisen kaltaisen. Joen kosket ja suvannot ovat säilyneet melko hyvin. Laihianjoen valuma-alueen peltomaat sijaitsevat pääosin jokiuoman varsilla, ja niiden reunavyöhykkeet vaihtelevat muutamista metreistä kymmeneen metrin. Herkkätulvaisen joen tulvaraja ulottuu avoimella ja tasaisella peltotasangolla laajalle alueelle. Laihian keskustaajaman länsipuolella sijaitsee muutamia pieniä vesialtaita, jotka ovat syntyneet maa-ainesten noston seurauksena. Altaat ovat kasvamassa umpeen.

Alueen pääasiallinen metsäkasvillisuustyyppi on tuore kuusikkokangas. Lisäksi jokivarressa sekä maisema- aluetta halkovien ~~pienen purojen~~ laskuojien tuntumassa on kuusivaltaisia lehtoja. Viljelyksiä reunustavilla selännealueilla on siellä täällä myös mäntyvaltaisia puolukka- tai mustikkatyyppin metsiä. Peltojen keskelle jääneiden metsäsaarekkeiden iäkkäimmät metsät ovat reheviä ja usein lehtomaisia. Peltoalueet ovat kasvillisuudeltaan niukkalajisia ja pääsääntöisesti avoimia. Ranta- ja vesikasvillisuutta esiintyy Laihianjoen varrella, ojen pientareilla sekä muiden kaivettujen altaiden ympäristössä. Laihianjoen vartta reunustaa rehevä kausikostea vyöhyke, joka on leveimmillään joen mutkaisilla osuuksilla. Koskien alle ja leveisiin uomakohtiin on syntynyt tulvaniittyjä tai tulvalehtoja. Myrjän peltoalueet ovat muuttolintujen suosiossa.

Kulttuuripiirteet

Laihianjokilaakson kulttuurihistoria ulottuu esihistorialliselle ajalle, jolta alueella tunnetaan kiviröykkiöitä tai kivi- ja maaröykkiöitä. Laihian seudun varhainen pysyvä asutus on muodostunut joen varteen, mutta maatalouden laajentuessa asutus on siirtynyt savimaita reunustaville moreeniselänteille tulvan ulottumattomiin. Alueen peltoala laajeni tuntuvasti 1500-luvulla, jolloin ensimmäiset viljelyalueet muodostuivat joen tulvaniityille. Jokilaakson nykyiset suuret viljelyalueet raivattiin 1800-luvulla kydöttämällä. Joen koskipaikoissa on sijainnut useita vesimyllyjä, joiden rakenteita on vielä paikoin jäljellä.

Laihian kylien kantatilat ovat sijainneet nykyisillä sijoillaan 1600-luvun lopulta saakka. Kylät ovat laajentuneet niiden ympärille nauhamaisiksi raittikyliksi tai joenvarsikyliksi. Yksittäisiä vaikuttavia kylärykelmiä sekä edustavia pohjalaistaloja erottuu siellä täällä maisemassa. Näkymiä rikastavat maisemapuut ja puurivit. Kyliä halkova tiestö vanhoine kivisiltoineen tukee asutuksen perusrakennetta joen molemmin puolin. Laihian alueen päärakennukset ovat tyypillisesti olleet kookkaita, joko kaksifooninkisia tai korkealla vintillä ja matalilla ”haukkaikkunoilla” varustettuja rakennuksia.

Edustavimmillaan jokivarren perinteinen asutus on Laihian keskustaajaman eteläpuolella, jossa joen vastakkaisilla rannoilla sijaitsevat Isokylä ja Jakkula muodostivat Laihian keskuksen 1960-luvun alkuun asti. Vastaavasti viime vuosikymmeninä Laihian keskustaajaman tuntumaan muodostuneet taajamamaiset Hulmin ja Perälän asuinalueet eroavat alueen perinteisestä rakennustyylistä ja asustusrakenteesta selvästi. Laihianjoen länsipuolisilla alueilla perinteinen maisema ja rakennuskanta ovat säilyneet itäpuolta paremmin.

Laihianjokivarsi on merkittävää maatalousaluetta, jossa on viisi karjatilaa ja yksi sikala. Karjatalous on pitänyt yllä useita pienimuotoisia perinnebiotooppeja. Maatalousmaisemien ohella alueen elinkeinomaisemaan kuuluvat kookkaat teollisuuslaitokset varastopiha-alueineen. Alueella on jäljellä runsaasti vanhaa tiestöä, ja Hulmin pohjoispuolella kulkevaa Laihian Kasarmintietä on esitetty tiemuseokohteeksi. Vanhan tielinjan tuntumassa sijaitsevat rakennussuojelulain nojalla suojeltu Hulmin kapteenintalo sekä Ylipotilan luhti.

Maisemakuva

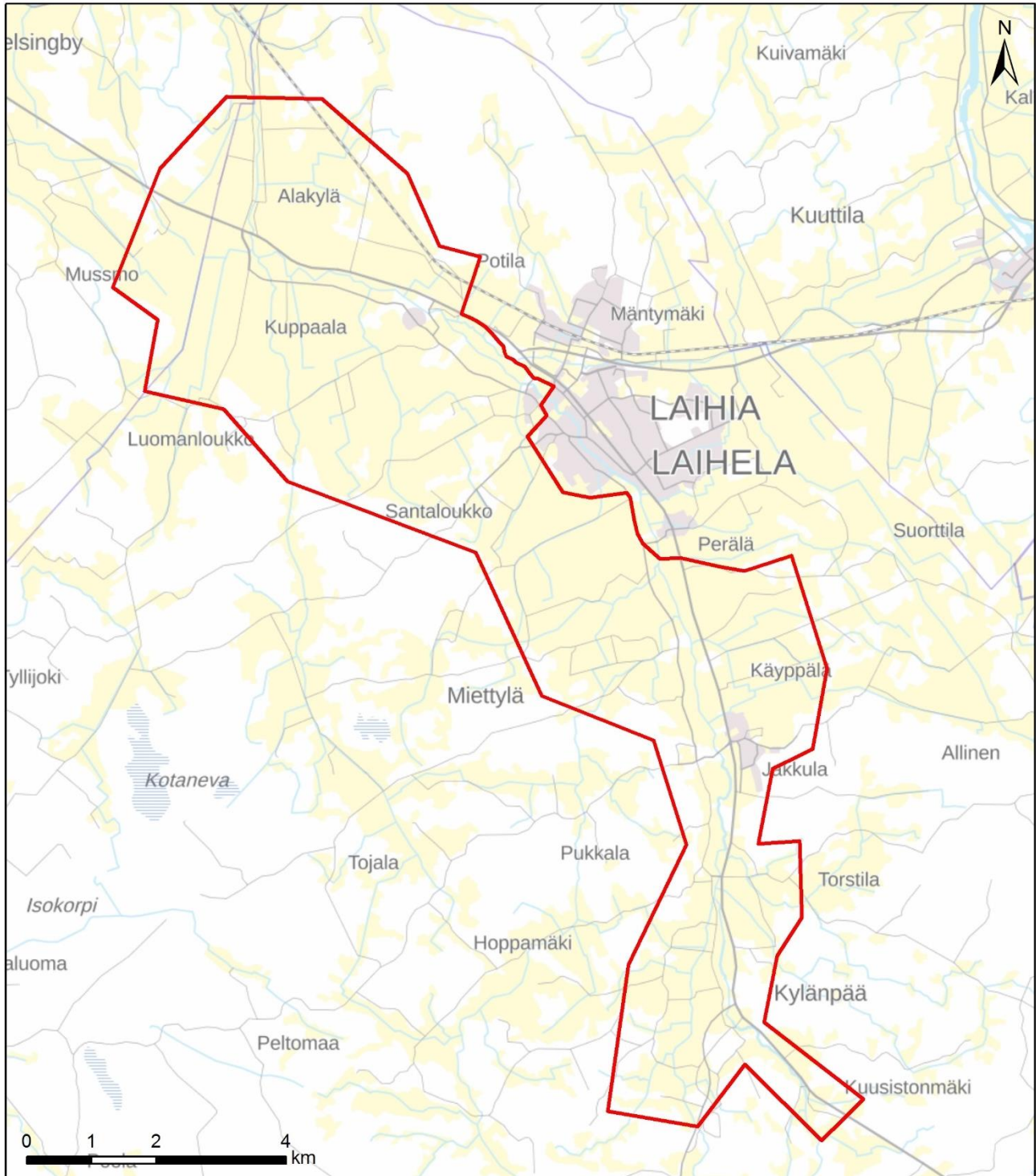
Laihianjokilaakso muodostaa viljavan lakeusmaisemakokonaisuuden, jossa on säilynyt laajoja yhtenäisiä peltoaloja etenkin maisema-alueen pohjoisosissa. Alueelle on tunnusomaista maatalouteen liittyvä haja-asutus, jota luonnehtivat avoimien peltoalueiden ja metsäisten kumpareiden reuna-alueella kulkevien kyläteiden varrelle sijoittuneet pihapiirit, pienimuotoiset asutusrykelmät sekä raitti- ja kumpareasutus. Paikoin peltoaukeilla ja pihapiirien läheisyydessä kasvaa lähimaisemaa hallitsevia maisemapuita tai pihateiden varsille istutettuja pitkiä puukujia. Alueella on säilynyt runsaasti vanhaa pohjalaista rakennuskulttuuria, joka on erityisen edustavaa maisema-alueen eteläosissa sijaitsevilla Laihian vanhoissa keskuskylissä.

Jokivarren viljelymaisema on säilynyt avoimena, ja vainioiden keskeltä kohoavat metsäsaarekkeet rikastavat maisemaa pienipiirteisinä luonnon monimuotoisuutta lisäävinä kohteina. Pensaikot ja yksittäiset puut sijoittuvat ojien ja peltoteiden varsille. Laihianjoen rantamaisemaa hoidetaan säännöllisesti raivaamalla. Alueen metsäsaarekkeissa näkyy paikoin entisaikojen laidunnuksen merkkejä. Maisemarakenteen runkona virtaavan Laihianjoen koskien tuntumaan ja leveisiin uomiin on syntynyt tulvaniittyjä tai tulvalehtoja. Vehmaiden ranta-alueiden ja viljavien maiden vastapainona maisemassa on paljon louhikkoisia moreeniselänteitä.

Laihianjoen kulttuurimaisema

Kunta: Laihia, Mustasaari

Maakunta: Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Riikka Asunmaa

I 19. Laihela ås kulturlandskap

Landskap	Österbotten
Kommun	Korsholm, Laihela
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens odlingslätter
Area	5 563 ha, varav öppna våtmarker: 1 ha jordbruksmarker: 3 815 ha skog och halvnaturliga marker: 1 125 ha anlagda ytor: 592 ha vatten: 31 ha

Bedömning

Laihela ås kulturlandskap representerar en stor österbottnisk åstrandsslätt som tagits i odlingsbruk. Områdets odlingslandskap har bevarats öppet och representativt, och i mitten av det finns översvämningsängar och -lundar med värdefull natur. På landskapsområdet finns gott om värdefullt österbottniskt byggnadsarv samt traditionella byhelheter.

Naturens särdrag

Laihela ådal representerar en för Österbotten typisk tydligt avgränsad odlad ådal som kantas av relativt stora kuperade och sumpiga åsar. Laihelaregionen ingår i bergarternas övergångszon där bergarter från både Vasa

granitområde, Österbottens skifferzon och Mellersta Finlands djupbergområde påträffas. Områdets berggrund är migmatitisk biotit-plagioklasgnejs samt porfyrisk granodiorit, som också innehåller gnejs. Berggrunden är synlig endast på några ställen nära ådalen.

Nästan alla vida och jämna odlingsområden i Laihela ådal har uppstått på gytjtig lermark med ett tunt lager av gytjemjåla eller gytjtig finmo. Ryggarna som omger ådalen är i hög grad moräntäckta, och förutom bottenmorän har de även ställvis kullmoränformationer som utvecklats till blockfält med gott om stora block. Blockfältsoar är även typiska för områdets odlingslandskap. Korkeamäki i Santaloukko, som ligger nära Laihela tätort, är ett mycket stort blockfält. Förutom kullmorän finns det även andra randmoränformationer i den forna inlandsisens riktning samt smala och låga ändmoränvallar på området. Två åsavsnitt går också genom Laihela.

Landskapsområdet klyvs av den landskapsmässigt värdefulla Laihela å, vars oröjda fåra bevarat sitt naturtillstånd. Åns forsar och sel har bevarats ganska väl. Åkermarkerna på Laihela ås tillrinningsområde ligger i huvudsak längs åns fåra, och deras kantzoner varierar från några meter till tiotals meter. Den översvämningskänsliga åns flödesgräns sträcker sig långt på den öppna och jämna åkerslätten. Väster om Laihelas centrala tätort finns några små vattenbassänger som uppkommit som följd av marktäkt. Bassängerna håller på att växa igen.

Områdets huvudsakliga skogsväxtlighet består av friska granmoar. Dessutom finns grandominerade lundar i ådalen och nära utloppsdikena som genomkorsar landskapsområdet. På ryggarna som kantar odlingarna finns även här och där talldominerade skogar av lingon- och blåbärstyp. De äldsta skogarna på skogsöarna som lämnats mitt på åkrarna är frodiga och ofta lundaktiga. Åkerområdenas växtlighet består av få arter och de är i regel öppna. Längs Laihela å, vid dikesrenarna och omkring de grävda bassängerna förekommer strand- och vattenväxtlighet. Laihela å kantas av en frodig periodiskt fuktig zon som är som bredast vid åns krokigaste ställen. Nedanför forsarna och vid fårans bredaste ställen har det uppkommit översvämningsängar eller översvämningslundar. Myrjä åkerområden är populära bland flyttfåglar.

Kulturella särdrag

Laihela ådals kulturhistoria sträcker sig till den förhistoriska tiden, från vilken man hittat stenrosen eller sten- och jordrosen. Laihelaregionens tidiga permanenta bosättning låg vid ån, men då jordbruket blev vanligare flyttades bosättningen till moränryggarna som kantar lermarkerna, utom räckhåll för översvämnningar. Områdets åkermarker utvidgades betydligt på 1500-talet då de första odlingsområdena bildades på åns översvämningsängar. Ådalens nuvarande stora odlingsområden röjdes genom kytting på 1800-talet. Vid åns forsar låg flera vattenkvarnar, och ställvis står kvarnstrukturer kvar.

Stamgårdarna i Laihela byar har legat på sina nuvarande ställen sedan slutet av 1600-talet. Byarna har utvidgats kring gårdarna som band vid byvägen eller åstranden. Enstaka imponerande byklungor och fina hus i österbottnisk stil sticker fortfarande ut i landskapet här och där. Vyerna berikas av landskapsträd och rader av träd. Vägnätet med gamla broar, som korsar byarna stöder bosättningens grundstruktur på båda sidorna av ån. Laihelaregionens huvudbyggnader har typiskt varit stora hus i två plan eller med en hög vind och låga "hökfönster".

Den mest typiska traditionella bosättningen vid åstranden ligger söder om Laihela centrala tätort, där Isokylä och Jakkula på varsin sida av ån utgjorde Laihelas centrum fram till 1960-talet. Bostadsområdena Hulmi och Perälä, som uppstått nära Laihela centrala tätort under de senaste årtiondena, skiljer sig tydligt från områdets traditionella byggnadsstil och bosättningsstruktur. På områdena väster om Laihela å har det traditionella landskapet och byggnadsbeståndet bevarats bättre än på den östra sidan.

Laihela åstrand är ett betydande jordbruksområde med fem boskapsgårdar och en svingård. Boskapsskötseln har upprätthållit flera mindre vårdbiotoper. Förutom jordbrukslandskapet ingår även stora industrianläggningar med sina lager i näringslandskapet. Stora delar av det gamla vägnätet finns kvar, och Laihelas Kasarmintie som går norr om Hulmi har föreslagits som ett vägmuseumsobjekt. Vid den gamla väglinjen finns Hulmis kaptenshus som skyddats med stöd av byggnadsskyddslagen samt Ylipotilas loftgångshus.

Landskapsbild

Laihela ådal utgör en bördig slättlandskapshelhet där stora enhetliga åkerområden bevarats i synnerhet i landskapsområdets norra delar. Glesbebyggelsen som hör ihop med jordbruket är typisk för området, och den

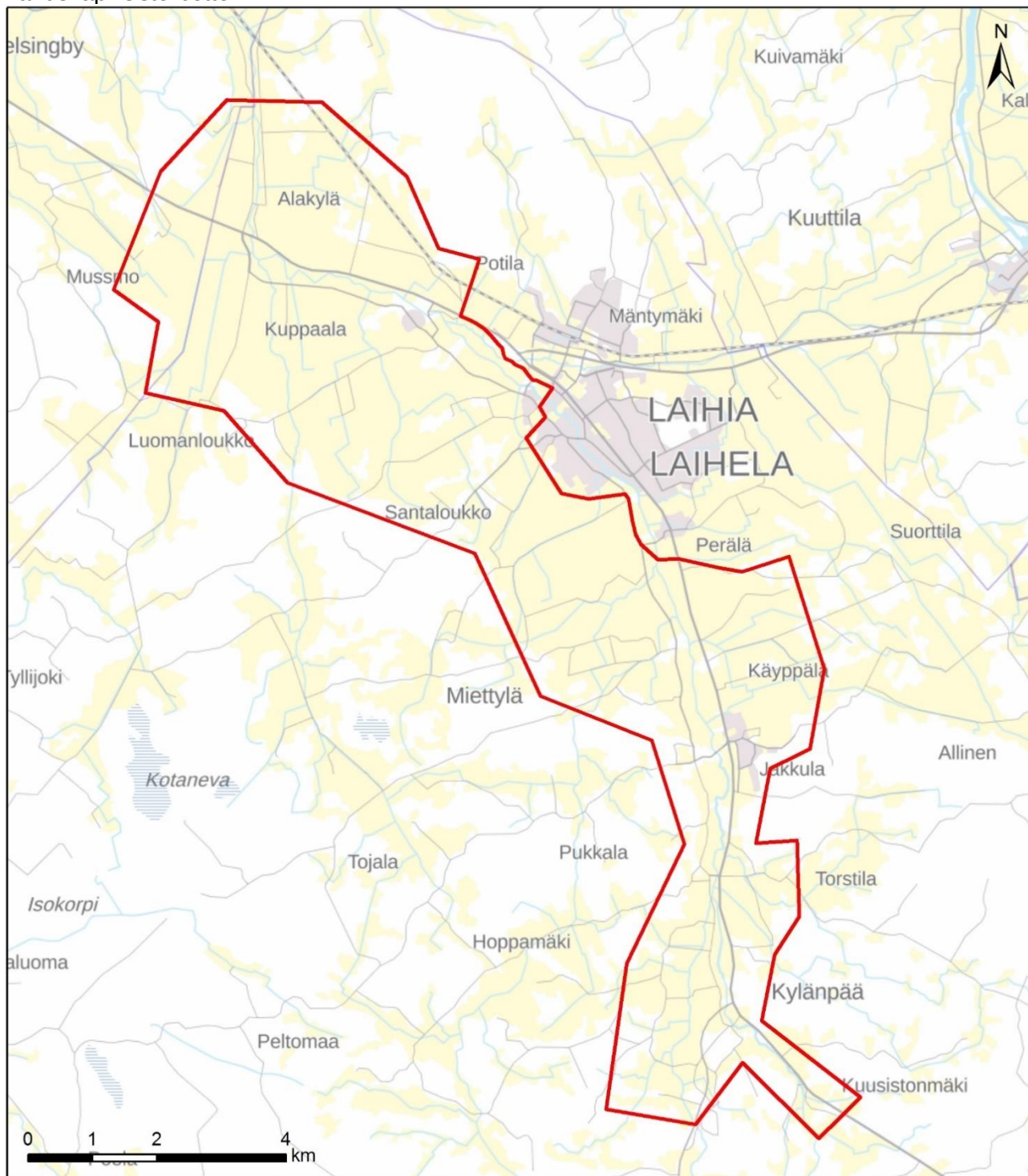
karaktiseras av gårdar, små bosättningsklungor och bosättning på kullar som ligger invid byvägarna som löper längs de öppna åkerområdenas och de skogstäckta kullarnas kanter. På de öppna åkrarna eller nära gårdsplanerna växer det ställvis landskapsträd som dominerar närlandskapet eller långa alléer som planterats längs infartsvägarna. På området har mycket av den gamla österbottniska byggnadskulturen bevarats, och den är särskilt representativ i Laihela gamla centrala byar som ligger i landskapsområdets södra delar.

Åstrandens odlingslandskap har bevarats öppet, och skogsöarna som reser sig mitt på åkrarna berikar landskapet som småskaliga mål som ökar naturens mångfald. Busksnår och enstaka träd växer invid diken och åkervägarna. Laihela ås strandlandskap vårdas genom regelbunden röjning. På områdets skogsöar kan man ställvis se tecken på tidigare bete. I närheten av forsarna i Laihela å, som utgör landskapsstrukturens stomme, samt i dess breda fåror har det uppstått översvämningsängar och översvämningslundar. Som motvikt till de lummiga strandområdena och den bördiga jorden finns det även många klippiga moränryggar i landskapet.

Laihela ås kulturlandskap

Kommun: Korsholm, Laihela

Landskap: Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

I20. Kyrönjokilaakson kulttuurimaisemat

Maakunta	Pohjanmaa, Etelä-Pohjanmaa
Kunta	Isokyrö, Mustasaari, Seinäjoki, Vaasa
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu, Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	12 044 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 3 ha maatalousalueita: 7 610 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 221 ha rakennettuja alueita: 1 594 ha vesialueita: 919 ha

Arviointi

Kyrönjokilaakson kulttuurimaisemissa ovat edustavasti läsnä Pohjanmaan viljelylakeuksien seudun tunnusomaiset piirteet. Alueen maisemallisia kohokohtia ovat perinteiset kylä- ja lakeusnäkymät, jokirannan ja -saarien perinnebiotoopit, hyvin säilyneet pohjalaistalot, sekä Ylistaron, Vähänkyrön ja Isonkyrön kirkot. Kyrönjokivarsi on valittu Suomen 27 kansallismaiseman joukkoon yhdessä eteläpohjalaisten viljelylakeuksien kanssa.

Luonnonpiirteet

Kyrönjokilaakson kulttuurimaisemat ulottuvat yli 50 kilometrin matkalle koko Pohjanmaan maakunnan halkovaan jokilaaksoon. Leveässä ja mutkaisessa jokilaaksossa on maankohoamisen eri vaiheissa syntyneitä paksuja savikerroksia, joiden päälle joki on kasannut lieteaineksesta tulvakerroksia. Hienojakoiset sedimentit jatkuvat ohenevina patjoina kauas uoman sivuille. Jokilaaksoa ympäröivät matalina kumpuilevat metsämaat, ja metsäpeitteisiä kumpuja on paikoin myös viljelysten keskellä. Joen alajuoksulla maisema-alueen kallioperä kuuluu Vaasan graniittialueeseen, Ylistaron ja Isonkyrön alueet ovat puolestaan Pohjanmaan liuskekivivyöhykettä. Alueella ja sen tuntumassa on useita arvokkaita kallioalueita.

Kyrönjoki virtaa maisema-alueen keskellä selväpiirteisessä uomassaan, joka jyrkentyä paikoin pieniksi koskiksi. Näistä huomattavimpia ovat Perkiönkoski, Kirkonkoski, Kylänpäänkoski sekä Hiirikoski, johon on rakennettu pieni voimalaitos. Kyrönjokeen laskee useita pieniä sivujokia, kuten Isonkyrön Lehmäjoki ja Orismalanjoki, sekä lukuisia pienempiä sivu-uomia ja oja. Kyrönjoki on tulvaherkkä virta, jonka alajuoksua on pengerrytetty tulvahaittojen ehkäisemiseksi. Jokea ympäröivät useat tulvaveden huuhtomat lehtomaiset rannat sekä rantakasvien rikastamat niityt.

Intensiivisesti viljellyn jokilaakson rantapuustosta löytyy muun muassa tuomia, harmaaleppiä, hieskoivuja ja kiiltopajuja. Viljelyksiä reunustavissa metsissä on varsinkin rannikon tuntumassa puolukkatyyppin mäntyvaltaisten kankaiden ohella runsaasti mustikkatyyppin kuusi- ja havusekametsiä. Isonkyrön–Ylistaron seudulla jokivarren savikot rajautuvat laajoihin soihin, joista varsinkin savikkopohjaiset suot on otettu viljelyyn. Jokilaakson luontoa elävöittävät paikoin luonnonpiirteiltään arvokkaat perinnebiotoopit, kuten laidunnettavat rantojen tulvaniityt ja laidunsaaret.

Kulttuuripiirteet

Kyrönjokilaakso on vanhaa merenpohjaa, joka sijaitsi vielä kivikaudella veden alla. Maan paljastuessa laakson reuna-alueille muodostui nopeasti asutusta, ja aluetta pidetään rautakautisen kulttuurialueen pohjalaisena keskuseutuna. Jokilaaksosta on löydetty runsaasti rautakautisia esineitä. Vakituisesti jokilaakso asutettiin 1200-luvulla, ja 1400-luvun kuluessa Kyrönjoen varsi oli vakiintunut eteläisen Pohjanmaan tärkeimmäksi asutusalueeksi. Kyrönjoen latvavesien tuntumaan asutus levisi 1500-luvun loppuun mennessä.

Alueen asutustihentymät ovat syntyneet perinteisesti jokivarren kantatalojen ympärille, kun kantatilasta lohkotuista uusista tiloista on rakennettu tiiviisti vanhojen pihojen yhteyteen peltoalan säästämiseksi. Kyrönjokilaakson pellot on raivattu alkujaan kaskeamalla, mutta myöhemmin viljelyalaa on laajennettu kydöttämällä. Kylien niityt ovat sijainneet perinteisesti rannoilla ja alavimmilla paikoilla, ja karja on laiduntanut jokien saarissa sekä kylien yhteismetsissä viljelysten takana. Kyrönjokilaaksossa on edelleen melko runsaasti perinnebiotooppeja, jotka ovat tyyppillisimmin paikallisesti arvokkaita niittyjä ja saarilaitumia. Joen kaikissa koskipaikoissa on ollut mylly 1500-luvulla, ja alueella on jäljellä lukuisia myöhempiä myllyjä tai niiden rakenteita.

Kyrönjokilaakson kylätiet ovat vakiintuneet jokityrälle rakennettujen talojen väliin vähitellen. Vielä 1700-luvulla joki oli alueen tärkein liikenneväylä. Jokilaakson kantatalot ovat sijoittuneet perinteisesti jokivarteen nauhamaisiksi ryhmittymiksi. Torppia on perustettu vastaavasti selänteiden reunoille. Isonkyrön alueella taloja on rakennettu maastosta kohoaville tyräille, mäille ja selänteiden reunoille. Sotien jälkeen rakentaminen on kohdistunut myös tasaisille peltoalueille.

Jokilaakson rakennukset ovat olleet 1600-luvulle saakka varsin vaatimattomia, mutta saaneet sittemmin pohjalaistaloille tyyppillisiä muotoja. Myös umpipiharakenne on omaksuttu alueella 1600-luvulla. 1800-luvulla yleistyneitä kaksifooninkisia pohjalaistaloja on jäljellä runsaasti. Erityisesti Isossakyrössä on huomattavan paljon talonpoikaista rakennuskantaa. Yksittäisiä rakennetun kulttuuriympäristön arvokohteita löytyy kautta jokilaakson. Perinteisen asutusmaiseman lisäksi jokilaaksossa on runsaasti uusia rakennuksia, etenkin Mustasaarella ja Vähässäkyrössä. Asutusnauhojen keskellä on myös suurimittakaavaisia tehdasalueita, jotka näkyvät kauas jokivarsimaisemassa.

Kyrönjokilaaksossa on runsaasti valtakunnallisesti merkittäviä kirkkoympäristöjä. Isonkyrön laajan keskiaikaisen kirkkopitäjän harmaakivikirkko on yksi Pohjanmaan seitsemästä keskiaikaisesta kirkosta. Samassa maisemassa sen kanssa on 1870-luvulla rakennettu tiilikirkko. Vähänkyrön kirkonmäki edustaa 1800-luvun pienimittakaavaisena säilynyttä kirkonkylää. Ylistaron kirkko 1800-luvun puolivälistä kuuluu puolestaan Suomen ensimmäisiin uusgotiikan edustajiin. Kirkkojen lisäksi alueen merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin kuuluvat tunnusomaista Kyrönjokilaakson talonpoikaisrakentamista edustava Perttilänmäki, Suuren

Pohjansodan ratkaisunäyttämönä vuonna 1714 toiminut Napuen taistelutanner sekä Merikaarron myllykosket jokivarsiasutuksineen.

Maisemakuva

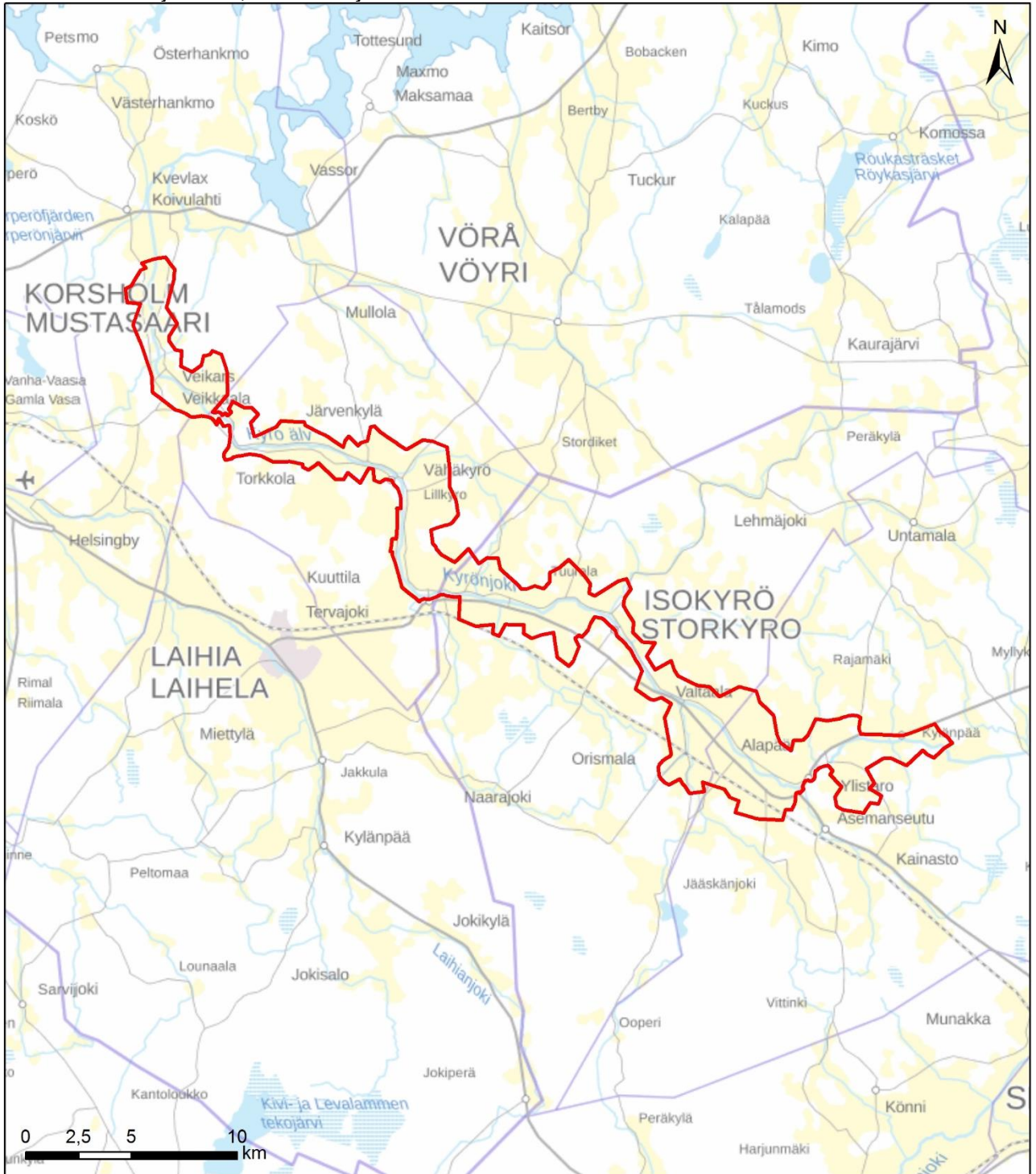
Kyrönjokivarren maisema-alue on pitkä Kyrönjoen ympärille ryhmittynyt kulttuurimaisemien ketju. Alueen maisemakuva on lakeusmaisemalle tyypillisesti laakea ja suurimittakaavainen, mutta kallioiset moreenikumpareet, koskipaikat ja jokiluonto tuovat maisemaan vaihtelua ja pienipiirteisyyttä. Asutus seuraa jokea katkeamattomana nauhana, jossa kylät vaihtuvat toisiksi ilman selvää rajaa. Alueella on runsaasti vanhaa rakennuskantaa, joka on kuitenkin jäänyt monin paikoin uuden rakentamisen puristuksiin. Etenkin 1980-luvun jälkeinen rakentaminen on sijoittunut vanhemman rakennuskannan sekaan tai tiivistynyt asuinalueiksi kuntakeskusten tuntumaan. Hyvin hoidetut vanhat pohjalaistalot pihapiireineen ovat jokilaakson maisemallisia kohokohtia.

Kyrönjokilaakso on vakaata maatalousaluetta, jossa on lukuisia kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kohteita. Talonpoikaistalojen, kylänäkymien ja rikkaan kirkkoarkkitehtuurin lisäksi alueen rakennusperintöön kuuluu vanhoja myllykokonaisuuksia, jotka ovat säilyneet paikoin hyvin. Alueen kulttuurihistorialliset arvot tiivistyvät Valtaalan ja Orismalan tieosuuden varsilla Isossakyrössä. Muualla maisemakuva on paikoin rikkoontunut jokivarren umpeenkasvun, uuden rakentamisen, teollisuustoiminnan tai liikenteen maisemien takia. Yksittäisiä arvokkaita maisemakohteita tai rakennettuja kulttuuriympäristöjä löytyy kuitenkin kaikkialta alueelta.

Kyrönjokilaakson kulttuurimaisemat

Kunta: Isokyrö, Mustasaari, Seinäjoki, Vaasa

Maakunta: Pohjanmaa, Etelä-Pohjanmaa

☐ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Annukka Kuoppala

I20. Kyro älvdals kulturlandskap

Landskap	Österbotten, Södra Österbotten
Kommun	Korsholm, Seinäjoki, Storkyro, Vasa
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion, Södra Österbottens odlingsslätter
Area	12 044 ha, varav öppna våtmarker: 3 ha jordbruksmarker: 7 610 ha skog och halvnaturliga marker: 2 221 ha anlagda ytor: 1 594 ha vatten: 919 ha

Bedömning

Kyro älvdals kulturlandskap representerar Södra Österbottens odlingsslätters karakteristiska drag. Områdets landskapsmässiga höjdpunkter är de traditionella by- och slättvyerna, älvstrandens och -öarnas vårdbiotoper, de välbevarade österbottniska husen, samt Ylistaro, Lillkyro och Storkyro kyrkor. Kyro älvdal och de sydösterbottniska odlingsslätterna ingår i Finlands 27 nationallandskap.

Naturens särdrag

Kyro älvdals kulturlandskap sträcker sig över 50 kilometer i en älvdal som klyver hela landskapet Österbotten. I den breda och slingrande ådalen finns tjocka lerskikt som uppstått under olika skeden av landhöjningen, och på dessa finns översvämningsskikt som bildats av sediment som transporterats med älven. Finsedimentbäddarna tunnas ut och fortsätter långt ut till sidorna av fåran. Älvdalen omges av lågt kuperade skogsmarker, och ställvis finns det även skogsbeklädda kullar mitt bland odlingarna. Vid älvens nedre lopp hör landskapsområdets berggrund till Vasa granitområde, medan områdena kring Ylistaro och Storkyro ingår i skifferzonen i Österbotten. På och omkring området finns flera värdefulla klippområden.

Kyro älv strömmar genom landskapsområdet i sin markerade fåra. Älven har även ställvis små forsar, varav de viktigaste är Perkiönkoski, Kirkonkoski, Kylänpääkoski samt Hiirikoski, där man byggt ett litet kraftverk. Flera små sidofåror mynnar ut i Kyro älv, till exempel Lehmäjoki och Orismalanjoki i Storkyro, samt åtskilliga mindre sidofåror och diken. Kyro älv är känslig för översvämningar, och älvens nedre lopp har invallats för att undvika översvämningsskador. Älven omges av flera lundlika stränder som spolats av svämvatten samt ångar som berikas av strandväxter.

På den intensivt odlade älvdalens stränder finns träarter som till exempel hägg, gråal, glasbjörk och grönvide. Skogarna som kantar ådalen består i synnerhet vid kusten förutom av talldominerade moar av lingontyp också av rikligt med gran- och barrblandskogar av blåbärstyp. I Storkyro-Ylistarotrakten gränsar lermarkerna längs älven på vissa ställen till vidsträckta myrar, av vilka i synnerhet de med lerbotten har tagits i odlingsbruk. Naturen i älvdalen livas på sina ställen upp av värdbiotoper; översvämningssägar som betas på stränderna och betade holmar.

Kulturella särdrag

Kyro älvdal är gammal havsbotten som låg under vattnet ännu på stenåldern. Då jorden torrlades uppkom det snabbt bosättning runt dalens kantområden, och området anses ha varit centralregion för det österbottniska kulturområdet under järnåldern. Man har hittat rikligt med föremål från järnåldern i älvdalen. På 1200-talet började permanenta invånare slå sig ner i älvdalen, och under 1400-talet etablerades Kyro älv som det viktigaste bosättningsområdet i Södra Österbotten. I slutet av 1500-talet hade bosättningen brett ut sig ända till Kyro älvs källgrenar.

Områdets täta boplatser uppstod traditionell omkring älvstrandens stamhus då nya gårdar som styckats från stamgården byggdes tätt intill de gamla gårdarna för att spara enhetlig åkermark. Kyro älvdals åkrar röjdes ursprungligen genom att svedja, men senare utvidgade man åkerarealen också genom kyttnig. Byarnas ångar låg traditionellt på stränderna och de lägsta ställena, och boskapen betade på älvarnas öar och i byarnas allmänningar bakom odlingarna. I Kyro älvdal finns det fortfarande ganska många värdbiotoper som i huvudsak är lokalt värdefulla ångar och betesholmar. På 1500-talet fanns det en kvarn vid varje fors, och på området står åtskilliga senare kvarnar eller strukturer från kvarnar kvar.

Kyro älvdals byvägar etablerades så småningom mellan husen som byggts på älvens branter. Ännu på 1700-talet var älven områdets viktigaste trafikled. Fram till 1600-talet var älvdalens byggnader ganska anspråkslösa, men senare fick de sitt typiskt österbottniska utseende. På 1600-talet började man bygga kringbyggda gårdar på området. På området finns fortfarande rikligt med tvåvåningshus i österbottnisk stil från slutet av 1800-talet. I synnerhet i Storkyro finns ett påfallande stort och välbevarat allmogebyggnadsbestånd. Enskilda värdeobjekt inom den byggda kulturmiljön finns i hela älvdalen.

Traditionellt har älvdalens stamhus placerats som bandlika grupper längs älven. Torpen byggdes på ryggarnas kanter. I Storkyro har husen byggts på kullar, backar och ryggkanter som reser sig i terrängen. Efter krigen började man även bygga på jämna åkermarker. I synnerhet i Korsholm och Lillkyro finns det flera nya byggnader i älvdalen. Dessutom finns det mitt bland bosättningsbanden storskaliga fabriksområden som kan ses på långt håll i älvdalslandskapet.

I Kyro älvdal finns det gott om nationellt betydelsefulla kyrkomiljöer. Gråstenskyrkan i Storkyro stora medeltida kyrksocken är en av Österbottens sju medeltida kyrkor. På samma område finns en tegelkyrka från 1870-talet. Kyrkbacken i Lillkyro representerar en 1800-tals kyrkby som bibehållit sin småskaliga karaktär. Ylistaro kyrka från mitten av 1800-talet är en av Finlands första nygotiska kyrkor. I områdets betydelsefulla byggda kulturmiljöer ingår förutom kyrkorna även Perttilänmäki, som representerar Kyro älvdals karakteristiska

allmogebyggande, slagfältet vid Nopo by som fungerade som scen för det Stora nordiska krigets avgörande slag i 1714, samt Merikaartos kvarnforsar och bosättning vid älvstranden.

Landskapsbild

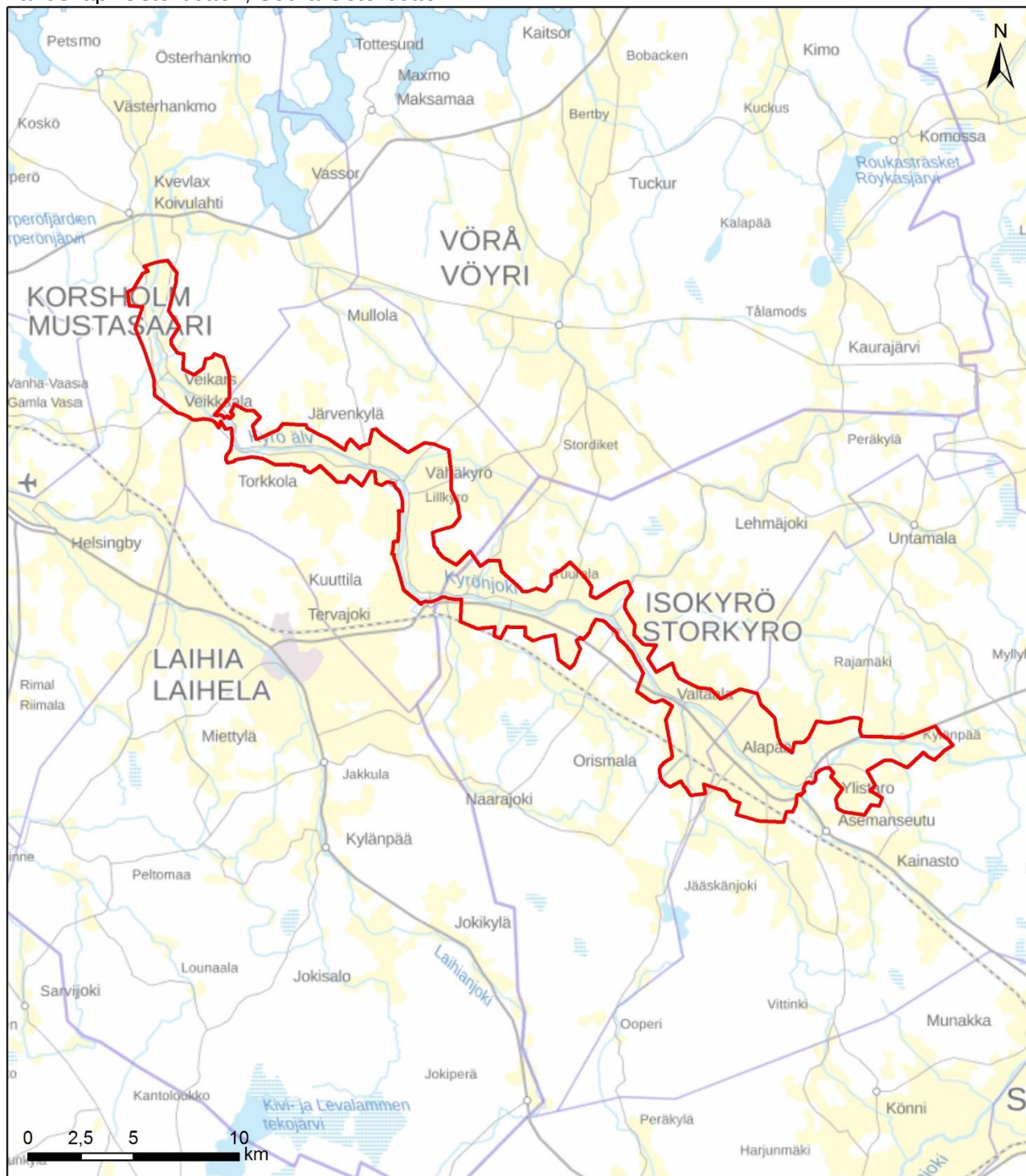
Kyro älvdals landskapsområde är en lång kedja av kulturlandskap som grupperats kring Kyro älv. Områdets landskapsbild är flack och vid, vilket är typiskt för slättlandskap, men de klippiga moränkullarna, forsställena och älvnaturen medför variation och småskalighet i landskapet. Bosättningen följer älven som ett obrutet band, och byarna övergår i varandra utan tydliga gränser. Det finns gott om gammalt byggnadsbestånd på området, men det har på många ställen blivit i kläm mellan nybyggen. I synnerhet byggnader som byggts efter 1980-talet har placerats bland det äldre byggnadsbeståndet eller bildat täta bostadsområden i närheten av kommuncentren. De välskötta gamla österbottniska husen med sina gårdar är älvdalslandskapets höjdpunkter.

Kyro älvdal är ett stabilt jordbruksområde med åtskilliga kulturhistoriskt värdefulla objekt. Förutom allmoge-husen, bylandskapen och den rika kyrkliga arkitekturen ingår även ställvis välbevarade gamla kvarnhelheter i områdets byggnadsarv. De kulturhistoriska värdena koncentreras till vägavsnittet Valtaala och Orismala i Storkyro. I andra delar av landskapsområdet är landskapsbilden ställvis bruten av en igenvuxen älvstrand, nybygge, industriverksamhet eller trafik. Man kan ändå hitta enskilda värdefulla landskapsobjekt eller byggda kulturmiljöer överallt på området.

Kyro älvdals kulturlandskap

Kommun: Korsholm, Seinäjoki, Storkyro, Vasa

Landskap: Österbotten, Södra Österbotten

☐ Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

I2I.Vöyrinjokilaakson kulttuurimaisemat

Maakunta	Pohjanmaa
Kunta	Vöyri
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu, Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	4 939 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 0 ha maatalousalueita: 3 356 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 160 ha rakennettuja alueita: 421 ha vesialueita: 2 ha

Arviointi

Vöyrinjokilaakso edustaa tyypillistä ja hyvin säilynyttä pohjanmaalaisen jokilaakson kulttuurimaisemaa. Alueen erityisiä maisemallisia arvotekijöitä ovat laajat peltonäkymät, hyvin hoidetut vanhat rakennuskokonaisuudet sekä rakennusten sopusuhtainen sijoittuminen maisemaan. Peltoalan keskeltä kohoavat kallioalueet ovat olennaisia paikallisia maamerkkejä.

Luonnonpiirteet

Vöyrinjokilaakson kulttuurimaisema on syntynyt Vöyrinjokilaakson laajoille savi- ja lietetasangoille, joita reunustavat moreenin peittämät kumpareet. Oman erikoispiirteensä jokilaakson maisemille antavat tasangon keskeltä kohoavat louhikkoiset kallio- ja soramäet. Meren huuhtomat mäet ovat parhaimmillaan parinkymmenen metrin korkuisia ja niillä on arvokkaita kallioalueita. Maisema-alue sijaitsee Vaasan graniittikivivyöhykkeellä ja sen kallioperä on koostumukseltaan pääosin granodioriittinen. Jokilaaksoa reunustavia moreenialueita luonnehtivat mustikkatyypin kuusivaltaiset metsät, mutta karummilla kohdilla on myös puolukkatyypin männiköitä.

Aluetta halkoo Vöyrinjoki, jonka valuma-alue on lähes järvetön. Virtaamia tasaavien järvialtainen puuttumisen vuoksi Vöyrinjoen virtaaman vaihtelut ovat hyvin suuria ja joki on tulvaherkkä. Jokea on perattu useaan otteeseen, ja siihen on rakennettu 2000-luvulla neljä pohjapatoa. Padot eivät juuri vaikuta tulvakorkeuksiin, mutta vähentävät eroosioriskiä. Happamalla sulfaattimaa-alueella sijaitsevan joen luontaiset kalakannat ovat hävinneet melkein kokonaan uoman muokkaamisen ja patoamisen myötä.

Kulttuuripiirteet

Vöyrinjokilaakso on vanhaa merenpohjaa, jonka reunavyöhykkeiltä ja kalliokumpareilta tunnetaan useita pronssi- ja rautakautisia röykkiöitä. Pysyvän asutuksen arvelaan saapuneen jokilaaksoon 1200-luvun tienoilla, ja monet nykyisistä kylistä ovat olleet olemassa jo 1300-luvulla. Maanviljelys vakiintui Vöyrinjoen tuntumassa pääelinkeinoksi 1400-luvulla. 1600-luvulla alueen peltoalaa laajennettiin moninkertaiseksi kaskenpolton avulla. Nykyisin käytännössä kaikki jokilaakson hienolajitteiset maat ovat maatalouskäytössä.

Vöyrin perinteiseen asutusrakenteeseen ovat kuuluneet jokilaakson reuna-alueille tai jokivarteen rakennetut tiheät rykelmäkylät. Ne ovat saaneet muotonsa, kun tilojen halkomisen myötä syntyneiden uusien tilojen pihapiirejä on rakennettu vanhojen kantatilojen tuntumaan. Alueen historiallisesti arvokkaat kylät hajosivat 1960-luvulle tultaessa, kun valtaosa tiloista siirsi rakennuksensa uusjaossa saamiensa viljelymaiden läheisyyteen. Nykyisin suurin osa asutuksesta sijaitsee jokilaakson suuntaisesti kulkevan tien varressa. Maisema-alueen eteläosassa asutus myötäilee nauhamaisesti jokea ja sitä seuraavaa tietä. Maanjakojen aiheuttamista muutoksista huolimatta alueen rakennuskantaa ja sen nykyistä sijoittumista voi pitää maisemallisesti esimerkillisenä.

Alueen vanhoista kylistä edustavin on Rekipelto, jonka kaksifooninkiset pohjalaistalot muodostavat erinomaisen esimerkin talonpoikaisesta rakennusperinteestä. Rekipelto on Vöyrin suurin kylä, jonka talouskeskukset ja kyläkoulu sijaitsevat avarassa jokilaaksomaisemassa Vöyriltä Isoonkyröön johtavan maantien varrella. Kylän rakennuksista noin puolet siirrettiin kylätihentymän ulkopuolelle uusjaossa 1930-luvulla, mutta perinteinen kylärakenne hahmottuu maisemassa edelleen. Vöyrinjokilaakson muita arvokkaita kyläkohteita ovat maisema-alueen eteläosassa nauhamaisesti sijaitsevat Andiala ja Jörala. Myös alueen pohjoisosassa jokilaakson laiteilla, mäenkumpareilla ja rinteillä sijaitsevat taloryhmät ovat maisemallisesti arvokkaita.

Yksi Vöyrinjokilaakson maisemallisista kiintopisteistä on Vöyrin kirkko, joka sijaitsee Vöyrin keskustaajaman pohjoispuolella. Kirkko on ollut alkujaan tukipilarikirkko, joka laajennettiin nykyiseen muotoonsa ristikirkoksi vuonna 1777. Vöyrin kirkko sekä vuonna 1825 rakennettu pappila sijaitsevat avoimessa, rakennuskannaltaan ja mittakaavaltaan hyvin säilyneessä jokivarsimaisemassa, jota rikastavat muun muassa vanhat myllyrakennukset sekä kaksikerroksiset pohjalaistalot.

Vöyrinjokilaakson maisema-alue katkeaa Vöyrin keskustaajaman kohdalla. Matala, laajalle levinnyt taajama edustaa uudempaa rakentamista, ja sen reunamilla on teollisuus- ja liikerakennuksia. Taajaman ulkopuolella jokilaakson maisemakuva on edelleen maatalouspainotteinen. Alueella on perinteisesti ollut isoja sikaloita, mutta viime vuosina sikalat ovat vähentyneet turkistarhojen määrän lisääntyessä. Alueen perinnebiotoopeista on jäljellä enää kaksi paikallisesti arvokasta kohdetta.

Maisemakuva

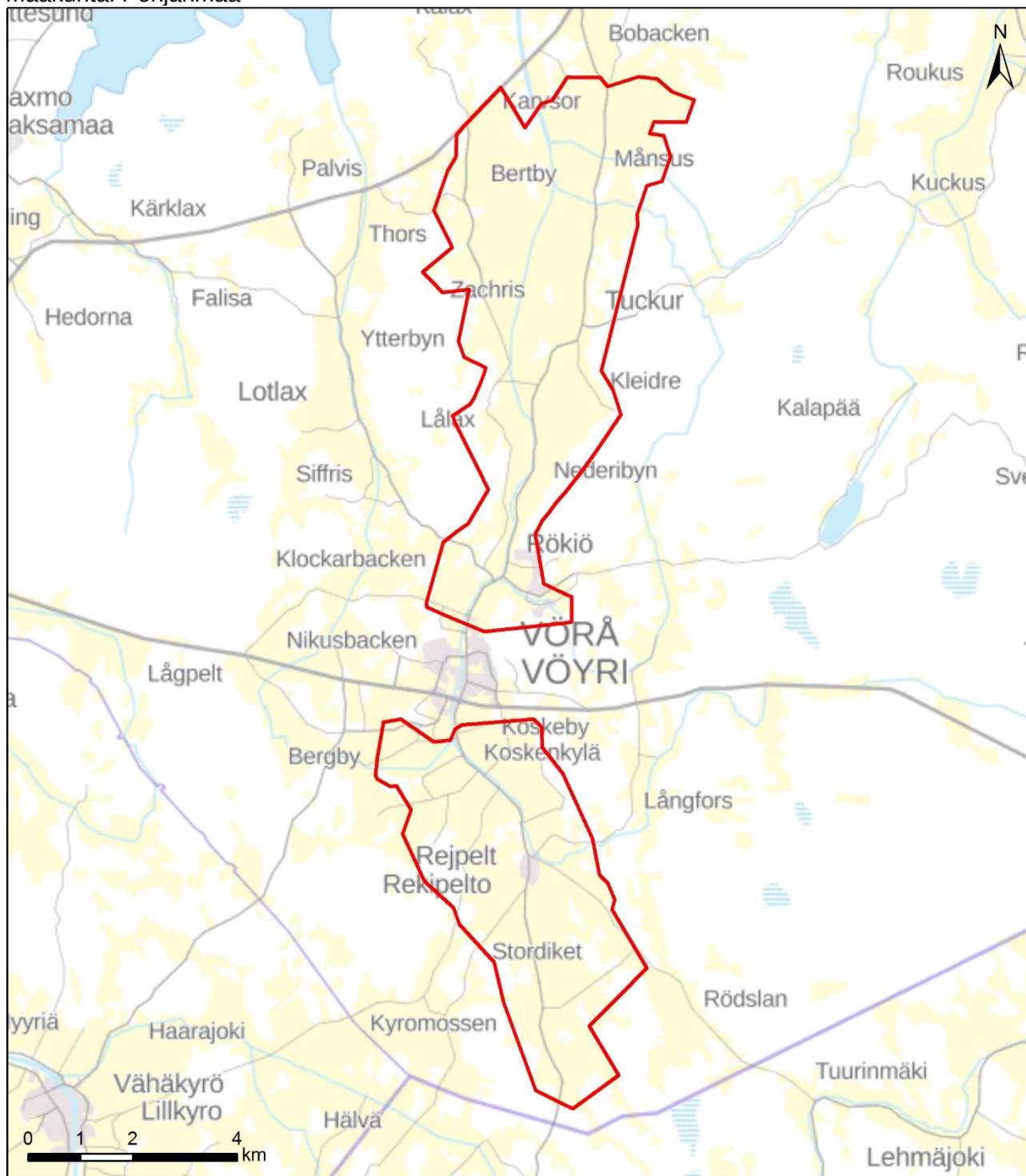
Vöyrinjokilaakson maisemaa luonnehtii parikymmentä kilometriä pitkä ja enimmillään kolme kilometriä leveä Vöyrinjokilaakson viljelytasanko, jonka Vöyrin keskustaajama jakaa kahteen osaan. Jokilaakso rajautuu selväpiirteisesti metsäpeitteisiin reunaselänteisiin. Laaksoa leimaavat tasangon keskellä kohoavat louhikkoiset

kallio- ja soramäet, jotka luovat mielikuvan entisestä saaristosta. Monet kallioalueista ovat olleet mainioita näköalapaikkoja, mutta nykyisellään osa niistä on kasvanut umpeen.

Vöyrinjokilaakson kulttuurimaisemat muodostavat edustavan esimerkin pohjanmaalaisesta jokilaaksomaisesta. Alueella on hyvinvoivaa maataloutta, ja vanhasta rakennuskannasta on pidetty monin paikoin hyvää huolta. Jokilaakson vanhat rykelmäkylät ovat hajonneet 1900-luvulla uusjaon myötä, mutta hyvin hoidetut talonpoikaisrakennukset kertovat edelleen alueen pitkästä maataloushistoriasta.

Vöyrinjokilaakson kulttuurimaisemat

Kunta: Vöyri
Maakunta: Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Annukka Kuoppala

I21.Vörå ådals kulturlandskap

Landskap	Österbotten
Kommun	Vörå
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion, Södra Österbottens odlingslätter
Area	4 939 ha, varav öppna våtmarker: 0 ha jordbruksmarker: 3 356 ha skog och halvnaturliga marker: 1 160 ha anlagda ytor: 421 ha vatten: 2 ha

Bedömning

Vörå ådal representerar ett typiskt och välbevarat kulturlandskap i en österbottnisk ådal. Områdets särskilda landskapsmässiga värdefaktorer är de vidsträckta åkervyerna, de välvårdade gamla byggnadshelheterna samt byggnadernas väldimensionerade placering i landskapet. Klippområdena som reser sig i mitten av åkerslätten är viktiga lokala landmärken.

Naturens särdrag

Vörå ådals kulturlandskap har uppkommit på Vörå ådals vidsträckta ler- och slamslätter som kantas av moräntäckta kullar. Bland Vörå ådalslandskaps särdrag finns de blockrika bergs- och grussluttningarna som reser sig från slättens mitt. Sluttningarna som sköljts av havet är upp till 20 meter höga och i dem ingår värdefulla klippområden. Landskapsområdet ligger i Vasa granitzon och dess berggrund består huvudsakligen av granodiorit. Moränområdena som kantar ådalen karakteriseras av grandominerade skogar av blåbärstyp, men på de kargaste ställena finns även tallskogar av lingontyp.

Området korsas av Vörå å, vars tillrinningsområde nästan helt saknar insjöar. Eftersom det inte finns sjöbassänger som jämnar ut flödet varierar Vörå ås flöde kraftigt och ån är känslig för översvämningar. Ån har rensats flera gånger, och på 2000-talet byggdes fyra bottendammar. Dammarna har knappt någon inverkan på översvämningshöjderna, men de minskar erosionsrisken. Ån ligger på ett surt sulfatjordområde. Åns naturliga fiskebestånd har försvunnit nästan helt i och med bearbetningen och uppdämningen av fåran.

Kulturella särdrag

Vörå ådal är gammal havsbotten, och på dess kantzoner och bergskullar har man funnit flera gravrösen från brons- och järnåldern. Den fasta bosättningen antas ha kommit till ådalen runt 1200-talet, och många av de nuvarande byarna har funnits redan på 1300-talet. På 1400-talet etablerades jordbruket som huvudnäring i närheten av Vörå å. På 1600-talet utvidgades områdets åkerarealer flerfaldigt genom svedjebränning. I dag är praktiskt taget ådalens alla områden med finfördelad jord i odlingsbruk.

Till Vörås traditionella bosättningsstruktur hörde täta byklungor som byggts på ådalens kanter eller vid åstranden. De fick sin form då man i samband med gårdsklyvningar byggde de nya gårdarnas gårdsplaner i närheten av de gamla stamgårdarna. Områdets historiskt värdefulla byar splittrades runt 1960-talet då största delen av gårdarna flyttade sina byggnader så att de låg i närheten av de odlingsmarker gården tilldelats vid nyskiftet. Idag ligger största delen av bosättningen längs vägen som följer ådalen. I landskapsområdets södra delar följer bosättningen ån och vägen som går längs ån som ett band. Trots förändringarna som orsakades av skiftena kan områdets byggnadsbestånd och dess nuvarande placering anses vara landskapsmässigt exemplarisk.

Den mest representativa av de gamla byarna är Rejpelt, vars österbottniska tvåvåningshus utgör utmärkta exempel på traditionella allmogehus. Rejpelt är Vörås största by. Byns ekonomisentrum och byskola ligger i ett öppet ådalslandskap längs landsvägen som leder från Vörå till Storkyro. Ungefär hälften av byns byggnader flyttades bort från byns kärnområde i samband med nyskiftet på 1930-talet, men man kan fortfarande urskilja den traditionella bystrukturen i landskapet. Övriga värdefulla byar i Vörå ådal är Andiala och Jörala, som ligger som band i landskapsområdets södra del. Även husgrupperna som ligger på ådalens kanter, kullar och sluttningar i områdets norra del är landskapsmässigt värdefulla.

En av fasta punkterna Vörå ådals landskap är Vörå kyrka som ligger norr om Vörå centrala tätort. Ursprungligen var kyrkan en stöpelarkyrka, som utvidgades och byggdes om till korskyrka 1777. Vörå kyrka och prästgården från 1825 ligger i ett öppet ådalslandskap med välbevarat byggnadsbestånd, och som bland annat berikas av gamla kvarnbyggnader och österbottniska tvåvåningshus.

Vörå ådals landskapsområde bryts vid Vörå centrala tätort. Den låga vidsträckta tätorten representerar nyare byggande, och på tätortens kanter finns industri- och affärsbyggnader. Utanför tätorten är ådalens landskapsbild fortfarande jordbruksdominerad. På området har det traditionellt funnits stora svingårdar, men under de senaste åren har antalet svingårdar minskat medan antalet pälsskogar har ökat. Av områdets vårdbiotoper finns endast två lokalt värdefulla objekt kvar.

Landskapsbild

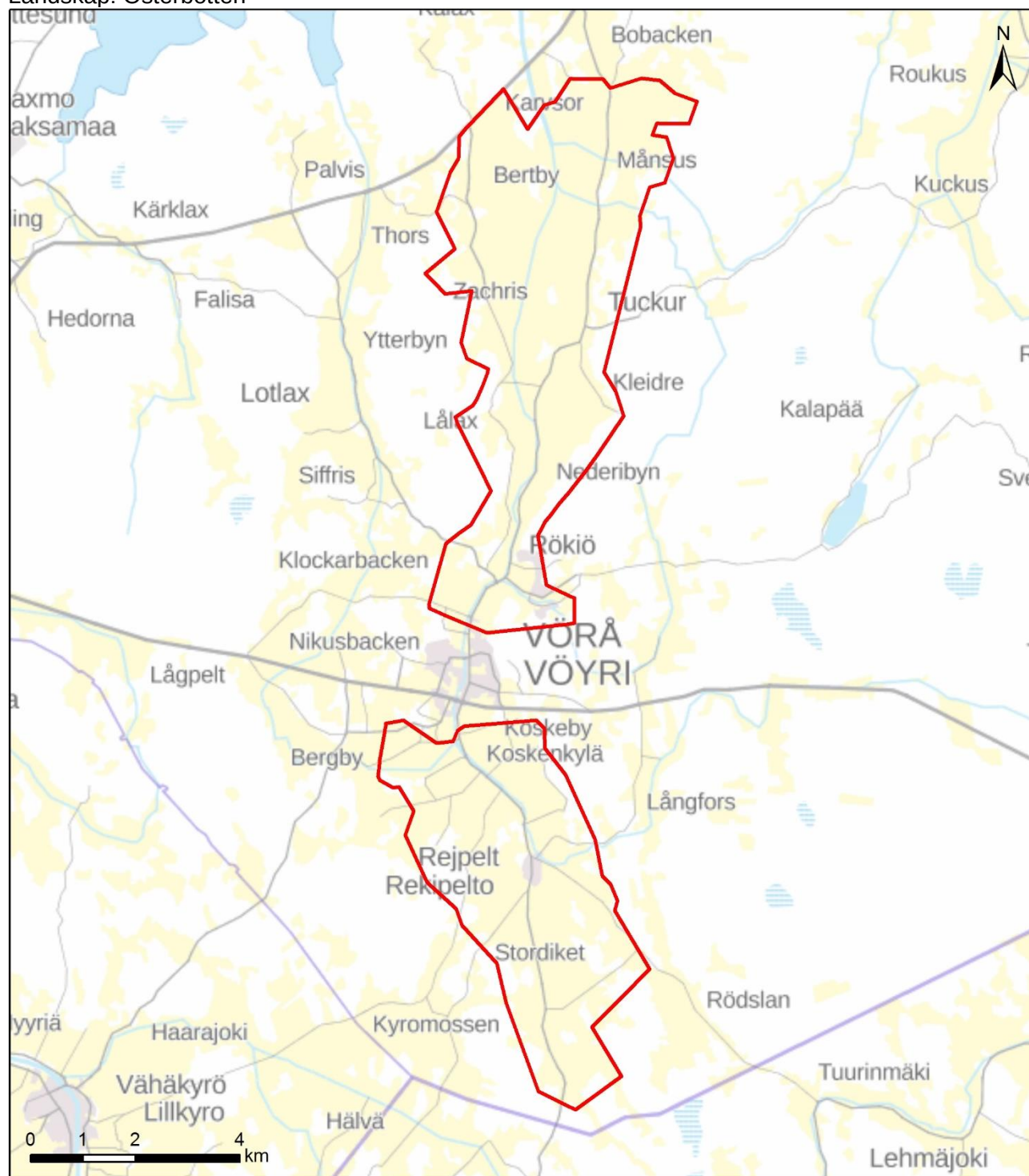
Vörå ådals landskap karakteriseras av den ca 20 kilometer långa och upp till tre kilometer breda Vörå ådals odlingslätt, som delas i två av Vörå centrala tätort. Ådalen gränsas tydligt av de skogsbeklädda ryggarna som kantar dalen. Dalen präglas av blockrika bergs- och gruskullar som skapar en bild av en före detta skärgård. Flera av bergsområdena har varit utmärkta utsiktsplatser, men idag är en del av dem igenvuxna.

Vörå ådals kulturlandskap utgör ett representativt exempel på ett österbottniskt ådalslandskap. På området finns välmående jordbruk, och på många ställen har man tagit väl hand om det gamla byggnadsbeståndet. Ådalens gamla byklungor splittrades på 1900-talet i och med nyskiftet, men de välvårdade allmogebyggnaderna reflekterar fortfarande områdets långa jordbrukshistoria.

Vörå ådals kulturlandskap

Kommun: Vörå

Landskap: Österbotten

☐ Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

I22. Kimojokilaakson viljelymaisemat

Maakunta	Pohjanmaa
Kunta	Vöyri
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu
Pinta-ala	1 022 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 1 ha maatalousalueita: 559 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 351 ha rakennettuja alueita: 109 ha vesialueita: 2 ha

Arviointi

Kimojokilaakson viljelymaisemat muodostavat ehyen pohjanmaalaisen kulttuurimaisemakokonaisuuden, jonka erityisiä arvotekijöitä ovat Suomen pohjoisin 1700-luvun rautaruukkimiljöö sekä perinteisen tuotanto-maisemarakenteensa säilyttäneet viljelymaisemat. Alueen rakennuskanta on monin paikoin arvokasta.

Luonnonpiirteet

Kimojokilaakson viljelymaisemat seurailevat Kimojokea noin kymmenen kilometrin matkan yläjuoksulta keskijuoksun laajahkoille viljelyaukeille. Jokilaaksoa reunustavat alueen etelä- ja itäosissa noin 40 metrin (mpy)

korkeuteen kohoavat avokallioiset selänteet, joiden rinteillä on kivikkoista moreenimaata. Selänteiden väliin jäävät pienet laaksopainaumat ovat suopohjaisia. Kimojokilaakson alavimmat hienoainesmaat on raivattu pelloiksi. Maisema-alueen kallioperä muodostuu kiillegneissistä, kiilleliuskeesta ja mustaliuskevälikerroksista.

Jokilaakson maisemallisen rungon muodostaa säännellystä Röykasjärvestä Oravaisiin laskeva tummavetinen, padottu Kimojoki. Kimojoessa on noin viiden kilometrin matkalla useita perättäisiä koskia, joiden vesivoimaa on hyödynnetty teollisuuden voimanlähteenä vuosisatojen ajan. Kimon ruukin kohdalla joki laajenee pieniksi lammiksi. Kimojoki on tulvaherkkä etenkin keväisin, mutta tulvien vaikutukset vaihtelevat vuosittain. Maisema-alueen lounaiskolkassa, Kimon ruukin länsipuolella Kimojokeen laskee eteläsuunnasta pieni Hypbäcken.

Kimojokilaakson maisema-alue on intensiivisesti viljeltyä maatalousmaata, jota reunustavat pääasiassa havupuuvaltaiset metsäselänteet. Alueen lehtipuukasvustot ovat keskittyneet jokivarteen, asutuksen tuntumaan ja joidenkin alavien alueiden metsäalojen yhteyteen. Alueella ei ole arvotettuja luontokohteita.

Kulttuuripiirteet

Kimojokilaakson maisema-alue on suurilta osin entistä merenpohjaa, jota reunustavilta rinteiltä tunnetaan pronssikautisia hautaröykkiöitä ja muita muinaisjäännöksiä. Jokilaakso on vakiintunut uudella ajalla aktiiviseksi maanviljelyalueeksi, jonka maisemallinen ja historiallinen ydin on 1700-luvulla perustettu Kimon ruukki. Kimojoen varressa on paljon hyvin säilynyttä vanhaa talonpoikaista rakennuskantaa, jonka sijoittelu ilmentää alueen perinteistä asutusrakennetta. Asutus sijaitsee nauhamaisesti jokivartta seuraavan tien varressa ja selännealueiden reunoilla. Historiallisen maanviljelymaiseman harmoniaa rikkoo vain muutama kauas näkyvä turkistarha.

Kimon ruukki on Suomen pohjoisin 1700-luvun ruukki. Se edustaa ansiokkaasti perustamisajankohtansa ruukkiympäristöä patoineen, kankivasarapajoineen, ruukinkatuineen ja tuotantorakennuksineen. Kolmeen erilliseen yksikköön muutaman kilometrin laajuudelle jäsentynyt ruukki sai perustamisprivilegion vuonna 1703. Maisema-alueen eteläreunassa yläruukilla sijaitsi sittemmin myllyksi muutettu vasarapaja, keskiruukilla puolestaan uudempi vasarapaja. Ruukin varsinainen ydinosa oli alaruukki tuotantorakennuksineen. Ruukin masuuni rakennettiin melkein kymmenen kilometrin päähän Oravaisiin, josta harkkorauta kuljetettiin jokea pitkin Kimoon. Oravaisten masuuni oli 1700-luvun lopulla ajoittain Suomen suurin takkiraudantuottaja Fiskarsin masuunin ohella.

Ruukin aktiivisimman toiminnan aikana jokaisen Kimojoen kosken varressa sijaitsi useita ruukkitoimintaan liittyviä rakenteita, kuten tuotantorakennuksia, myllyjä ja sahoja. Varsinaista ruukinkartanoa ei Kimossa sen sijaan ollut, sillä ruukin omistajat asuivat aina muualla. Ruukkialueen 1700-lukulainen luonne on säilynyt erityisen hyvin alaruukilla, jossa on edelleen jäljellä päärakennus, pato, patoallas, ruukinkatu sekä runsaasti tuotantorakennuksia ja niiden raunioita. Kosken rannalla entisen puhallushuoneen paikalla on pieni tiilinen voimalaitos vuodelta 1920. Alaruukilla toimii nykyisin muun muassa taontapajoja ja museo.

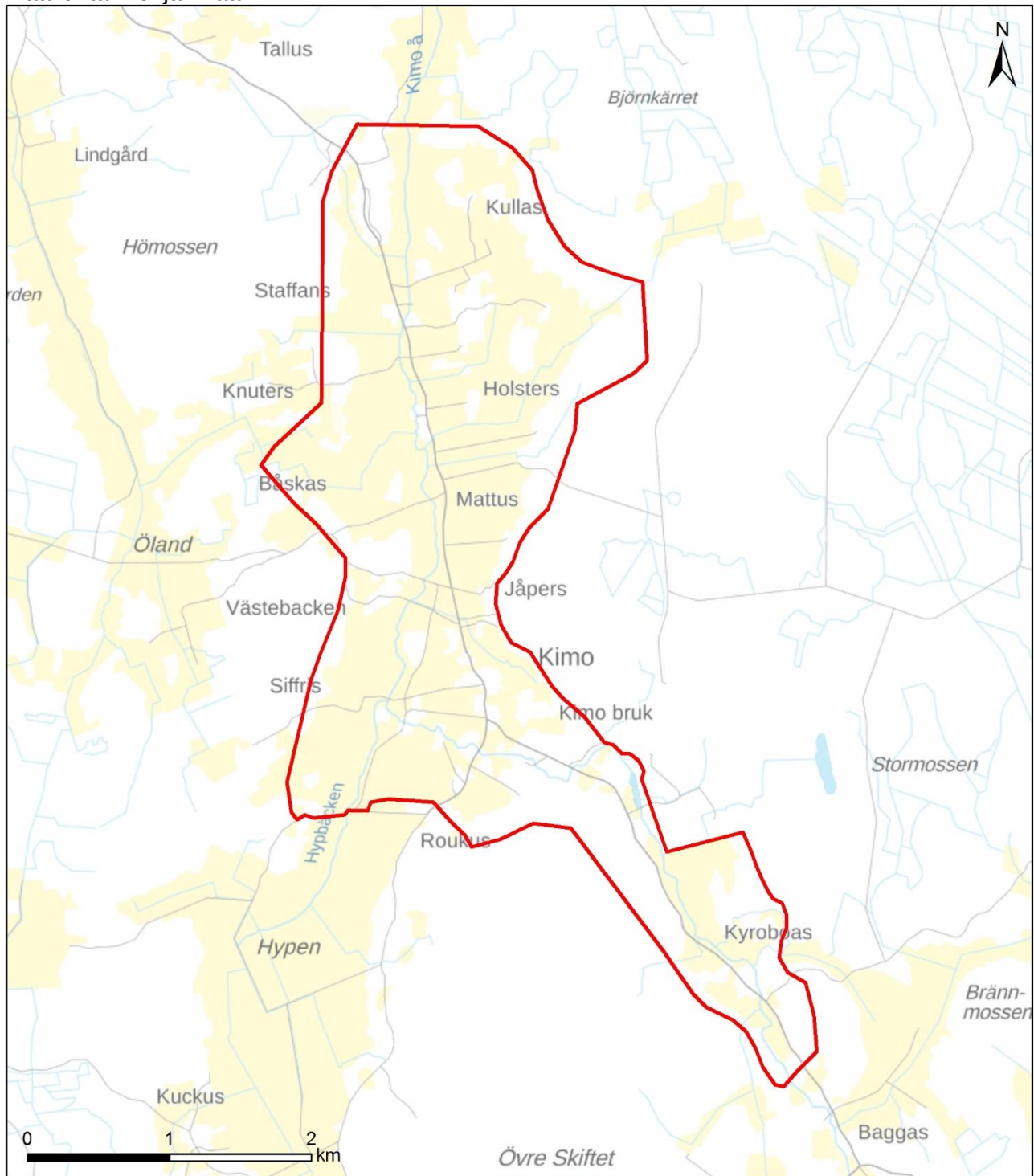
Maisemakuva

Kimojokilaakson kulttuurimaisema on hyvin hoidettua ja perinteisen asutusrakenteensa säilyttäneitä pohjanmaalaista elinkeinomaisemaa, jonka keskellä on lukuisia vanhoja talonpoikaistaloja pihapiireineen. Kimojokea seurailevan tien varrelta avautuu laajoja metsäisten selänteiden rajaamia näkymiä yli lähes vesirajaan ulottuvan peltotasangon. Viljelyalan keskeltä nousevat saarimaiset kallio- tai moreenikumpareet ovat arvokkaita maisemallisia elementtejä. Maiseman perinteisestä rakenteesta poikkeavat lähinnä muutamat peltolaakson keskelle sijoitetut turkistarhat sekä metsäselänteiden avohakkuut.

Alueen maisemallinen kiintopiste on Kimon ruukki, joka on yksi Suomen vanhimmista teollisuuslaitoksista. Edustavimmillaan ruukkikokonaisuus on alaruukilla, jossa sijaitsee valtaosa yhtenäisen asunsa säilyttäneistä puurakenteisista tuotantorakennuksista. Ruukin toimintaan liittyviä rakenteita on löydettävissä jokaisesta Kimojoen koskesta.

Kimojokilaakson viljelymaisemat

Kunta: Vöyri
Maakunta: Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Annukka Kuoppala

I22. Kimo ådals odlingslandskap

Landskap	Österbotten
Kommun	Vörå
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion
Area	1 022 ha, varav öppna våtmarker: 1 ha jordbruksmarker: 559 ha skog och halvnaturliga marker: 351 ha anlagda ytor: 109 ha vatten: 2 ha

Bedömning

Kimo ådals odlingslandskap utgör en enhetlig österbottnisk kulturlandskapshelhet vars särskilda värdefaktorer är Finlands nordligaste järnbruk från 1700-talet samt odlingslandskapen som bevarat sin traditionella produktionslandskapsstruktur. På många ställen är områdets byggnadsbestånd värdefullt.

Naturens särdrag

Kimo ådals odlingslandskap följer Kimo å längs ett avsnitt på ca tio kilometer från åns övre lopp till de vida odlingsmarkerna vid dess mellersta lopp. I områdets södra och östra delar kantas ådalen av klippiga ryggar

som reser sig 40 meter över havsytan och vars sluttningar består av stenig moränjord. De små dalsänkorna mellan ryggarna har myrbotten. Kimo ådals mest låglänta områden med finjordar har röjts till åkrar. Landskapsområdets berggrund består av glimmergnejls, glimmerskiffer och mellanlager av svartskiffer.

Ådalens landskapsmässiga grund består av den mörka och avdämda Kimo å som flyter från det reglerade Røukasträsket till Oravais. Kimo å har flera forsar efter varandra på en ca fem kilometer lång sträcka, och industrin har utnyttjat dessa forsars vattenkraft som kraftkälla under flera hundra år. Vid Kimo bruk utvidgas ån till små träsk. Kimo å är känslig för översvämningar, i synnerhet på våren, men översvämningarnas verkningar varierar från år till år. I landskapsområdets sydvästra hörn, väster om Kimo bruk, rinner den lilla Hypbäcken ut i Kimo å söderifrån.

Kimo ådals landskapsområde består av intensivt odlad jordbruksmark som i huvudsak kantas av barrträdsdominerade skogsrygggar. Områdets lövträdsväxtlighet är koncentrerad till åstranden, nära bosättningen och i anslutning till vissa skogar på de låglänta områdena. Det finns inga bedömda naturobjekt på området.

Kulturella särdrag

Kimo ådals landskapsområde är till stora delar gammal havsbotten. På sluttningarna som kantar ådalen har man funnit gravrösen från bronsåldern och andra fornlämningar. På den nya tiden etablerades ådalen som ett aktivt jordbruksområde vars landskapsmässiga och historiska kärna är Kimo bruk, som grundades på 1700-talet. Längs Kimo å har många gamla allmogebyggnader bevarats, och dessa byggnaders placering beskriver områdets traditionella bosättningsstruktur. Bosättningen ligger som ett band längs vägen som följer åstranden, samt på ryggområdenas kanter. Det historiska jordbrukslandskapets harmoni bryts endast av några pälsfarmer som är synliga på långt håll.

Kimo bruk är Finlands nordligaste bruk från 1700-talet. Med sina dammar, stångjärnssmedjor, bruksgata och produktionsbyggnader är bruket ett utmärkt exempel på 1700-talets bruksmiljö. Bruket är fördelat mellan tre separata enheter på ett område om några kilometer. Privilegium att grunda bruket beviljades 1703. I det övre bruket, som låg på landskapsområdets södra kant, låg en hammarsmedja som senare gjordes om till kvarn, och i mellersta bruket fanns en nyare hammarsmedja. Brukets egentliga centrum var nedre bruket med sina produktionsbyggnader. Brukets masugn byggdes nästan tio kilometer bort i Oravais, varifrån tackjärnet transporterades längs ån till Kimo. På 1700-talet var Oravais masugn tidvis Finlands största producent av tackjärn, vid sidan av Fiskars masugn.

Under brukets aktivaste verksamhetstid fanns det flera byggnader som hade att göra med bruksverksamheten längs alla forsar i Kimo å, bland annat produktionsbyggnader, kvarnar och sågar. Däremot fanns det ingen egentlig bruksherrgård i Kimo, eftersom brukets ägare alltid bodde någon annanstans. Bruksområdets 1700-talskaraktär är särskilt välbevarad vid nedre bruket där huvudbyggnaden, dammen, uppdämningsbassängen, bruksgatan och många av produktionsbyggnaderna samt ruiner av dessa fortfarande står kvar. På forsens strand där blåsummet en gång stod finns ett litet kraftverk i tegel från 1920-talet. Vid nedre bruket finns nuförtiden bland annat en liten smedja och ett museum.

Landskapsbild

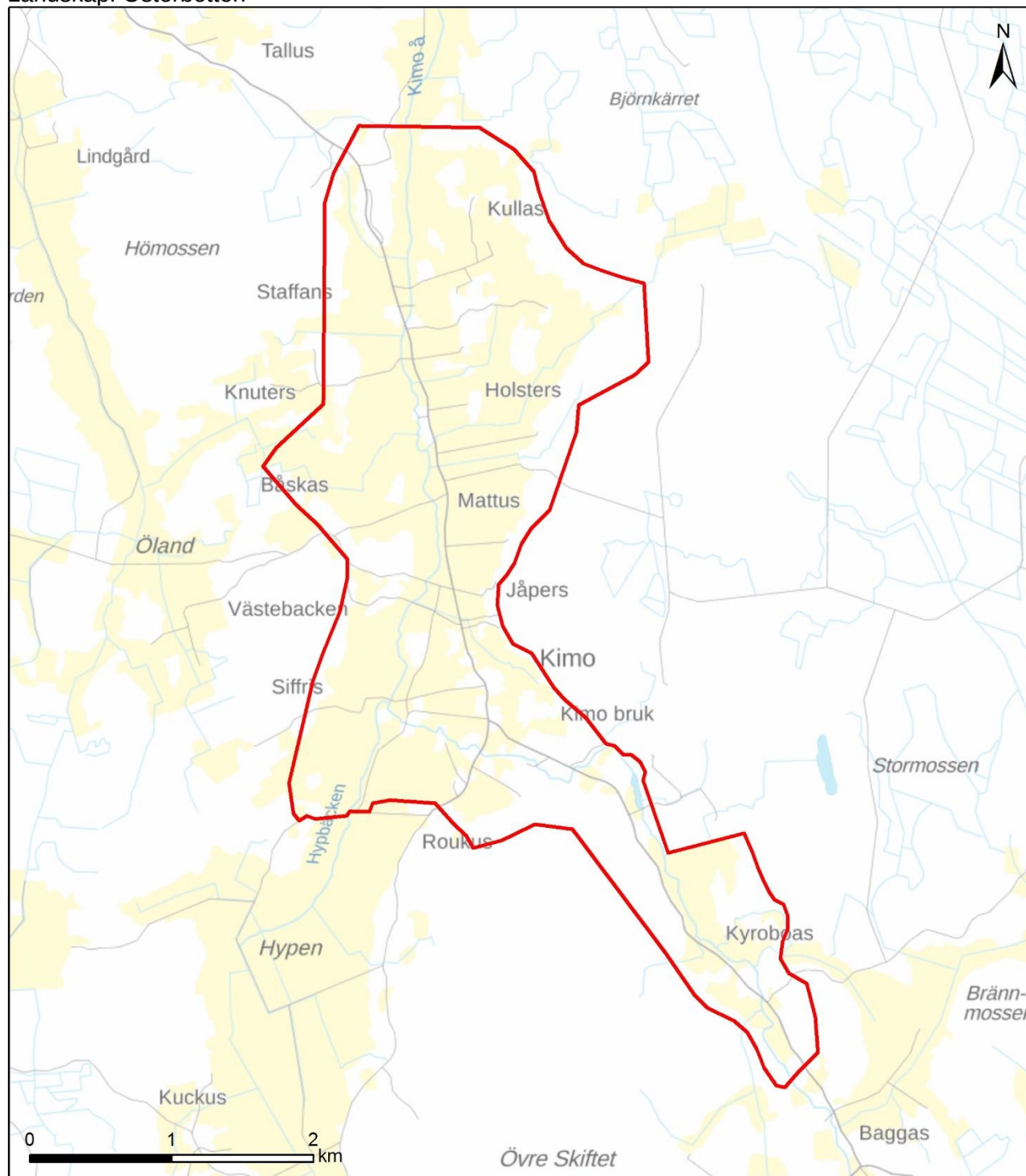
Kimo ådals kulturlandskap är ett välvårdat österbottniskt näringslandskap som bevarat sin traditionella bosättningsstruktur. På området finns åtskilliga gamla allmogehus med gårdsplaner, och längs vägen som följer Kimo å öppnar sig vida vyer som kantas av skogsbeklädda ryggar. Ur de jämna åkerslätterna som sträcker sig nästan hela vägen till vattenbrynet reser sig olika klipp- och moränkullar som är landskapsmässigt värdefulla element. Det enda som skiljer sig från landskapets traditionella struktur är några pälsfarmer som ligger mitt i åkerdalen samt skogsryggarnas kalhyggen.

Områdets landskapsmässigt fasta punkt är Kimo bruk som är en av Finlands äldsta industrianläggningar. Brukshelhetens mest representativa del är nedre bruket. Där ligger största delen av produktionsbyggnaderna i trä som bevarat sitt enhetliga utseende. Man kan hitta strukturer som har att göra med bruksverksamheten i alla Kimo ås forsar.

Kimo ådals odlingslandskap

Kommun: Vörå

Landskap: Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I23. Purmonjokilaakson viljelymaisemat

Maakunta	Pohjanmaa
Kunta	Pedersören kunta
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu
Pinta-ala	1 247 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 2 ha maatalousalueita: 554 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 543 ha rakennettuja alueita: 132 ha vesialueita: 15 ha

Arviointi

Purmonjokilaakso on maisemarakenteeltaan selkeäpiirteinen Pohjanmaan pieni jokilaakso, jonka viljelymaisema on säilyttänyt perinteisen rakenteensa. Alueen rakennuskanta on hyvin säilynyttä. Purmon kirkonmäki on merkittävä rakennetun kulttuuriympäristön kiintopiste.

Luonnonpiirteet

Purmonjokilaakso on uurtunut rikkinäiseen ja kumpuilevaan maastoon, jonka pohjana on kiillegneissistä, kiil-
leliuskeesta ja mustaliuskevälakerroksista muodostuva kallioperä. Jokilaaksoa ympäröivät moreeniselänteet
sekä niiden välisiin painaumiin syntyneet suot ja soista raivatut pellot. Alueen korkeimmat kukkulat nousevat
suhteellisen jyrkkäreunaisina yli 40 metriin merenpinnan yläpuolelle. Purmonjokilaakson länsipuolella kulkee
kaakko-luodesuuntainen katkeileva harjumuodostuma.

Maisema-alueen halki virtaa Purmon eteläinen joki (Purmonjoki), johon yhtyvät alueen pohjoispuolella Purmon pohjoinen joki sekä Norijoki. Purmonjoki kulkee maisema-alueella kahden pienen koskijakson läpi. Monesti perattua jokea ympäröivät savikkoalueille ja suokuivioille raivatut pellot, jotka ulottuvat lähes poikkeuksetta jokirantaan saakka. Purmonjoki on tulvaherkkä joki, jonka virtaamavaihtelut ovat suuria, sillä joen valuma-alueen metsäalat ja pellot ovat ojitettuja ja valuma-alueelta puuttuvat järviaaltaat. Etenkin kevättulvan aikaan joen virtaama nousee nopeasti. Purmonjoen valuma-alueella on paljon happamia sulfaattimaita.

Purmonjokilaakson metsät ovat suhteellisen vanhoja, paikoitellen yli satavuotiaita. Alueen yleisin metsätyyppi on kuiva kangasmetsä, mutta muutamain paikoin alueella esiintyy myös tuoretta kangasmetsää. Lehtoja tai lehtomaisia metsiä kasvaa yksittäisinä aloina peltojen läheisyydessä tai joen varrella. Maisema-alueen muutamien pienten soistuneiden alueiden on ojitettu. Valtaosa alueen entisistä soista on viljelykäytössä.

Kulttuuripiirteet

Purmonjokilaakson viljelymaisemat ovat syntyneet vanhaan merenpohjaan geomorfologisesti suhteellisen nuoreen maisemaan. Maisema-alueen pohjoisosan kummuilta on löytynyt varhaismetallikautisia ja rautakautisia hautaröykkiöitä sekä historiallisia kivirakenteita. Kiinteää asutusta ja maataloutta alueella on ollut verraten pitkään. Jokien koskipaikoilla on esimerkiksi sijainnut veronalaisia myllyjä jo 1500-luvulla.

Purmon kappeliseurakunta perustettiin vuonna 1771. Maisema-alueen näkymiä hallitseva Purmon kirkko rakennettiin heti seuraavana vuonna Purmonjoen itärannalle. Kirkkopihaa reunustava pohjalaistyyppinen kello-tapuli valmistui vuonna 1775. Kirkko on säilyttänyt rakentamisajankohdalleen tyypillisen asemansa pienimittakaavaisessa kirkonkylässä, jonka ytimen muodostavat kirkon ja tapulin lisäksi pappila sekä kirkon ympäristön vanha asutus. Kirkkoa vastapäätä on edustava pohjalaistalojen ryhmä Sisbacka.

Purmonjokilaaksossa on säilynyt paljon perinteistä, hyväkuntoista rakennuskantaa. Kumpareiden reunamille rakentuneista ryhmäkylistä ja nauhamaisesta tienvarsiasutuksesta muodostuva perinteinen asutusrakenne hahmottuu maisema-alueella hyvin, vaikka muutamien pellolla sijaitsevat omakotitalot poikkeavat muusta rakennusten sijoittelusta. Edustavia rakennettuja ympäristöjä ovat kirkonmäen lisäksi Bondsin maatilaryhmät, Älidenin kotiseutumuseon alue sekä Västersidanin ja Klåvusin pihapiirit. Jokilaakson tiestö noudattaa monien paikoin vanhoja linjauksia.

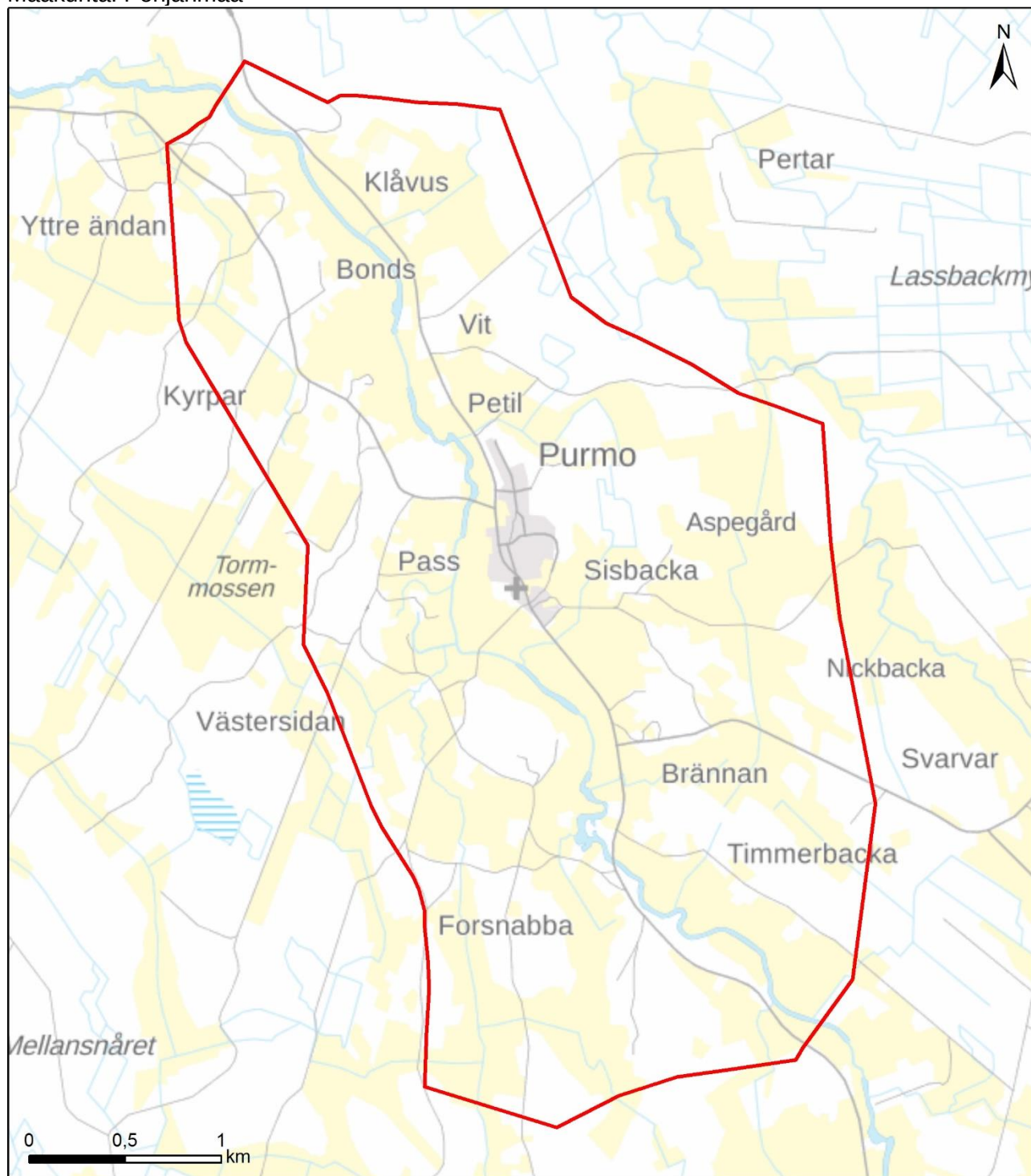
Maisemakuva

Purmonjokilaakso on maisemakuvaltaan ehyt ja pienimuotoinen jokilaakso, jonka maamerkki on Storbackenin kyläkummulla kohoava Purmon kirkko siihen liittyvine rakennuksineen. Alueen asutusrakenne on säilyttänyt perinteisen muotonsa ja rakennuskannasta on pidetty hyvää huolta. Perinteistä maisemarakennetta rikkovat vain alavaan joen solmukohtaan pystytetty liikerakennus sekä muutama pellolle rakennettu omakotitalo. Suurilta osin vanhoja linjauksia noudattava tiestö istuu metsäisten kumpareiden ja loivasti mutkittelevan Purmonjoen rytmittämään viljelymaisemaan hyvin.

Purmonjokilaakson viljelymaisemat

Kunta: Pedersören kunta

Maakunta: Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Bild: Tapio Heikkilä

I23. Purmo ådals odlingslandskap

Landskap	Österbotten
Kommun	Pedersöre
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion
Area	1 247 ha, varav öppna våtmarker: 2 ha jordbruksmarker: 554 ha skog och halvnaturliga marker: 543 ha anlagda ytor: 132 ha vatten: 15 ha

Bedömning

Purmo ådal är en liten österbottnisk ådal med tydlig landskapsstruktur vars odlingslandskap bevarat sin traditionella struktur. Områdets byggnadsbestånd är välbevarat. Den byggda kulturmiljöns fasta punkt är Purmo kyrka med omgivning.

Naturens särdrag

Purmo ådal flyter genom en ganska oenhetlig och kuperad terräng vars berggrund består av glimmergnejs, glimmerskiffer och mellanlager av svartskiffer. Ådalen omges av moränryggar och myrar som uppkommit i sänkorna mellan dem samt åkrar som röjts på myrarna. Områdets högsta kullar med sina relativt branta kanter reser sig över 40 meter över havsytan. Väster om Purmo ådal går en åsformation i sydöst-nordvästlig riktning.

Genom landskapsområdet flyter Purmo södra å (Purmo å) som i områdets norra del förenas med Purmo norra å. Purmo å har två små forsavsnitt på landskapsområdet. Ån, som har rensats flera gånger, omges av åkrar som

röjts på lermarker och torrlagda myrar som nästan utan undantag sträcker sig ända till åstranden. Purmo å är känslig för översvämningar och dess flöde varierar kraftigt, eftersom skogarna och åkrarna i åns tillrinningsområde är dikade och det saknas sjöbassänger som jämnar ut flödet. Åns flöde ökar snabbt i synnerhet under vårfloeden. På Purmo ås tillrinningsområde finns gott om sura sulfatjordar.

Purmo ådals skogar är relativt gamla, ställvis över hundra år gamla. Områdets vanligaste skogstyp är torr moskog, men på vissa ställen på området förekommer även frisk moskog. I närheten av åkrarna eller vid åstranden växer små lundar eller lundaktiga skogar. Landskapsområdets få försumpade områden har dikats. Största delen av områdets före detta myrar är i odlingsbruk.

Kulturella särdrag

Purmo ådals odlingslandskap har uppkommit på gammal havsbotten i ett geomorfologiskt relativt ungt landskap. På kullarna i landskapsområdets norra delar har man funnit gravrösen från den tidiga metallåldern och järnåldern samt historiska stenstrukturer. Det har funnits fast bosättning och jordbruk på området redan länge. Vid åns forsställen fanns det skattepliktiga kvarnar redan på 1500-talet.

Purmo kapellförsamling grundades 1771. Landskapsområdets vyer domineras av Purmo kyrka, som byggdes på Purmo ås östra strand redan följande år. Kyrkogården kantas av en klockstapel i österbottnisk stil som blev färdig 1775. Kyrkan har bevarat sin tidstypiska ställning i den småskaliga kyrkbyn, och kyrkbyns kärna utgörs förutom kyrkan och klockstapeln även av prästgården och den gamla bosättningen i närheten av kyrkan. Mitt emot kyrkan ligger husgruppen Sisbacka i typisk österbottnisk stil.

I Purmo ådal har mycket av det gamla byggnadsbeståndet bevarats i gott skick. Bygrupperna på kullarnas kanter och den bandlika bosättningen längs vägarna utgör en traditionell bosättningsstruktur som är lätt att urskilja i landskapsområdet trots att några av egnahemshusen på åkrarna skiljer sig från de övriga byggnadernas placering. Förutom kyrkbacken är andra representativa byggda miljöer Bonds lantgårdsgrupper, Ålidens hembygdsMuseums område samt Västersidans och Klåvus gårdsplaner. På många ställen följer ådalens vägnät de gamla linjerna.

Landskapsbild

Purmo ådal är en småskalig ådal med enhetlig landskapsbild, vars landmärke är Purmo kyrka på Storbackens bykulle och byggnaderna i anslutning till den. Man har tagit väl hand om områdets byggnadsbestånd och bosättningsstrukturen har bevarat sin traditionella form. Den traditionella landskapsstrukturen bryts endast av en affärsbyggnad som byggts vid åns låglänta knutpunkt samt några egnahemshus som byggts på åkern. Vägnätet följer stort sett de gamla linjerna, och det passar väl in i odlingslandskapet som delas upp av de skogsbeklädda kullarna och den svagt slingrande Purmo å.

Purmo ådals odlingslandskap

Kommun: Pedersöre

Landskap: Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä, Kimo, VöyriVörrä

VAMA 2021

Ympäristöministeriö / Miljöministeriet

Suomen ympäristökeskus / Finlands miljöcentral